LEVAN BERDZENIŞVILI

Adio, GULAG!

Singura carte despre Gulagul sovietic pe care o citești râzând.

CORINT FICTION

LEVAN BERDZENIŞVILI

★Adio,★ GULAG!

Imprint coordonat de
ANA ANTONESCU

LEVAN BERDZENIŞVILI

★Adio,★ GULAG!

Traducere din limba rusă de
ANTOANETA OLTEANU

CORINT FICTION

Redactare: Roxana Aneculăesei, Camelia Bădașcu
Tehnoredactare: Mihaela Ciufu

Levan Berdzenishvili, *Sacred Darkness*
Copyright © 2010 by Levan Berdzenishvili
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba românăaparțin CORINT FICTION,un imprint al CORINT BOOKS,str. Mihai Eminescu nr. 54A, București.
www.edituracorint.ro

ISBN 978-606-793-925-5
ISBN EPUB 978-606-088-236-7

Prolog
SPITALUL MEMORIAL SIBLEY

În jur erau numai aparate medicale din care porneau tot felul de cabluri groase, stative pentru perfuzii și suporturi suspendate pentru susținere. Mai mulți oameni îm-brăcați în alb, albastru și maro (probabil medici) se adunaseră în jurul unui monitor pentru funcții vitale. Iar apoi, într-o clipită, tot acest tablou s-a pierdut într-o lumină puternică, o lumină atotcuprinzătoare, o lumină de o sută de mii de lumeni.

„O lumină orbitoare... ca și cum m-aș afla într-o navă cosmică", mi-am spus și mi-am pierdut cunoștința. Eram dus undeva, iar asta, dintr-un motiv anume, mă liniștea. În jur nu era decât lumina aceea orbitoare, nu distingeam nimic, doar o forfotă. Apoi brusc ne-am oprit. Începeam să-mi simt trupul când am auzit conversația unor femei. Lumina s-a stins. Și a luat cu ea orice urmă de mișcare, lăsând loc întunericului și neclintirii. S-a făcut beznă totală. Un întuneric deplin, „un întuneric de nepătruns". Dar în întuneric am auzit niște femei. Vorbeau în șoaptă, însă din vocile lor îmi dădeam seama că erau îngrijorate. Discutau ceva, dar nu înțelegeam ce anume. Iar asta mă frământa: de ce nu puteam să înțeleg ce vorbeau? „În lumina orbitoare", spune Hegel, „în hăul măreț al luminii orbitoare..." Auzeam vocile femeilor, dar nu puteam să disting nimic.„În lumina orbitoare, în hăul măreț al luminii orbitoare... atât de puține lucruri sunt cunoscute, precum în întunericul de nepătruns..."

În cele din urmă, din toate acele sunete s-a conturat ceva, ceva care trebuia să aibă un sens. Un cuvânt. La început, a fost Cuvântul... și cuvântul acesta era insurance. „O, nu sunt niște sunete fără noimă, m-am gândit eu, chiar știu ce înseamnă cuvântul ăsta!" Și totuși de ce nu înțeleg nimic? Pentru că nu e un cuvânt georgian. Este altă limbă.Este un cuvânt englezesc care înseamnă „asigurare". Femeile vorbesc în engleză. Dar de ce în engleză? Unde mă aflu? În mod clar, nu sunt pe o navă spațială. Sunt într-un spital în care se vorbește în engleză. Sunt aici pentru că dintr-odată mi s-a făcut rău. Mi s-a făcut rău în avion, când am zburat deasupra oceanului, am început să tremur, apoi la ambasada Mexicului am leșinat. Dar înainte am reușit să sun la ambasada Georgiei. Ce treabă aveam la ambasada Mexicului? Mi-am adus aminte. Sunt la Washington. Trebuia să plec cu avionul la Cancun, în Mexic, și de acolo, în altă parte. În cele din urmă, am ajuns acasă la Irena, pe Connecticut Avenue. Irena Lasota mi-e prietenă. „Ție nu ți-e bine deloc", mi-a spus ea și mi-a dat, ca să mă convingă, un argument imbatabil: „Nici măcar n-ai gustat din rața mea!" Iar ăsta e ultimul lucru pe care mi-l amintesc. N-am putut mânca din rața aia divină și asta, fără îndoială, însemna că îmi era foarte rău.

— Suntem îngrijorați că nu are asigurare. Doar înțelegeți, spitalul nostru nu e John Hopkins, dar nici nu poate fi considerat unul ieftin.

„Am avut dreptate, sunt la spital", mi-am spus.

Vocea necunoscută a continuat:

— Și cum o să poată el să plătească o asemenea sumă?!

— Doamnă doctor, nu e un om simplu, e membru al parlamentului și fost deținut politic, a fost închis în Gulagul sovietic. În țara lui toți îl cunosc și mii de

oameni ar fi bucuroși să-l ajute! Să nu credeți că nu are cine să aibă grijă de el!

Este prietena mea Irena Lasota. Îi recunosc vocea și accentul franțuzesc din zeci de mii de voci.

— Ce ciudat! În toată America abia dacă sunt vreo sută de medici care au auzit de Gulag. Și din ei vreo zece care sunt interesați de acest subiect. Dar iată că dumneavoastră ați avut noroc să dați exact peste unul din acești zece. Mama mea a fost deținută în Gulag, și eu m-am născut într-un lagăr.

— Unde v-ați născut? Unde a fost închisă mama dumneavoastră? a început să se tulbure Irena.

— La Potma, în Dubravlag[1], a răspuns femeia.

„O să plătesc pentru tot", am vrut să spun, dar nu am putut.

— Nu poate fi o întâmplare. Și omul acesta a fost închis tot la Dubravlag, la Barașevo.

— Dacă mama ar mai fi trăit...

— Toți trei am fost închiși acolo, a adăugat Irena. În tot Washingtonul sunt trei oameni care au fost în Gulag și acum s-au adunați toți aici, în spitalul Sibley.

„Nu pentru mult timp", voiam eu să adaug.

— Vă rog să mă iertați, cum vă numiți?

— Irena. Irena Lasota.

— Doamnă Lasota, ce este bolnavul pentru dumneavoastră?

— E un prieten vechi. În dimineața asta, a venit din Georgia.

— O să încerc să vorbesc cu pacientul. Hello, mi s-a adresat femeia necunoscută în halat alb.

„Bună ziua, doamnă doctor", am încercat eu să-i răspund.

— Poate că aude, dar nu poate vorbi. Spuneți-mi, cum îl cheamă?

— Levan Berdzenișvili, B de la Boris, E de la Elena, R de la Ronald...

— Ce nume complicat!

— Puteți să-i spuneți „domnul B”.

— Foarte bine, să fie „domnul B”. Eu sunt medicul curant, mă cheamă Page, Page van Wirth.

— Îmi pare bine, domnișoară Van Wirth.

— Doamnă Lasota, domnul B are două probleme serioase: o infecție cutanată la piciorul stâng și insuficiență renală. Infecția a avansat, așa că va trebui să folosim niște antibiotice foarte puternice. Din păcate, starea rinichilor se va înrăutăți. Vreau să știți că riscul este foarte mare. În primele trei zile, va trebui să stea la secția de reanimare și terapie intensivă. Pentru început, ne vom ocupa de infecție, apoi, dacă totul va decurge bine, o să trecem și la rinichi.Înțelegeți ce vă spun?

— Are o infecție și poate că rinichii îi vor ceda din cauza antibioticelor. Trebuie să fim pregătiți pentru tot ce-i mai rău, domnișoară Page.

— Page doar sau, dacă chiar insistați, atunci domnișoara Van Wirth, a corectat-o doctorița cu o urmă de tristețe în glas.

— Bine, domnișoară Van Wirth.

— Știu că are asigurare de călătorie, dar nu-i folosește aici. Totuși, chiar dacă are bani sau nu, acum o să avem grijă de el.

— Mulțumesc mult.

— Ați spus că e fost deținut în Gulag, așa e?

— Da.

— Atunci, de câte ori voi fi de gardă, îl voi ruga să-și amintească întâmplări de acolo. Îl va ajuta să mai discute cu cineva, iar eu noaptea oricum nu pot să dorm. În schimbul acestor istorisiri o să-i fac și eu un serviciu – nu-l voi pune să plătească pentru nimic, economisind astfel câteva mii de dolari. Ce credeți, domnul B o să fie de acord?

— Cum să nu fie de acord? a exclamat Irena. Și acum ar fi în stare să facă asta! Numai să-l pui să vorbească…

— Foarte bine, a spus domnișoara Van Wirth, întorcându-se către mine. O să începem peste trei zile. Dacă mă auziți, mi s-a adresat doctorița, vă rog să vă concentrați și să mă ascultați cu atenție: vi s-a administrat intravenos un medicament foarte puternic, de aceea nu puteți să vorbiți. Următoarele trei zile vor fi critice pentru dumneavoastră. Este o bătălie din care trebuie să ieșiți învingător. Poate că veți vrea să abandonați lupta. Să n-o faceți. Să vă amintiți atunci că nu puteți să abandonați lupta, pentru că v-ați îndatorat și sunteți obligat să plătiți. Gândiți-vă ce datorie lăsați în urmă. Dacă nu găsiți niciun motiv, aduceți-vă aminte că-mi sunteți dator mie – va trebui să-mi povestiți totul despre lagărul Dubravlag din Potma, căci acolo m-am născut eu. Acum o să ne retragem, stați liniștit și dormiți.

„*Debt*, datorie", mi-am spus, iată cuvântul cel mai potrivit. Nu voi putea să plec nicăieri până nu-mi voi plăti datoria. Așa este. Da, așa este, am o datorie, o datorie foarte mare. Datoria mea chiar are un nume. Se numește Arkadi Dudkin.

*

Ca orice carte, și a mea are destinul ei – s-a născut din greșeală.

Conform elegiei reformatorului și poetului grec Solon, viața omului constă într-o serie de perioade de șapte ani: în primii șapte ani, copilului i se schimbă dinții; în a doua perioadă – atinge maturitatea; în a treia – îi crește barba; în a patra – înflorește; în a cincea – își face o familie; în a șasea – se apucă serios de treabă; în a șaptea și a opta – se perfecționează; în a noua – începe să-și piardă puterile, iar în a zecea – deja

dacă a ajuns în această etapă, atunci, cu siguranță, moartea lui nu va fi prematură.

Am trecut prin multe în viață, dar, dacă mă gândesc mai bine, știu clar că cea mai importantă perioadă a constat în cei patru ani în care am tot așteptat să fiu arestat și cei trei ani pe care i-am petrecut în detenție. Influența acestor șapte ani asupra vieții mele e așa de mare, că e suficient să mă întâlnesc cu un necunoscut – fie el georgian sau străin – ca, după ce apucăm să schimbăm câteva cuvinte, să încep să-i spun că am fost cândva deținut politic. Orice discuție pe care o am duce invariabil la acest subiect.

În sinea mea și eu mă împotrivesc. Nu-mi place asta: pare că sunt un om prea complicat. Încerc să mă conving că nu e o idee prea bună să vorbesc atâta despre KGB, Gulag, închisoare și nenorociri într-o conversație despre Grecia antică, Homer, Aristofan, Rustaveli, Barataşvili, Galaktion, fotbal, Pelé, Garrincha, Ronaldo, calculatoare, Windows, Macintosh, iPhone, regim, proteine, Atkins, carbohidrați, sectorul privat, fonduri, educație, istorie, politică, asasinarea lui Ilia Ceavceavadze, georgieni, călătorii, Brazilia. Vorbește despre ce vrei, dar oare nu poți să discuți și despre altceva în afară de închisoare, Barașevo, Dubravlag și arestarea ta de acum treizeci de ani?

De aceea nu am scris niciodată despre înființarea Partidului Republican al Georgiei, nici despre anchetă, nici despre așteptarea sentinței, nici despre arestarea de pe strada Vedzini din Tbilisi, nici despre centrul de detenție al KGB-ului aflat la o sută de pași de casa mea, unde am stat șase luni, nici despre închisorile din Rostov, Riazan, Potma, nici despre trenurile Stolîpin cu care erau transportați deținuții și nici despre Barașevo, unde am petrecut cei mai buni trei ani din viață. Când spun asta, o zic în ambele sensuri: au fost „cei mai buni ani" din viața mea pentru că eram tânăr – și ce poate fi

mai frumos decât vârsta aceea? – și pentru că nu am mai fost niciodată înconjurat de asemenea oameni pe care îi aduna pe atunci cu mare râvnă KGB-ul.

Nu am scris nimic despre Barașevo, deși, desigur, celor apropiați le-am povestit despre atmosfera de acolo, despre regimul de la închisoare, despre viața petrecută în închisoare și, lucrul cel mai important, despre oameni, despre tovarășii mei deținuți și despre supraveghetorii noștri vigilenți.

Prietenii îmi spuneau des: „Trebuie să scrii neapărat despre perioada din închisoare!" Știam și eu asta, dar mereu mi se părea că nu era momentul potrivit. Dar, când, într-o țară îndepărtată, la Spitalul Memorial Sibley, o doctoriță îngrijorată a stabilit că nu mai am mult de trăit și concluzia ei s-a reflectat clar pe fețele apropiaților mei, mi-am dat seama într-un final, în ciuda temperaturii de 40 de grade, că „e cel mai bun moment" să scriu.

Știu că nu sunt primul care a fost forțat de circumstanțe excepționale să se apuce de scris – printre noi au fost mereu destui grafomani și destule genii. Dar motivul pentru care eu am pus mâna pe condei n-a fost acela de a scrie o carte de beletristică sau de a mă lansa „în căutarea timpul pierdut" (ah, iubitul meu Proust!), ci de a salva un personaj care era pe punctul de a dispărea. Mă lupt pentru salvarea lui Arkadi Dudkin. Fără mine, Arkadi va dispărea, nimeni nu va afla că a existat pe lumea asta, că existența lui a avut un rost. Unii l-au uitat demult, alții nici n-au știut de el – pentru că nu l-au văzut niciodată în lagăr. Dacă n-o să scriu despre Arkadi, atunci o să mă caute și pe mine în Hades, așa cum a făcut Tiresias cu Ulise, și o să-mi ceară socoteală. Dacă o să dispară Arkadi, atunci o să dispar și eu, și cineva, din greșeală, o să creadă că m-a cunoscut cu adevărat pentru că a fost prezent la

un curs de-ale mele, m-a văzut la televizor sau a citit un articol de-ale mele din ziar.

Nu sunt în stare să scriu ca Flaubert, însă, dacă acest mare om a spus: „Madame Bovary sunt eu!", atunci și eu pot să spun că: Arkadi Dudkin sunt eu.

Mai târziu, doctorița a recunoscut că cele mai mari temeri ale ei nu s-au adeverit și că trimiterea mea în Hades a fost amânată sine die, dar era deja târziu: Arkadi Dudkin ca personaj, transformat în textul scris cu Arial Unicode MS OpenType, călătorea, fără voia mea, prin întinderile internetului.

În Psalmul 41, David spune că „un val cheamă pe un alt val, la vuietul căderii apelor"[2] și Arkadi Dudkin i-a chemat și el pe Grișa Feldman, Grișa pe Jora Homizuri, Jora pe Johnny Laşkaraşvili, Johnny pe Rafik Papaian, Rafik pe Henrich Altunian, Henrich pe Mișa Poliakov, Mișa pe Boria Manilovici, Boria pe Vadim Iankov, Vadim pe Fred Anadenko, Fred pe Iuri Badzio, Badzio pe Aleksei Razlațki, Razlațki pe Piotr Butov, Piotr pe Dainis Lismanis, și toți la un loc au fost paisprezece, și toți paisprezece l-au chemat pe fratele meu Dato, iar atunci mintea mi s-a luminat atât de tare, că imediat s-a făcut întuneric, un întuneric care s-a așezat greoi și care a început să-mi vorbească.

---

[1] Dubravlag a făcut parte din sistemul sovietic de lagăre de concentrare. Situat pe teritoriul Republicii Mordovia, acest lagăr a fost înființat în 1948 pentru deținuți politici (n. red.).

[2] „Psalmul 41" în *Biblia* sau *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, în traducerea lui Dumitru Cornilescu, „Psalmii", „Cartea I",p. 577 (n. red.).

1
ARKADI

Avea două vieți sau, mai bine zis, se afla într-o instituție (după destrămarea Uniunii Sovietice, acest cuvânt nici nu ar mai trebui să fie în uz, atât de sovietic este, fiind o dovadă a supremației aparatului de stat asupra omului), în in-sti-tu-ți-a JH 385/ 3-5, iar aceea nu se chema viață, dar el nu știa asta. Știa că el e Arkadi Dudkin, veteran al Marelui Război pentru Apărarea Patriei[3], erou al acestui război, omul care ridicase, împreună cu Kantaria, steagul roșu deasupra bisericii (desigur, se referea la Reichstagul pe care îl văzuse în filme, dar în mintea lui numai o biserică putea avea cupolă), în timp ce Gorohov (numele pe care i-l dăduse tovarășului lui Kantaria, Mihail Egorov, cu care acesta ridicase steagul) nici nu exista. Mai știa că trebuia să fie eliberat la 13 mai, numai că ori el nu mai ținea socoteala anilor, ori mai avea doar un an de așteptat, un ultim an, care părea să nu se mai sfârșească, iar oamenii răi, sau „nelegiuiții" așa cum le spunea el, nu-i mai dădeau drumul.

Arkadi Dudkin „știa" multe alte lucruri: de exemplu, că Leonid Brejnev, căruia îi spunea Lionia și cu care fusese închis în aceeași celulă în închisoarea Vladimir, îi furase medaliile și ordinele obținute cu prețul sângelui și al sudorii în timpul războiului. Știa că fusese catapultat din tanc („Am fost catapultat", îi plăcea lui să spună) și alte asemenea lucruri care urmau aceeași traiectorie, împletindu-se într-o poveste nerealistă și necosmetizată – o legendă, în limbajul

anchetatorilor – pe care începuse să o spună despre el din ziua în care fusese arestat și de atunci nimic nu se mai schimbase: luptase în război, fusese decorat cu medalii și ordine, ridicase câte un steag unde fusese trimis. Și apoi dintr-odată a fost a arestat fărăniciun motiv.

Se pare că mare parte din legenda pe care Arkadi a clădit-o în jurul lui s-a bazat și pe faptul că fratele lui mai mare, Vasili Dudkin, luptase într-adevăr în Marele Război pentru Apărarea Patriei, fusese într-adevăr un erou și, chiar dacă nu ridicase steagul deasupra Reichtstagului împreună cu Kantaria și Egorov, participase totuși la operațiunea de cucerire a acestuia.

Da, Arkadi știa că fusese erou, dar ceea ce știa el nu corespundea totuși cu ceea ce știa conducerea lagărului, și, drept vorbind, nici ceilalți deținuți nu credeau nimic din toate acestea. Recunoșteau un singur lucru, anume că, în timpul războiului, Arkadi fusese polițist german. Când nemții au intrat în satul lui din Belorusia, Arkadi avea 15 ani și nu fugise în pădure ca să se alăture mișcării de rezistență a partizanilor – sau, mai bine zis, nu putuse să o facă. Așa că, la 17 ani, nemții i-au dat acestui băiat – care nu prea știa carte și în general era cam „prostuț" – o uniformă de poliție și o armă și i-au zis să facă ordine în sat. Arkadi s-a dus în pădure și a tras câteva focuri ca să-și încerce arma nou-primită. (În actul de acuzare, acest lucru a fost descris astfel: „A tras împușcături în direcția partizanilor.") Peste două zile, satul a fost cucerit de partizani, iar cariera lui Arkadi în poliție s-a încheiat brusc. Dar partizanii nu aveau de gând să-l pedepsească pe băiatul slab de minte. Totuși, faptul că a îmbrăcat uniforma de polițai l-a costat scump pe Arkadi. (Aceasta fusese singura infracțiune menționată în actul de acuzare, ceea ce n-a fost nicidecum surprinzător, căci în sat erau cinci familii, nici urmă de

evrei sau de comuniști, așa că nu se știe clar ce ordine ar fi putut să restaureze polițaiul Dudkin în cele patruzeci și opt de ore.) Mintea lui, oricum slabă (căci vedea lumea prin ochii unui copil) s-a tulburat și mai tare din cauza acestui episod. A început să se comporte ca fratele său, să inventeze povești de pe front în care avea, bineînțeles, un rol principal. Așa participase el concomitent și la blocada Leningradului, luptase și la Stalingrad și la Kursk, și, desigur, cucerise și Berlinul.

Oamenilor din sat le părea rău de el. Toată lumea își aducea aminte de cele două zile ridicole ale lui de polițai și știau că n-ar fi făcut rău niciunei muște, darămite unui om, așa că-i țineau isonul. Din milă, aveau grijă de el, considerându-l nebunul satului, de altfel singurul obiectiv turistic (împreună cu biserica veche).

Arkadi nu primise prea multă educație în viața lui, dar îi plăceau mult filmele. De cum se uita la unul nou, își inventa propria poveste, în care el (nu Stalin sau Jukov[4]) era comandantul suprem al Uniunii Sovietice. Și uite așa își trăia viața, până când pionierii-informatori, vigilenți și atotștiutori, așa-numiții „vânători de urme", beneficiind de sprijinul deplin și neabătut al conducerii Comsomolului[5] și al Partidului Comunist, l-au găsit, l-au demascat și l-au pus să plătească. (În mod oficial, nu pionierii l-au reținut, ci miliția sovietică. Cu toate acestea, numele câtorva pionieri au fost menționate în actul de acuzare al lui Arkadi Dudkin.)

Din anul 1972, Arkadi Dudkin a început să-și ispășească pedeapsa ca trădător de patrie și criminal de război.

Nu e deloc surprinzător că KGB-ul a făcut dintr-un nebun al satului, care nu reprezenta nicidecum un pericol, un trădător de patrie. Cu toate acestea, la insistențele disidenților, în fiecare an închisoarea era

vizitată de o comisie de experți veniți de la Moscova. (De îndată ce eu și fratele meu, Dato, am ajuns în lagăr, am militat pentru aceste solicitări care erau susținute de organizațiile internaționale.) Comisia aceea era formată din cei mai mari experți ai psihiatriei sovietice – cum ar fi putut să includă pe altcineva care nu era demn de această titulatură, când prin expertiza lor ar fi trebuit să câștige certificarea din partea întregii comunități științifice din lume? Comisia muncise neabătut (unul dintre cuvintele preferate ale comuniștilor) pentru a stabili, în final, următoarele: Arkadi Dudkin e sănătos din punct de vedere psihic și era în deplinătatea facultăților mintale când săvârșise infracțiunea și așa e și acum, de aceea solicitarea de a fi eliberat înainte de termen este total lipsită de temei. Poporul nostru îi va pedepsi aspru pe trădătorii patriei, mai ales pe cei care încearcă să se dea drept copii nevinovați când ei sunt, de fapt, niște polițiști însetați de sânge.

Tocmai de aceea, la 13 mai, în fiecare an, când georgienii din lagăr celebrau victoria istorică a echipei de fotbal Tbilisi Dinamo (obținută în anul 1981 pe stadionul din Düsseldorf, când datorită performanțelor excepționale ale lui Daraselia și Guțaev au câștigat Cupa Europeană), iar catolicii lituanieni și letoni se rugau pentru sănătatea și viața lungă a papei Ioan Paul al II-lea (care, în aceeași zi și în același an, scăpase ca prin minune de atacul lui Mehmed Ali Ağca, zis „Lupul Cenușiu", care trăsese de două ori în direcția lui), toți deținuții din lagăr abia așteptau să se facă ora șase seara. Atunci se adunau lângă așa-numitul „fumoar", în așteptarea spectacolului etern.

Era un spectacol cu un singur actor, o reprezentație unică în lagărul de la Barașevo: în primul act, Arkadi, ieșind din baracă cu o bâtă în mână, se îndreaptă spre clădirea administrativă, se duce la fereastra camerei în

care, de regulă, se aduna comisia de psihiatrie formată din marii academicieni și, fără niciun antract, trecea la actul al doilea: lovea neobosit cu bâta în perete; iar în actul al treilea ținea în bielorusă un monolog necunoscut, text care nu ar putut fi identificat nici de către cei mai renumiți slaviști din lagăr, Mihail Poliakov și Helii Donskoi. Probabil că Arkadi cerea, în limba maternă, eliberarea.

Nu îl oprea nimeni, nu-i făcea nimeni nicio observație. O oră întreagă bătea cu bâta în perete și nimeni din conducere nu venea să-i zică ceva. Abia după ce, obosit și cu sentimentul datoriei împlinite, se alătura celorlalți de la fumoar, apăreau paznicii și verificau ce pagube făcuse. Într-un lagăr cu regim sever, unde erai trimis la carceră cincisprezece zile doar dacă aveai părul mai lung de doi milimetri cât era permis, Arkadi nu a fost niciodată pedepsit pentru actul lui politic – conducerea și paznicii închisorii știau foarte bine cu cine aveau de-a face. Nu erau ei oameni de știință renumiți, dar puteau să-și dea seama cine era sănătos la cap și cine nu.

Ca majoritatea deținuților din lagăr, Arkadi era fumător, dar nu avea niciodată tutunul lui, mai bine zis mahorca lui, nu cumpăra de la magazinul închisorii. (Fiecare deținut avea dreptul ca, o dată pe lună, să facă cumpărături de cinci ruble, dar în realitate unitățile monetare nu funcționau.) El își păstra banii pentru când avea să iasă, ceea ce, în mintea lui, trebuia să se întâmple pe data de 13 mai a nu știu cărui an. Așa că Arkadi devenise un fumător de ocazie. Din această cauză, zona fumătorilor se divizase în două tabere: cei care nu l-ar fi lăsat pe Arkadi să le fumeze mahorca sub nicio formă – majoritatea covârșitoare – și cei care, în circumstanțe excepționale, îi permiteau uneori – un număr infinit mai mic.

La urma urmei, era de înțeles, pentru că în lagăr totul era calculat, așa că, dacă îți împărțeai mahorca, însemna să te privezi de plăcere, adică să-ți mărești practic pedeapsa pe care o aveai de ispășit. Pentru deținuți, aceste momente de plăcere în care fumau mahorcă erau asociate cu libertatea. În general, pentru un deținut lumea de afară părea să fie plină de tot felul de plăceri. De asta, în închisoare, nimeni nu se lăsa de fumat, ba dimpotrivă, chiar și cei care nu fumau înainte se apucau aici.

Arkadi știa că, dacă cerea pur și simplu: „Dă-mi și mie să trag un foc", nu ar fi putut smulge de la nimeni puțină mahorcă, cu excepția poate a doi-trei deținuți naivi, așa că aceasta era o condiție obligatorie, dar insuficientă a reprezentației sale pe care o interpreta cu atâta măiestrie, că puteai să-ți imaginezi ușor cum de nemții i-au dat uniformă de polițist sau cum de nu s-a abătut niciodată de la legenda pe care o crease în jurul său: Arkadi Dudkin era un actor înnăscut.

Să spunem că Arkadi văzuse că la fumoar se află Rafik Papaian, un politician armean. Lua poziție imediat, apropiindu-se încet de Papaian și, când se afla la o distanță suficient de mică, își începea reprezentația: „Odată, am luptat sub comanda mareșalului Bagramian[6]..."

Aici trebuie să menționez că Arkadi folosea fraze din bielorusă ca să confere monologului său o nuanță de slavă veche, un aer aproape mitic. De exemplu, nu spunea: „Oda-tă, am luptat...", ci „Luptat-am odată..." Apoi exclama:„Bagramian! Ăsta da comandant adevărat! Tare i-a mai plăcut tancul meu. Mă implora, hai, zicea, să facem schimb. Ce om era! Un militar adevărat. Armenii sunt luptători adevărați, nu ca turcii! Dă-mi și mie să trag un foc. Mă-ntreb, oare Bagramian a avut urmași?"

La început, Rafael era cam reticent să-și împartă mahorca, dar cu timpul lui Arkadi i-a devenit din ce în ce mai greu să-l păcălească pe Papaian cu asemenea discursuri de patriotism rudimentar. Din nefericire pentru Arkadi, Rafael Aramașotovici Papaian – care avea un doctorat în literatură și era fiul unui celebru dramaturg armean – putea să depisteze într-o clipită o performanță lipsită de autenticitate, moment în care folosea faimoasa replică a lui Stanislavski: „Nu te cred!" Și rostea destul de des această replică, lăsându-l astfel pe Arkadi fără mahorcă.

Dintre nenumăratele virtuți ale lui Arkadi, cele mai importante erau fermitatea și persistența. Omul acesta chiar că nu știa ce însemna o pauză. Nici n-apuca bine să încheie discuția cu Papaian, că pornea spre vreun georgian care se întâmpla să fie la fumoar și, cu o obiectivitate aproape homerică, începea o nouă poveste. O făcea cu o foarte mare ușurință – avea atât de multe povestiri, încât nu apuca să le repete niciodată. Rostea cu voce tare, cu accentul său bielorus: „Înainte de asta, am luptat sub conducerea generalului Leselidze. Uite cine a fost un militar adevărat, tată al soldaților. Cu Lionia Brejnev tot acolo m-am cunoscut, mai apoi mi-a furat ordinele și medaliile, dar acum nu mai e timp de asta. Generalul Leselidze mi-a fost bun prieten, spunea, cică, ție, nu lui Gorohov, o să-ți dau steagul ca să-l ridici deasupra Berlinului. Îi plăcea un cântec georgian, sakvarlis saplavs... dă-mi și mie să trag un foc... vedzebdiiiii[7]. Mă-ntreb oare la Baku există strada Leselidze?"

În ciuda faptului că șchiopăta și la geografie (nu puteam deloc să-l conving că Tbilisi e capitala Georgiei, nu Baku), toate reprezentațiile lui Arkadi îmi lăsau o impresie puternică, așa că îi dădeam necondiționat o parte din rezerva mea lunară de mahorcă.

Odată, într-o dispută tradițională din lagăr ce avea loc între iubitorii teatrului, referitor la cine interpretase cel mai bine rolul lui Othello în anii 1950 – Akaki Horava, care deținea titlul de Artist al Poporului în URSS și care era aclamat pe toate scenele sovietice de la Arhanghelsk la Vladivostok (în vremea lui Stalin, bineînțeles), sau Vagram Papazian, tot un Artist al Poporului în URSS (de fapt, interpretarea lui Akaki Vasadze a personajului Iago era acceptată unanim de toată lumea), am făcut o glumă: credeți ce vreți, dar eu consider că cel mai mare actor din toate timpurile este Arkadi. Tocmai atunci un alt tovarăș deținut, Boris Manilovici, psiholog, a pronunțat numele de familie al lui Arkadi cu accent evreiesc, Dudkind, făcându-ne să credem că era vorba, de fapt, despre un literat cunoscut, Efim Grigorievici Etkind, un apropiat de-ai lui Iosif Brodski, care se bucura de un mare respect din partea publicului antisovietic.

De fapt, în sufletul lui, Arkadi era poet, dar, spre deosebire de alți poeți, era unul recunoscător. După ce obținea, prin intermediul măiestriei actoricești, mahorca și și-o rula într-o bucată de hârtie ruptă din Izvestia, începea imediat, plin de recunoștință, să-ți spună o povestioară amuzantă.

> Odată eram în tanc. Doar am fost tanchist! Așa că uite, în timp ce eu stăteam în tancul meu, văd că nemții vin cu trei „tigri”[8]. Asta se întâmpla când eram la periferia Berlinului. Mai era un tanc lângă mine, tancul locotenentului Maharaşvili, fiul bătrânului, știi tu. Vin nemții cu trei „tigri” și strigă: „Arkadi, *hande hoch*!” Strigă în nemțește. Nemții erau cu trei tancuri, iar eu aveam un T-34, dar eram un leu pe lângă tigrii lor. Săracu’ Maharaşvili era un lup cu coada între picioare. Ei tot strigau la mine: *Hande hoch*, adică mâinile sus, dar eu le-am răspuns așa: „*Ich bin* Arkadi, *ich nicht hande hoch, ich bin omor sie, schwein fritz, ja*

wohl!". Adică vă împușc pe toți, nenorociți de nemți ce sunteți. A tras un tanc german și m-a nimerit în stânga, s-a bucurat și a strigat: „Ja, ja!" Dar am tras și eu și am distrus unul de-ai lor. Al doilea a fost lichidat de Maharaşvili, fiul bătrânului mustăcios. Dar mai era un tanc al nemților, care se tot apropia. Ce-a urmat n-am avut cum să opresc. L-a aruncat în aer pe Maharaşvili! Dar nici după asta nu s-a oprit, ci tot înainta spre mine și-mi dădeam seama că voia să o termine și cu mine. Eu tot trăgeam și trăgeam, dar degeaba. Cică în tancul ăla se afla chiar Hitler. Mi-am dat seama că nu mai aveam nicio șansă, așa că am strigat: „Pentru patrie, pentru Stalin!" Și-apoi, mi-am desfăcut aripile și am zburat, sus, foarte sus m-am înălțat, m-am ridicat mai sus decât soarele!

Arkadi Dudkin trebuia să fie eliberat la 13 mai 1987. La 12 mai s-a stins. Potrivit tradiției, încălțările i-au fost confiscate de conducerea închisorii și a fost îngropat într-un mormânt anonim. Și uite așa, Arkadi Dudkin a pornit în picioarele goale în întâmpinarea fratelui său, un erou pentru patrie, al cărui rol l-a jucat cu succes toată viața.

---

[3] Este, de fapt, vorba despre Al Doilea Război Mondial (n. red.).

[4] Gheorghi Jukov, militar și politician sovietic, unul dintre cei mai mari comandanți ai celui de-al Doilea Război Mondial (n.red.)

[5] Organizația de tineret a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, denumirea completă fiind Uniunea Tineretului Comunist Leninist din întreaga Uniune (n. red.).

[6] Ivan Bagramian, mareșal armean, unul dintre principalii comandanți sovietici din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (n. red.).

[7] Primul vers dintr-o baladă georgiană populară, „Suliko", scrisă de Akaki Țereteli (1840–1915): *„Saq'varlis saplavs vedzebdi"*. Această baladă s-a bucurat de un mare succes în Uniunea Sovietică, fiind cântecul preferat al lui Stalin (n. red.).

[8] Referire la *Tiger I*, un tanc de luptă german, operat din 1942 în Africa și Europa (n. red).

2
GRIȘA

Dintre cei o sută cincizeci de deținuți din lagărul nostru, Grișa Feldman era cel mai plin de viață și mai energic. A fost arestat pentru agitație și propagandă antisovietică în anul 1982 și condamnat la șase ani de închisoare. Era evreu, absolvise liceul, lucra ca electrician la un spital pentru lucrătorii din sectorul feroviar din orașul Konotop, situat în regiunea Sumî din nord-estul Ucrainei. Nu comisese nicio infracțiune, pur și simplu era evreu și, în războiul cu arabii, ținea cu Israelul. Și numai despre asta vorbea, înainte și după arest.

Dacă intrai întâmplător cu el în vorbă și-l întrebai cum o mai duce, îți răspundea energic: „Există pușți automate, o să aducă gloanțe și *pac-pac-pac!* gata cu arabii!" Pușca aceea automată imaginară era ținută de niște mâini în mod clar experimentate, iar direcția în care era îndreptată era corect aleasă din punct de vedere ideologic: Grișa țintea spre acea aripă a clădirii administrative care se ocupa de propagandă, care era plină de tot felul de panouri cu mesaje care mai de care mai pline de povață, precum „Pâinea noastră cea de toate zilele este cea mai importantă!" (care anume era legătura dintre asta și trădătorii de patrie nu am reușit să stabilim) și „Mai bine să te gândești înainte decât după. Democrit". Ca specialist în literatura Greciei antice, declar cu deplină responsabilitate că Democrit nu a spus nicăieri, nicicând așa ceva, deși conducerea închisorii și, în special, părintele ideologiei, colonelul

Ganicenko, avea teoriile lui. Optase pentru Democrit din mai multe motive; în primul rând, pentru că era un adept al materialismului care era acceptabil din punct de vedere ideologic pentru filosofia marxistă, spre deosebire de Heraclit cel pesimist; în al doilea rând, putea fi asociat ușor cu democrații, iar asta era porecla noastră ironică din lagăr – noi, cei condamnați pentru agitație și propagandă antisovietică, eram numiți de cei din administrația închisorii, în bătaie de jos, „democrați". Boris Manilovici, psiholog cu autoritate, explica astfel așa-zisul citat al lui Democrit: „Democrit ne învață că, dacă tot intenționezi să colaborezi cu securitatea sovietică, ai face bine să începi asta înainte de a fi arestat, și nu după".

Seara, când eram încolonați în curtea închisorii, Grișa se uita mereu în sus. De regulă, de îndată ce se adunau deținuții, pe acoperișul închisorii poposeau porumbei și începeau să gângurească, iar Grișa le tot arunca priviri lacome. Toată lumea știa că Grișa era un tip mâncăcios care nu se dădea în lături de la nimic. Așa că, atunci când s-a zvonit că Grișa omorâse și mâncase un porumbel, nimeni nu a fost uimit. Am fost interesați doar de detaliile tehnice – cum s-a cățărat, cu ce l-a omorât, cum l-a jumulit și, în fine, cum a fript sau a fiert porumbelul. De fapt, asta ne interesa cel mai mult: l-a fript sau l-a fiert, sau mai întâi l-a fiert și apoi l-a fript? Oricum, toate aceste întrebări au rămas fără răspuns. Unii au tratat întregul episod ca pe o dovadă clară a instinctului uman de conservare, ca pe o încercare de a supraviețui, pe când alții mai intelectuali l-au văzut ca pe un semn al degradării morale umane. Dar, cel mai important, nimeni nu considera că Grișa trebuia să fie pedepsit pentru fapta sa. Sau cel puțin asta au crezut toți până într-o seară când Friedrich (Fred) Anadenko, un socialist ucrainean proeminent și autor al renumitei cărții antisovietice despre Lenin,

Parcursul firesc. De la Lenin la Brejnev, ne-a convocat la o discuție – pe noi, cei pe care îi considera de încredere. Discuția a avut loc în timpul marșului nostru prin curtea închisorii, când Fred, cu dicția și emfaza lui, și-a citit scrisoarea adresată Procurorului General al Uniunii Sovietice:

> Procurorului General al URSS,
> Aleksandr Mihailovici Rekunkov
>
> Tovarășe Procuror General al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Aleksandr Mihailovici,
>
> Vă aducem la cunoștință că deținutul Grigori Zinovievici Feldman, din instituția JH 385/ 3-5, a capturat și a mâncat unul sau mai mulți porumbei (nu se cunoaște numărul victimelor). Acest lucru este inadmisibil, pentru că se știe că porumbelul este simbolul păcii. Ținând cont de cele sus-menționate, vă rog să luați imediat măsurile legale corespunzătoare.
>
> Fără respect,
> Deținutul politic condamnat pe nedrept
> Friedrich Filippovici Anadenko

Discuția care a urmat a fost inițiată de Poliakov care a aprobat încheierea plină de cutezanță – „fără respect" –, dar a subliniat, cu o ironie fățișă, că e foarte posibil ca Procurorul General Rekunkov să nu fie de acord că porumbelul e simbolul păcii, pentru că acest concept își are originea în Biblie, față de care tovarășul Rekunkov, un marxist, comunist și socialist convins, avea probabil o poziție conflictuală. (Poliakov a pus accent pe cuvântul „socialist", întrucât, din poziția de liberal și democrat convins, dezaproba afinitatea lui Anadenko pentru socialism.) Vadim Iankov, matematician și topologist, poliglot și, de altfel, un tip

foarte inteligent, a afirmat că oamenii tocmai asta fac în mod regulat, mănâncă simboluri – vaca, porcul, oaia, păsările și peștii reprezintă diferite simboluri în funcție de cultura în cauză. Și, când Iankov tocmai se pregătea să-și împărtășească vastele sale cunoștințe, Anadenko, supărat pe noi, a lipit pe plic timbrul cu mâna tremurându-i, apoi, defăimător, i-a dat drumul în cutia poștală montată pe unul dintre pereții clădirii administrative. Tot ce am mai apucat să spun a fost că nu trebuie să trecem cu vederea decizia egoistă a lui Anadenko de a sacrifica un timbru întreg pentru o cauză comună. Din moment ce în închisorile politice exista o lipsă acută de plicuri și timbre, deținuții mai experimentați mi-au susținut punctul de vedere.

Nu știm dacă scrisoarea lui Anadenko a ajuns sau nu la destinatar, dar Grișa Feldman a scăpat basma curată după ce a mâncat simbolul păcii. Însă epopeea lui culinară nu s-a încheiat aici. Fiind electrician de profesie, își repara mereu cuptorul electric pe care îl instalase la capătul băii cu opt robinete, unde se afla așa-numitul „fumoar". De cuptorul acela se folosea întregul lagăr, asta până când conducerea închisorii a decis să confişte această invenție a modernului nostru Prometeu, care manifestase atâta grijă față de tovarășii lui de închisoare.

Odată, în apropierea Anului Nou, toate grupurile independente cu preocupări culinare din lagărul nostru făceau inventarul proviziilor lor, fie ele în stare crudă sau gata preparate. Printre acestea se numărau kibbutzurile evreiești, Federația Creștină a Popoarelor din Caucazul de Sud sau „Hristofed", „Uniunea" lituaniano-letonă și „Confreria" ucraineană. Ei bine, în timpul unui astfel de inventar, unul dintre membrii din Hristofed, Rafael Papaian, a constatat că avea, de la ultima vizită a soției (din urmă cu un an și jumătate) un borcan mare de doi litri de kavurma[9] de oaie.

Fusese bine păstrată în magazia noastră comună, în așa-numita „cămară", așteptând cu răbdare să fie, în cele din urmă, consumată. Și iată că această așteptare avea să ia sfârșit. Toți membrii Federației – Berdzenișvili, Lașkarașvili, Homizuri, Altunian și Papaian – au fost prezenți la ceremonia de deschidere a kavurmei, așteptând parcă un miracol culinar. Capacul borcanului era atât de bine strâns, că Papaian a reușit să-l deschidă abia din a treia încercare, moment în care borcanul a început să bolborosească și în curând toată încăperea s-a umplut de un asemenea miros, că Verhovin, veteran al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, polițai neamț și fost Erou al Muncii Socialiste[10], a strigat: „Atenție! Iperită! Atac cu gaze! Toată lumea afară!" Și uite așa ne-am bulucit cu toții în curtea închisorii.

Grișa a ieșit ultimul, cu borcanul de kavurma în mâini și ne-a întrebat pe noi, membrii din Hristofed: „Ce vreți să faceți cu asta, o aruncați, nu?" și, după ce a primit un răspuns afirmativ, a plecat cu el spre fumoar, spre cuptorul lui electric. Și de acolo a urmat un exod rapid al deținuților. Grișa susținea că minunatul lui cuptor improvizat putea atinge o temperatură de 400 de grade Celsius și, prin urmare, putea distruge toate bacteriile și orice s-ar fi aflat în kavurma aceea de oaie. A fiert-o mai bine de-o oră, apoi a adus o oală, s-a așezat la masă în mijlocul curții și, sub privirile întregii zone, a lipăit-o pe toată, metodic și extrem de liniștit. Nimeni pe o rază de treizeci de metri, nici măcar administrația închisorii, nu se hotărâse să se apropie de *kavurma* cu miros respingător. Sunt aproape convins că în legătură cu acest episod Fred Anadenko a scris altă scrisoare, tot fără respect, Procurorului General, dar totuși nu ne-a mai propus să luăm cunoștință de această nouă reclamație.

La scurtă vreme după episodul cu *kavurma*, Grișa a fost transferat în altă închisoare. După cum am aflat mai târziu, a fost dus în capitala Mordoviei, Saransk, și băgat la carceră. Multă vreme, n-am știut nimic de Grișa. Nu scrisese nimănui și nici nu primisem vreo veste despre el din afară. Însă, într-o bună zi, după patru luni, Grișa s-a întors în cele din urmă – îi crescuse părul, se îngrășase puțin, dar era palid la față. Ne era ușor să ne dăm seama, după culoarea feței, cât stătuse la carceră. Stătuse patru luni întregi la carceră, timp în care nu văzuse soarele decât o oră pe zi când fusese scos la marșul zilnic în curtea închisorii. Dacă înainte era cel mai plin de viață și mai vorbăreț om din închisoarea noastră, acum era doar o figură ștearsă, care nu mai vorbea despre arabi și renunțase chiar și la excesele culinare (dacă vă puteți imagina). Și chiar și mai îngrijorător, nici nu se mai gândea să-și repare celebrul cuptor.

Cineva a propus să tragem concluziile corespunzătoare ținând cont de comportamentul lui, dar nimeni nu avea nicio informație sută la sută sigură.

Trebuie să mărturisesc că georgienii sunt deținuți exemplari. Și când zic asta, mă refer la faptul că nu se plâng când sunt arestați și, lucrul cel mai important, sunt modele de rezistență fizică. Cu toate acestea, în toamna anului 1986, mai mulți deținuți (printre care m-am aflat și eu) au fost doborâți de o gripă păcătoasă care s-a răspândit în toată închisoarea. Am zăcut în pat câteva zile cu febră mare. Văzând acestea, medicul închisorii a spus că dacă n-o să-mi scadă febra în două zile, o să mă mute la „spital" și o să mă treacă la regim (în închisoare, abia aștepți să fii trecut la un astfel de regim).Într-o seară, pe la ora nouă, în timp ce zăceam pe priciul meu, chiar lângă intrarea în baracă, cu febră de 40 de grade, și nu mai erau decât Grișa și vreo doi lituanieni în vârstă înăuntru, îl văd pe Jora Homizuri că

vine în fugă spre noi cu o veste senzațională, cum că Grișa al nostru o să apară la jurnalul de actualități „Vremia". M-am ridicat din pat, înfofolindu-mă cu pătura, și am luat-o spre sala de adunare. Televizorul era fixat pe un perete foarte înalt, ca să se poată uita la el toți cei o sută de oameni care stăteau pe băncile lungi.

La începutul buletinului de știri, s-a relatat despre plenul Biroului Politic al Partidului Comunist, apoi a urmat o serie de cadre cu uzine, fabrici, combinate și tractoare, rotindu-se toate ca într-un caleidoscop, după care s-a trecut la știrile din domeniul cultural. Apoi, brusc, știrile sportive și rubrica meteo au fost întrerupte de către moderator,Balașov, iar pe ecran a apărut Grigori Zinovievici Feldman, prezentat ca un așa-zis deținut politic, condamnat pentru agitație și propagandă antisovietică.

Și iată ce-a zis Grișa:

> Israel este un stat groaznic, îi chinuie pe bieții arabi, e mai mare rușinea. Zi și noapte vorbesc numai despre Holocaust, în timp ce pregătesc un adevărat genocid pentru arabi și palestinieni. Nici nu-mi pot imagina să existe ceva mai groaznic pe lume ca sionismul. Cât despre închisoarea în care mă aflu, mi se face silă când mă gândesc la ceilalți deținuți – câți criminali într-un singur loc, ce nenorocire! Popor sovietic, iartă-mă, deși nu trebuie și nu merit să primesc iertarea din partea ta!

Apoi s-a revenit la știrile sportive și meteo, iar toată lumea, complet năucită, a pornit încetișor spre barăci. Eu am luat-o repejor spre pat, înfășurat în pătură. La trei metri de mine, se afla Grișa care s-a trântit în pat, îmbrăcat și încălțat cum era. După o mică agitație afară, în baracă au intrat trei persoane care s-au îndreptat spre el. Era așa-numita „delegație a rușinii",

în frunte cu Fred Anadenko, flancat de Mișa Poliakov și Jora Homizuri.

— Grigori Zinovievici, ce ai de zis în apărarea ta? a întrebat cu o voce joasă Anadenko.

— Ce-am de zis în apărarea mea? a repetat Grișa întrebarea cu un accent vădit ucrainean. Ia să-ți arăt eu!

S-a întors și le-a arătat dosul, scoțând un sunet atât de puternic, încât l-ar fi uimit până și pe Rabelais, mărețul autor al lucrării Gargantua și Pantagruel.

— Nu ești întreg la minte, i-a zis Anadenko zeflemitor și comisia a părăsit baraca.

Din acea zi, Grișa a devenit un paria din punct de vedere politic și nimeni n-a mai intrat în vorbă cu el. S-a dus la fund rapid. Căderea în dizgrație a lui Grișa a fost însă dur resimțită de evreii din închisoare care considerau că acest simpatizant al arabilor îi umpluse și pe ei de rușine.

Grișa a fost grațiat și eliberat la 9 februarie 1987. Peste cinci zile, la 14 februarie, pleca și ultimul „democrat" din lagărul de la Barașevo. Perestroika pusese capăt încarcerărilor politice. Pentru multă vreme, Israelul a refuzat să-l primească pe Feldman înapoi. Se spune că și Mossadul a fost implicat în cazul lui. Nu exclud ca și foștii lui tovarăși de celulă să nu fie încântați de repatrierea lui. Timp de douăzeci de ani, Grișa a încercat în van să câștige simpatia compatrioților săi pe care îi insultase și abia în anul 2006 a obținut ce a dorit – când ajunsese un bătrân obosit și epuizat de șaptezeci de ani care călca, într-un final, pe Pământul Făgăduinței. Se pare că, de îndată ce a coborât din avion și a pus piciorul pe teritoriul Israelului, a strigat tare în rusă: „Iertați-mă!" și imediat, chiar în aeroportul din Tel-Aviv, și-a dat sufletul.

[9] Carne de oaie sau vită prăjită, condimentată, folosită pentru prepararea mâncărurilor orientale (n. tr.).

[10] Titlu onorific acordat în Uniunea Sovietică și în statele din cadrul Pactului de la Varșovia pentru realizările deosebite obținute în economia și cultura națională (n. red).

3
JORA

Jora – cunoscut ca Gheorghi Pavlovici Homizuri, Ernest Garaev, Nekoba, Aparek Gulaguri sau Douăzeci și șase – era un om al numerelor, așa cum este descris Bach într-un poem al lui poetului american Carl Sandburg:

> Cu un talent înnăscut pentru numere,
> Ordine între cinci și zece nu cere,
> căci numerele se-ncolonează,
> și singure pe foaie dansează[11].

Se putea întâmpla ca ziua în amiaza-mare, la două și un sfert, să vină entuziasmat la tine și să-ți spună că peste un minut îți vor mai rămâne exact un milion de minute până să împlinești și tu vârsta la care a murit Hristos. Sau putea să te trezească în toiul nopții și să-ți dea o veste minunată: peste 44 de secunde, o să mai ai de așteptat 44 444 444 de secunde până o să fii eliberat!

> Pe doi și patru îi trezea,
> În toiul nopții se-nimerea,
> Dar la culcare-apoi îi trimitea.

Înnebunea întreaga închisoare cu calculele lui. Ne scotea din minți, ne teroriza efectiv cu toate calculele lui de ordinul sutelor de mii și al milioanelor. Prin urmare, evident că mereu socotea câte ceva. Știa pe de rost nu numai data de naștere a fiecărui deținut, dar și

pe cele ale soţiilor şi copiilor lor, când fusese arestat şi eliberat fiecare deţinut politic (şi nu numai din închisoarea noastră, ci din tot oraşul Perm). De exemplu, ştia că la 21 mai erau născuţi Andrei Saharov, Mişa Homizuri şi Mişa Skripkin, dar şi că atunci fusese înfiinţat Partidul Republican din Georgia, că este a 141-a zi a anului (în anii bisecţi, e a 142-a), că la 21 mai 878 a fost cucerită Siracusa de către un sultan, că la 21 mai 1674 nobilii l-au ales pe Jan Sobieski ca rege al Poloniei şi Mare Duce al Lituaniei sau că la 21 mai 1972 un australian nebun de origine maghiară, Laszlo Toth, de fapt, geolog (acest lucru era subliniat de Jora, întrucât şi el era geolog), a distrus o sculptură renumită a lui Michelangelo, Pietà, aflată în Bazilica San Pietro din Vatican şi aşa mai departe; cunoştinţele lui erau nemăsurate. Ca o uriaşă maşină de calculat care era mereu pornită, socotea întruna, până la uzură. Şi, lucrul cel mai important, socotelile lui erau mereu corecte, deşi nimeni nu înţelegea care era scopul acestor calcule de o precizie infailibilă. Nimeni nu înţelegea de ce trebuia să ştie câte ore, minute sau chiar secunde mai erau până la un anumit eveniment sau câte se scurseseră de atunci. Greşesc – Jora sigur înţelegea.

> Iar numerele norocoase
> În mări şi-n stelele numeroase,
> Ce bine ştie a le descoase!

Preţuia cifrele de parcă erau propriii lui copii, dar considera că o combinaţie numerică anume îi fusese predestinată. Numărul 26.

Prima lui lucrare semnificativă a fost consacrată distrugerii mitului sovietic despre cei 26 de comisari din Baku, demonstrând că în realitate erau ficţiune curată, o minciună a propagandei sovietice.[12] Deşi era

pe atunci tânăr și prea puțin atras de mistică, a fost profund marcat de acest mit: în primul rând, dintre cei 26 de comisari din Baku au fost împușcați, de fapt, 27; apoi, dintre aceștia numai nouăerau comisari și doar doi din comuna din Baku și alte astfel de observații. Și cu cât cerceta mai profund mitul celor 26 de comisari din Baku, cu atât repeta mai des: „Șaumian – Djaparidze – Azizbekov – Fioletov". (Așa a descoperit și că, de fapt, conducerea bolșevică armeniano-georgiano-azero-rusă era un tribut adus ideii de uniune internațională. Adevărații lideri au fost bolșevicii armeni, georgieni și ruși – Șaumian, Djaparidze, Korganov și Petrov.) Din acel moment, Jora nu a mai avut cum să mai evite acel număr, care într-adevăr era de rău augur.

Aparent, dădea de el peste tot, dar și peste jumătatea lui și mai rău-prevestitoare, fatidicul număr 13. Chiar și numărul de telefon al lui Homizuri de acasă din capitala armeană, Ereven, începea cu 26, suma cifrelor era tot 26 și când i s-a schimbat numărul, suma cifrelor a rămas aceeași – 26! „Incredibil!", spunea Jora complet cătrănit. Suma cifrelor din numărul meu de telefon de acasă din Tbilisi era 25, cât de aproape! Într-un an erau 52 de săptămâni (adică 26 ori doi)! Iar Leonid Ilici Brejnev trebuia să mai trăiască trei ani ca să facă 78 de ani (adică 26 ori trei)!

În cele din urmă, întrucât noi toți din închisoare îl simpatizam pe Jora, am decis să-i recompensăm loialitatea față de numărul 26 prin crearea unei constante numerice care să-i poarte numele – un „homizur", care era notată cu H. Apoi, conform unei derivări complicate făcută de Vadim Anatolievici Iankov, un matematician și un topolog remarcabil, o șeptime dintr-un „homizur" a fost numită un „jorik" și notată cu h (eu am venit cu propunerea de a folosi litere latine). Iankov a adunat cifrele din numărul 26

(rezul-tă 8), apoi a scăzut unu (rezultă 7), iar rezultatul l-a împărțit la 7 și așa a obținut un „jorik". Provocarea cea mai mare în acest caz a fost înțelegerea celui de-al doilea pas. Când a fost întrebat de ce a scăzut o unitate, Iankov a adus o tablă de ardezie pe care și-o făcuse de unul singur și un instrument de scris uriaș tot improvizat, iar timp de trei ore a scris, a șters, s-a luat la harță, tot demonstrând. Și când, după aceste trei ore, am zis că tot nu am înțeles,a capitulat exasperat, strigând că-i este peste putere să simplifice acest proces și mai mult pentru unii pe care nu-i duce deloc capul.

După aceea, până și criminalii de război din lagărul nostru care aveau un nivel scăzut de educație știau că un an e format din doi homizuri și un jorik (2H1h); că Brejnev trebuia să mai trăiască trei ani ca să facă trei homizuri (3H-3); că, din datele de la 1 ianuarie 1985, Jora, Levan Berdzenișvili, Johnny Laşkaraşvili și Rafael Papaian aveau fiecare câte un homizur de dinți, iar conform datelor de la 1 ianuarie 1986 sus-numiții aveau două homizuri de dinți la un loc; că cifra 13 atrage ghinionul, pentru că reprezintă jumătate de homizur; că în lagărul nostru adevăratul campion, recunoscut de toată lumea, la vorbit urât, creatorul multivitaminelor sovietice Undevit și Decamevit, Arnold Arturovici Anderson, avea ca vârstă doi homizuri când, pentru că i-a transmis formula pentru Decamevit fratelui său din Republica Federală Germană, a fost condamnat la jumătate de homizur; că norma zilnică de mănuși pe care trebuia să le coasem era de trei homizuri și jumătate plus unu (92 de perechi) și tot așa mai departe.

Potrivit lui Jora, reprezentarea alfanumerică a închiso-rii noastre JH 385/3-5 trebuia citită astfel: Jora Homizuri 1 + 1 + 3 + 8 + 5 + 3 + 5 = 26, adică Jora Homizuri homizur ca Homo sapiens sapiens.

La acea vreme, Gheorghi Homizuri nu era considerat un disident, ci era cunoscut în cercurile geologice ca o figură proeminentă a Institutului de Industrie Petrochimică și Gaze, un geolog excepțional, autor al unei monografii detaliate despre geosinclinal[13]. Cu toate acestea, în toată Uniunea Sovietică nu puteai găsi un singur disident sau susținător al disidenților care să nu fi auzit de Ernest Garaev și de cărțile lui. „Ernest Garaev" era unul dintre numeroasele pseudonime ale lui Homizuri – începând cu „Nekoba"(Ne Koba[14]) cu rezonanță antistalinistă și terminând cu „Aparek Gulaguri", care, deși derivat din cuvântul „gulag", părea un nume georgian arhaic dintr-un dialect al populației hevsuri[15]. Cele mai importante cărți ale sale au fost publicate în regim samizdat[16] sub pseudonimul Ernest Garaev: Istoria conducerii PCUS[17] (doar fapte, fără comentarii), Mitul celor Douăzeci și Șase (povestea adevărată despre cei douăzeci și șase de comisari de la Baku), Cronologia Marii Terori. Obișnuiam să-l iau peste picior, spunându-i că alesese pseudonimul de Ernest nu din admirație față de Hemingway, ci ca o formă de afront față de Ernesto Che Guevara, o referire la trecutul lui troțkist, de adept al extremei stângi. Nu m-a aprobat niciodată, dar nici n-a protestat.

Gheorghi Homizuri era de origine georgian, se născuse la Baku. Încă de mic, a fost părăsit de mamă, fiind crescut doar de tatăl său, care s-a mutat pe insula Sahalin. A trăit la Moscova pentru un homizur și a fost arestat la Erevan în anul 1982. Dar, cel mai important, a fost un luptător neînfricat, pentru că nu și-a regretat decizia nici măcar pentru o secundă din cele 283 824 000 de secunde pe care, în urma deciziei KGB, trebuia să le petreacă în lagăr. A fost condamnat la șase ani de muncă silnică într-un lagăr cu regim sever și la trei ani de deportare. Confratele lui, Rafael Papaian, a primit o sentință de patru ani de muncă silnică în lagăr și doi

ani de deportare. Al treilea confrate al lor, Edgar, a scăpat de justiție, în niște circumstanțe destul de îndoielnice. Cu toate acestea, Jora vorbea mereu cu respect despre el, despre vastele lui cunoștințe. Important de menționat că KGB-ul a atribuit în mod neîndoielnic rolul de conducător al grupului din Erevan (format din doi armeni și un georgian) georgianului antisovietic. După cum spunea și Jora, și cei din KGB erau oameni și cu siguranță știau ce putere avea Stalin, așa că puteau să ghicească prea bine cine putea fi liderul caucazienilor creștini.

Noi, georgienii și armenii, aveam propria grupare: Federația Creștină a Popoarelor din Caucazul de Sud. La drept vorbind, probabil nici nu am fi folosit cuvântul „creștină", dacă nu ar fi fost Ahper Radjabov, un om foarte rău, un spion care vânduse americanilor și Iugoslaviei schițele rachetei SS-20, care era și el din Azerbaidjan, adică, prin urmare, din Caucazul de Sud. Așa că termenul „creștin" a fost folosit ca să-l ținem pe Radjabov departe de federația noastră. Nici chip să-l considerăm un „bun azer", căci nimeni din Azerbaidjan nu fusese condamnat pentru agitație și propagandă antisovietică.

În cadrul federației noastre, nivelul integrării financiare nu era atât de ridicat ca într-un kibbutz evreiesc (fiecare își putea „cheltui" cele cinci ruble după cum voia), dar o dată pe lună, când cumpăram alimente de la magazinul închisorii, exista totuși o anumită colaborare între membrii federației.

Aveam propria noastră constituție, al cărei unic autor era Gheorghi Homizuri. Bineînțeles, exista și o variantă în limba rusă scrisă de Jora și tradusă de Rafael Papaian în armeană și de mine în georgiană (propunerea mea de a traduce acest text în latină și greacă veche l-a indignat groaznic pe Jora: „Asta nu e ceva cu care să glumim. E constituția, e un document

important!"). Cele trei texte existau în formă originală și erau în posesia lui Jora. Cu toate acestea, doar variantele în rusă și georgiană aveau statut legal. Papaian terminase un liceu cu predare în rusă și absolvise Universitatea din Tartu, așa că Jora nu avea încredere în cunoștințele acestuia de armeană. Conform constituției, confederația era condusă de cel mai în vârstă membru, staroste (înainte ca Henrich Ovanesovici Altunian să fie transferat din închisoarea Cistopol în lagărul nostru, cel mai vârstnic din federație era Jora) și cel ales în această funcție putea fi numai Gheorghi Pavlovici Homizuri. Așa era scris în constituție: „Pentru funcția de staroste poate să-și depună candidatura numai Gheorghi Pavlovici Homizuri, născut la 9 februarie 1942 în orașul Baku, Georgia; în cazul în care Gheorghi Pavlovici Homizuri refuză să-și depună candidatura, membrii federației sunt obligați să-l aleagă starostele federației". Pentru a fundamenta această procedură, să o spunem clar, nu prea democratică, se făcea trimitere la textul unui cântec din folclorul georgian: „Gruzinule, pune mâna pe sabie!" (în varianta rusă a lui Jora se scria: „Gruzinule, scoate sabia!"), la câteva episoade din biografia lui Stalin cu referire la perioada din Tbilisi, mai ales la momentele care reflectau relațiile dintre Stalin, cunoscut drept Koba, și Simon Ter-Petrosian, un armean bolșevic supranumit Kamo[18], care subliniau existența unei subordonări clare între acești cetățeni care nu respectau deloc legea, precum și alte argumente, la fel de convingătoare.

Conform constituției federației, alegerea starostelui era precedată de o perioadă electorală, când starostele trebuia să-și mituiască alegătorii cu un pahar de ceai (o cutie de chibrituri cu ceai negru vrac într-un litru de apă se lasă la infuzat în termos timp de 15 minute, apoi are loc „marinarea" lui, adică turnarea din termos în

pahar și din nou turnarea în termos de trei ori, fără a se pierde ceva; abia după acest ritual, ceaiul va căpăta un gust autentic) și o țigară întreagă din marca rusească Prima, ceea ce era un adevărat lux, întrucât deținuții își rupeau în două țigara din motive economice. În magazinul închisorii, țigările rusești Prima erau scumpe – costau 15 copeici, când de banii ăștia îți puteai cumpăra o cutie de mahorcă, iar plămânii ți se înnegreau de zece ori mai repede decât dacă fumai un pachet întreg de Prima. De aceea, toată lumea era de acord că mahorca era mult mai eficientă, mai ieftină și mai practică.

Alegerile aveau loc duminica (se organizau la fiecare două homizuri pe an), în timp ce „petrecerea cu ceai", urmată de savurarea țigărilor Prima, erau organizate în fiecare sâmbătă, la 8 seara, ceea ce făcea ca rutina noastră de sâmbătă să fie aproape de vis – muncă până la 12 (coaserea mănușilor cu un singur deget, mare, și cu căptușeală de cauciuc), apoi banya sau baia (cu ligheane, găleți, covată de lemn, săpun – nu duș și șampon sau ceva de felul acesta, ca în închisorile din Vest), filmul (în principal despre Stalin, pionieri, membrii din Comsomol și comuniști, deși odată, din greșeala conducerii, a scăpat și *Sonata de toamnă* a lui Bergman), apoi petrecerea cu ceai organizată de staroste și, în final, jurnalul de actualități obligatoriu „Vremia" prin care eram informați despre deciziile Biroului Politic, situația combinelor agricole, cutremurele permanente din Japonia și nesfârșitele tornade din America.

Acest ritual minunat din fiecare sâmbătă a fost întrerupt temporar în anul 1986, când Jora și alți deținuți au fost băgați în carceră într-o închisoare din capitala Mordoviei, Saransk. Motivul acestui transfer era simplu: pentru așa-numita „testare cu lapte și ouă", adică dezechilibrare – verificarea psihicului

cetățeanului sovietic prin intermediul unor elemente asociate cu ideea de lux și de confort.

Aceste tentative nu au funcționat însă în cazul lui Jora, pentru că din copilărie nu suporta laptele, iar la gălbenuș avea o alergie așa de puternică, că nu putea mânca dulciuri de niciun fel. În prima zi, când a primit lapte împreună cu tovarășul lui de celulă, Mihail Tolstîh, originar din Sankt Petersburg, Jora a dat înapoi paharul plin cu lapte, spunând că nu bea așa ceva. Indignat, Tolstîh i-ar fi scos ochii toată ziua: „Bine, tu nu bei, dar eu beau!" Jora și-a recunoscut greșeala, dar a doua zi a refuzat ouăle, motivând că are alergie la ele. Tolstîh s-a enervat din nou: „Dar eu nu am!" Atunci, enervat, Jora i-a spus: „Probabil, dacă te am pe tine în vedere, atunci să zicem că mai pot «tolera» laptele, dar în privința ouălor nu mai insista: în primul rând, e o chestiune de principiu și, în al doilea rând, două ouă pe zi îți dăunează grav sănătății la cât colesterol au". Pe scurt, nu s-au înțeles deloc – georgianul principial și sensibil cu rusul crescut pe malurile Nevei fără ifose și prea multe principii. La drept vorbind, nu au fost niciodată mari prieteni, dar, când au fost transferați din nou în închisoarea noastră, abia dacă și-au mai adresat vreun cuvânt.

Ca să fiu sincer, nu știam că Jora era alergic la ouă – ceea ce nu e deloc surprinzător. De unde era să știu – cine să ne fi servit cu ouă? La 23 octombrie 1986, mi-am sărbătorit ziua de naștere, aniversarea a 33 de ani, ocazie cu care, pe lângă cei cinci membri ai Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud, i-am invitat și pe democrați: pe Mihail Poliakov din Leningrad, pe Vadim Iankov din Moscova și pe Alexei Arenberg, deturnătorul de avioane. Am reușit să pregătesc o masă îmbelșugată, ca din basme: ceai fierbinte, câte cinci bomboane mici și rotunde, sandviciuri cu pastă de pește Volna (pe pâine neagră coaptă de trei ori în

cuptor[19]) și, cum ar fi spus Zahari, adică Johnny Laşkaraşvili, piesa de rezistență a serii era haciapuri[20] gătită în stilul din Adjaria[21], coaptă în celebrul cuptor al lui Grișa Feldman. În loc de făină, am folosit din porția mea extra de pâine primită pe 9 mai, care în aceste luni s-a uscat complet, apoi am mărunțit-o, mai bine zis, am pisat-o și am amestecat-o cu apă până s-a format un aluat. Am adăugat apoi untul pe care Johnny Laşkaraşvili îl primise când fusese bolnav, dar nu îl mâncase, ci îl păstrase pentru zile negre; o bucată de brânză suluguni[22], trimisă într-un pachet de cinci kilograme primit de la soția mea, Inga (după ce ispășeam jumătate din pedeapsă, aveam voie să primim câte un pachet pe an); și praf de ouă pentru care am dat la schimb două pachete de mahorcă. Când am împărțit plăcinta, Jora a primit o bucată cu ou și i-a propus lui Arenberg să i-o dea la schimb pentru bucata lui fără ou. Dar Arenberg a refuzat în mod catergoric, așa că Homizuri a mințit cu nerușinare, spunând că plăcinta se face cu carne de porc, punându-l pe Arenberg, un evreu ortodox autentic, pe fugă (la drept vorbind, Jora nu-l înghițise niciodată pe Arenberg, despre care am descoperit mai târziu că era, într-adevăr, un ticălos: ajutase conducerea închisorii să-i mărească pedeapsa unui tovarăș de-ai noștri, Mișa Rîvkin, un om extrem de cinstit). Atunci am aflat cu toții de alergia lui Jora. Iar bucata lui Arenberg a fost împărțită în mod egal de Poliakov și Iankov, bineînțeles după o dezbatere de vreo cinci minute.

Jora învăța georgiana cu un entuziasm înfiorător (nu pot să mă gândesc la un alt cuvânt) și neînfrânat, dar nu-i era deloc ușor. Învățase să citească într-o săptămână, peste o lună citea în georgiana veche, în mrglovani și nushuri[23]. Despre alfabetul mrglovani avea chiar și o teorie (desigur, cifra 26 a căpătat și aici o semnificație deosebită). Traducea cu zel din opera

poetului georgian Galaktion Tabidze, dar îi dădea mari bătăi de cap. Deseori, spunea că traducerea nu-i iese, dar cine reușise vreodată să-l traducă pe Tabidze – după care adăuga în georgiană: „Isev vdgebodi da mivdiodi”[24] („S-a ridicat din nou și a plecat”) și se întorcea la traducerea lui. Putea citi ore în șir Rustaveli în traducerea în rusă a lui Zaboloțki – avea cartea aceea din perioada petrecută la carceră în închisoarea din Erevan și nu o împrumuta nimănui. Mai întâi, recita în rusă:

> Ce ne tot învârți și ne întorci, lume fără inimă?
> Cine va crede în tine va plânge alături de mine.
> Unde ne duci, de ce ne faci una cu pământul?
> Numai Dumnezeu îi apără pe cei respinși de tine![25]

Apoi spunea în georgiană: Vah, sophelo…

Jora nu recunoștea traducerea lui Konstantin Balmont, deși aprecia poezia acestuia. Considera că traducerea era mult prea exaltată și era înfuriat la culme de faptul că Balmont pretindea ca, în calitate de traducător, să fie așezat pe aceeași treaptă cu Rustaveli. Și nu recunoștea deloc traducerile lui Șalva Nuțubidze. Se întreba cum era posibil ca un istoric al filosofiei sau un filosof să traducă un poet. Se enerva și declara că traducerea respectivă fusese făcută în georgiana rusă și că acolo era clar mâna Satanei (se referea la Stalin). Odată, i-am spus o poveste lungă despre Șalva Nuțubidze, sora lui, Simon Kauhcișvili, *Viteazul în piele de tigru*, Stalin și, bineînțeles, Lavrenti Beria. Cel mai intrigant detaliu din toată povestea nu era faptul că tovarășul Stalin aprobase traducerea din rusă a operei lui Rustaveli, salvându-i astfel pe Șalva Nuțubidze și pe Simon Kauhcișvili de închisoare, nici că Lavrenti Beria îi invitase la un chef organizat la el acasă ca să

sărbătorească. Partea cea mai impresionantă era aceea că Șalva Nuțubidze, după ce băuse pe cinste, uitase acasă la Beria manuscrisul traducerii sale din *Viteazul în piele de tigru* și trebuise să se întoarcă după el. Când cei doi lingviști georgieni s-au întors acasă la tovarășul Beria, acesta din urmă, năucit complet, a rostit faimoasa sa replică: „Puțini oameni au plecat de la mine în termeni amiabili, dar este pentru prima dată când cineva se întoarce aici dintr-un loc sigur din proprie voință."

Jora era antisovietic până în măduva oaselor și, prin urmare, nu era deloc surprinzător faptul că nu ura pe nimeni mai mult pe lume decât pe Stalin. Putem spune cu toată certitudinea că alergia lui Gheorghi Homizuri față de cel mai mare lider al tuturor timpurilor și popoarelor, conducătorul proletariatului mondial, însuși generalisimul, era mult mai mare decât cea pe care o avea la ouă.

Trebuie să specific că perioada în care am fost noi închiși a fost cu adevărat diferită. Nu am fost încarcerați în anii 1930, niște ani înfiorători, nici în timpul războiului, nici în zorii mișcării disidente, nici în perioada stagnării din timpul conducerii lui Leonid Brejnev, ci în epoca democrației sovietice, caracterizate de glasnost și perestroika[26]. În timp ce staliniștii urlau în paginile ziarului *Pravda*, în *Ogoniok* se publica celebra „Scrisoare deschisă către Stalin" scrisă de Fiodor Raskolnikov, un disident bine-cunoscut. Într-o zi la televizor ni se servea aceeași propagandă sovietică, iar a doua zi, Ronald Reagan ne ura „La mulți ani!" de Anul Nou. Oamenii cu experiență spuneau că, într-o asemenea perioadă, era îngrozitor să fii închis într-un lagăr. Eu nu pot să comentez, n-am avut ocazia de a fi încarcerat și în altă perioadă, așa că am încredere în oamenii cu mai multă experiență.

Pe scurt, eram deținuți în epoca dominată de glasnost și perestroika. Iar această perioadă, ca toate epocile importante și extraordinare, avea eroii ei luminați și liberali, care reprezentau o imagine politică complet nouă. Unul dintre aceștia era Vadim Viktorovici Bakatin, cunoscut reformator și liberal pe care am ajuns să-l cunosc în cu totul alte circumstanțe.

Când a ținut un discurs în sala noastră de adunare, tovarășul Bakatin, pe atunci prim-secretar al Comitetului Regional al PCUS din Kirovski, mai apoi ministru de Interne și director al KGB, îi făcea una cu pământul pe disidenții condamnați pentru agitație și propagandă antisovietică și îi ridica în slăvi pe deținuții din închisoarea de maximă securitate de lângă a noastră, cărora noi le ziceam „dungații" (pentru că purtau uniformă în dungi) – recidiviști, criminali și hoți –, spunând că, în comparație cu noi, ei sunt oameni cuviincioși, cel puțin patrioți, că nu au spus niciun cuvânt împotriva patriei lor.

Când a ascultat această tiradă rostită de un erou al perestroikăi, până și directorul închisorii noastre s-a încruntat, dar Bakatin, convins de justețea sa, a ținut-o pe a lui și a continuat. Atunci Johnny Laşkaraşvili s-a ridicat și l-a sfătuit să curețe ecranul televizorului pentru că „Secretarul general nu se vede prea bine" și abia după aceea să vorbească de dragostea de patrie. Dar, din cauza accentului lui Johnny, Bakatin i-a spus că nu a înțeles ce i-a zis. Atunci s-a ridicat și Jora și a strigat în gura mare: „Bineînțeles, vă asemănați mai mult cu criminalii și hoții, că doar jucați cu toții la aceeași masă!" Cunoscutul „liberal" s-a schimbat la față, a pălit (cum ar fi spus Rustaveli „s-a făcut palid"), a bâiguit: „Cum de îndrăzniți?" și, în ropotul de aplauze al întregii zone „democrate" din închisoarea noastră, a ieșit în fugă din sala de adunare. Bineînțeles, spionii, trădătorii de patrie, teroriștii și criminalii de război nu

au aplaudat, dar noi, democrații, eram destul de mulți ca să umplem mica sală de adunare cu aplauze. Cei din conducerea închisorii au alergat după invitatul lor „liberal", un simpatizant înfocat al recidiviștilor, criminalilor și hoților din închisoarea alăturată. Dar acest viitor director al KGB-ului, o figură proeminentă a democrației gorbacioviste, profund insultat și palid la față, s-a făcut nevăzut atât de repede, că nici Ahile cel iute de picior nu ar fi putut să-l ajungă din urmă.

Nici nu a apucat bine tovarășul Bakatin să iasă din închisoare, că Suraikin, ofițerul de serviciu, l-a chemat pe Jora și l-a condus spre carceră. Toată lumea s-a bulucit afară din sala de adunare, asistând îngrozită la toată scena. Atunci nu am mai rezistat și m-am dus direct la Suraikin.

— Ce se întâmplă, Suraikin? l-am întrebat eu, luându-l prin surprindere.

Nu era obișnuit cu întrebări din partea deținuților – o obrăznicie nemaiauzită – și mai ales cu o adresare așa de familiară – formula de adresare era „cetățene comandant".

Democrații din lagăr ne-au înconjurat.

— Îl duc la carceră pe Homizuri Gheorghi Pavlovici, mi-a spus maiorul Suraikin, care, deși fusese luat prin surprindere, mi-a răspuns ca la carte.

— Pentru ce? am întrebat.

— Pentru obrăznicie, a răspuns Suraikin.

— Maior Suraikin, nici dumneata, nici Bakatin nu știți ce înseamnă obrăznicia adevărată. Fiți atent, acum va urma o obrăznicie adevărată, l-am avertizat. Suraikin, o f... pe mă-ta...

Suraikin și controlorii Kiseliov și Trifonov, aflați și ei acolo, l-au trimis repede pe Jora la carceră și au venit de îndată după mine, că ceilalți deținuți nici nu au apucat să-mi dea hainele groase. La carceră nu erau locuri libere, așa că am fost băgat în aceeași celulă cu

Jora, cealaltă fiind ocupată de un locatar aproape permanent al ei, Vitautas Șabonas. Împreună cu Șabonas nu puteai să pui pe nimeni, pentru că el se ocupa cu o chestiune extrem de periculoasă: toată ziua transmitea, neobosit și cu voce tare, în închisoarea alăturată, așa iubită de Bakatin, informații despre deținuții politici, fără să uite să adauge și solicitări politice: „Libertate luptătorilor lituanieni pentru adevăr: Algirdas Andeikas, Ianis Barkans, Vitautas Skuodis! Libertate luptătorilor georgieni pentru independență: frații David și Levan Berdzenișvili, lui Zahari Lașkarașvili!" Cum puteau să pună lângă un asemenea om pe vreunul dintre noi, care am fi avut asupra lui o influență proastă?

După un timp, adjunctul închisorii mi-a dat să citesc, cu o mare satisfacție pe față, nota de raport a maiorului Suraikin. Era o perlă care i-ar fi făcut invidioși până și pe promotorii absurdului sovietic, Zoșcenko și Harms. Nu mai țin minte tot, dar episodul cu mine și Jora fusese descris astfel: „În timp ce îmi îndeplineam obligațiile care îmi revin, mai precis când îl conduceam la carceră pe Homizuri Gheorghi Pavlovici, născut în orașul Baku, Georgia, în anul 1942 și condamnat pentru agitație și propagandă antisovietică, s-a apropiat de mine Berdzenișvili Levan Valerianovici, georgian, născut în orașul Batumi în anul 1953, condamnat pentru agitație și propagandă antisovietică, și mi s-a adresat obraznic cu următoarele cuvinte: «Suraikin, o f... pe mă-ta». Am considerat că a făcut asta cu scopul de a mă jigni – georgienii înjură numai în acest scop –, drept pentru care l-am transferat pe condamnatul Berdzenișvili Levan Valerianovici, născut în 1953 în orașul Batumi, Georgia, la carceră pentru 15 zile, în baza autorității care îmi este conferită de lege." Datorită lui Jora, nota aceasta de raport a lui Suraikin a fost învățată pe de rost de tot lagărul.

După eliberare, Jora a venit de câteva ori la Tbilisi ca să ne viziteze. Așa i-am cunoscut familia – pe soția sa, Nina, pe fiica sa, Mașa, și pe fiul lui, Pavlik. Între familiile noastre s-a legat repede o prietenie. Așa că familia lui Homizuri a decis să se mute la Tbilisi. Cel mai nerăbdător dintre toți era fiul lui Jora, Pavlik, care se îndrăgostise de oraș și spunea cu mândrie că este georgian. Dar din păcate nu a mai reușit să-și vadă visul împlinit. Soarta i-a dat lui Jora altă lovitură crudă – Pavlik a murit la vârsta de 13 ani, iar fata, Mașa, s-a călugărit.

Deși ateu profund convins („un om cu minte", în cuvintele lu Rustaveli pe care l-a apreciat profund, adică un om care nu acceptă existența iubirii divine înălțătoare), un individ materialist trup și suflet, un om al cifrelor și al formulelor, doctor în geologie și mineralogie, Gheorghi Pavlovici Homizuri a fost botezat creștin ortodox în mica biserică Sfânta Treime din Tbilisi, la vârsta de doi homizuri plus doi ani – și asta doar ca să-și valideze cetățenia de georgian, pentru care s-a luptat atâta. Persoanele care au participat la ritual – nașul (autorul acestor rânduri) și preotul care l-a botezat – erau cu aproape jumătate de homizuri mai mici decât el. Și toate acestea s-au întâmplat, desigur, pe 26 august, adică în homizur-august, opt, adică în luna 26, 2 + 6 = 8.

---

[11] În traducere liberă, din Carl Sandburg, „Number Man" din *The Complete Poems of Carl Sandburg*, Houghton Mifflin Harcourt, 1970. Toate fragmentele nesemnalate prin notă de subsol din această carte sunt în traducere liberă. În cazul celor deja traduse în limba română, s-a semnalat sursa din care a fost preluată traducerea (n. red).

[12] Comuna din Baku a fost stabilită de către comuniști în aprilie 1918 în capitala Azerbaidjan, fiind condusă de 26 de comisari din Baku care erau membri bolșevici. Aceștia au fost executați la 20 septembrie de către forțele contrarevoluționare în urma unor confruntări, iar această poveste a fost inclusă în folclorul sovietic (n. red.).

[13] Depresiune tectonică de mari dimensiuni, acoperită de apa mării (n. red.).

[14] Koba, prescurtare de la numele regelui persan Kobades, era unul dintre pseudonimele lui Stalin, prin urmare adăugarea particulei „ne" (care înseamnă „nu" în rusă) evidențiază clar atitudinea antistalinistă (n. red.).

[15] Grup etnic georgian care locuiește în Hevsureti, de o parte și de alta a Munților Caucaz, în văile râurilor Aragvi și Argun (n. tr.).

[16] Materiale neaprobate reproduse în mod ilegal în Uniunea Sovietică – fie scrise de mână, dactilografiate, fie multiplicate la șapirograf sau xerograf (n. red.)

[17] Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (n. red.).

[18] Cunoscut ca unul dintre apropiații lui Stalin încă de la început (n. red.).

[19] Ironie la adresa unor produse de patiserie tradiționale care necesită dublă coacere, fiind considerate delicatese (n. red.).

[20] Plăcintă tradițională umplută cu brânză și ou (n. tr.).

[21] Republică autonomă în cadrul Georgiei (n. red.).

[22] Sortiment georgian originar din regiunea Samegrelo (n. red.).

[23] În limba georgiană există concomitent trei alfabete (în ordinea cronologică a apariției): mrglovani, nushuri, mhedruli. Mrglovani a apărut în secolul al IV-lea (fiind desprins din alfabetul grecesc), din acesta s-a format nushuri în secolul al IX-lea, iar în secolul al XII-lea a apărut și alfabetul mhedruli. Deși acesta din urmă este considerat alfabetul oficial, celelalte două nu au dispărut încă, având o puternică legătură cu Biserica Ortodoxă (n. red).

[24] Vers dintr-un poem datat 19 aprilie 1923, al cărui titlu în traducere liberă ar fi „Nu am decât o cerere", compus în timpul războiului împotriva invaziei bolșevicilor care a pus capăt scurtei existențe a Republicii Democrate a Georgiei conduse de Noe Zordania (n. red.).

[25] Șota Rustaveli, *Viteazul în piele de tigru. Epopeea națională a Georgiei*, traducere în limba română de Victor Kernbach, editura ePublishers, 2016 (n. red.).

[26] Elemente centrale ale politicii lui Mihail Gorbaciov în perioada în care a condus Uniunea Sovietică (1985–1991) în vederea reformării societății și economiei sovietice (perestroika însemna „restructurare", iar glasnost – „transparență") (n. red.).

4
JOHNNY

Deși era ocupat cu încercarea de a înăbuși mișcarea revoluționară, marele reformator rus Piotr Stolîpin nu a lipsit de grija și atenția sa sistemul penal. De fapt, și-a dedicat acestui sistem o bună parte din timp, un sistem care și astăzi are o importanță vitală – dacă nu este chiar cea mai importantă parte a acestui stat. El a introdus propriile reguli de transportare a deținuților către locul încarcerării lor, iar oamenii care se aflau „de cealaltă parte a baricadei" au inventat imediat un termen pentru asta: sistem de transport Stolîpin. În închisorile desemnate au fost create „stații de colectare" pentru prizonierii care erau condamnați să ajungă la aceeași destinație. După mai multe luni când numărul lor era suficient pentru a umple (sau mai exact în perioada sovietică – a supraîncărca) un anumit număr de vagoane, se derula transportul. Așa am trecut eu și fratele meu prin închisorile din Rostov, Ryazan și Potma și, după o călătorie lungă de o lună și jumătate, am ajuns în cele din urmă în satul Barașevo din Mordovia.

Primele lucruri pe care le-am văzut în curtea lagărului din Barașevo au fost câțiva copaci și o mică grădină cu tufe de trandafiri. Atât de contrar așteptărilor mele, încât am crezut că nici nu este cu adevărat un lagăr, ci doar un punct de tranzit pe ruta de transport a prizonierilor cu trenurile Stolîpin. În mintea mea, trandafirii nu aveau ce căuta într-un lagăr de prizonieri politici, sau în orice alt lagăr, la drept

vorbind, doar în cazul în care nu era o tabără pentru tinerii pionieri. În jurul grădinii de trandafiri am văzut câțiva deținuți – un comitet de întâmpinare. Un tânăr cu părul blond ieșea în evidență printre ceilalți – părea să fie un etnic slav, dar un ochi experimentat putea detecta fără greș originile sale georgiene.

Zahari Konstantinovici Laşkaraşvili sau Johnny, născut la 12 august 1954 în satul Doesi din raionul Kaspi, membru al Partidului Comunist, era un taximetrist educat din Tbilisi. Taximetriștii disidenți erau un fenomen extrem de rar, nu numai pe teritoriul Georgiei și al Uniunii Sovietice, dar și la nivel mondial: cu excepția Rezistenței franceze, nu dispunem de nicio informație despre taximetriști disidenți ca activiști ai mișcării naționale de eliberare. Din contră, cea mai mare parte a taximetriștilor sovietici (dacă nu toți), dimpotrivă, erau cunoscuți colaboratori ai autorităților. Zahari Laşkaraşvili, pe de altă parte, a creat mișcarea națională de eliberare a Georgiei (SEGO) și s-a dedicat unei misiuni dificile și periculoase de a recruta membri inițiind conversații patriotice cu pasagerii săi.

În anul 1983, liderul Georgiei, Eduard Șevarnadze, trebuia să demonstreze Rusiei loialitatea și supunerea georgiană. Folosindu-se de pretextul aniversării a două sute de ani de la semnarea Tratatului de la Gheorghievsk[27], a desfășurat în toată țara o lingușitoare campanie prorusă. Au fost realizate filme, au fost puse în scenă spectacole, s-au scris versuri, poeme, povestiri și romane, au fost pictate tablouri în grafit, ulei, pasteluri, pe scurt, dintr-o sută de posibile reprezentări de supunere colonială la Moscova au fost trimise o sută douăzeci. Țara sovietică intrase pe atunci într-o criză economică profundă: la cartelele de carne și unt se mai adăugaseră și cele extrem de exotice pentru fasole. Inspirați de ideea lui Zahari

Laşkaraşvili, membrii SEGO, în semn de protest faţă de aniversarea tratatului, au acoperit monumentul Patriei-Mamă a Georgiei, Kartlis Deda, cu cartele pentru fasole.

La 13 iulie 1983, organizaţia SEGO a fost demascată, iar membrii ei au fost arestaţi şi pedepsiţi dur. Liderul organizaţiei, Zahari Laşkaraşvili, a fost condamnat la cinci ani de închisoare într-un lagăr cu regim sever şi doi ani de deportare, iar complicii lui, Gviniaşvili şi Obgaidze, au primit câte patru ani.

Johnny a fost, bineînţeles, unul dintre cei mai buni taximetrişti din istoria oraşului Tbilisi. Chiar dacă nu am avut ocazia de a apela la serviciile sale, pot spune cu deplină încredere că, în lunga mea existenţă de pasager (mi-am cumpărat propria maşină târziu şi timp de douăzeci de ani taxiurile au fost unicul mijloc de transport pe care l-am folosit), nu am întâlnit niciodată un şofer care să cunoască atât de bine geografia şi toponimia capitalei georgiene. De exemplu, Johnny ştia nu numai că exista o străduţă circulabilă care se desprindea din strada Vedzini pe care am copilărit şi ducea spre strada Kote Meshi, cu menţiunea de a nu fi acuzat că pretind că locul meu de naştere ar fi Tbilisi, m-am născut în Batumi, dar şi faptul că aceste două străzi mai erau legate de o străduţă pietonală îngustă, sau mai bine zis, de două mici pasaje, unul puţin mai la dreapta de casa mea şi celălalt cu douăzeci de metri mai jos de mine. În îndepărtata Mordovie, Johnny, ca un taximetrist adevărat, îmi descria astfel adresa: „Strada Vedzini, numărul 17. Este o casă în regiunea Mtatsminda, în apropiere de strada Arsen, la intersecţia străzii Vedzini cu Intrarea Bedzinski numărul 4. Drumul de asfalt se termină chiar în dreptul casei tale, iar apoi atât strada Vedzini cât şi Intrarea Vedzini numărul 4 se continuă cu carosabilul făcut din pavaj prost pus". Aşa am aflat

că asfaltul se termina în dreptul casei mele, căci înainte nu observasem acest lucru.

Johnny era un geograf înnăscut și Tbilisi nu era singurul obiect al preocupărilor lui geografice. Știa pe de rost geogra-fia economică și fizică a oricărei țări. Ca taximetrist practicant, știa marile orașe ale lumii, putea ține prelegeri de multe ore despre străzile cu sens unic, rutele de automobile și restricțiile de transport din Paris, Londra sau New York.

Autorități cunoscute din lagăr, cum erau matematicianul atotștiutor Vadim Iankov, precum și polihistorul Gheorghi Homizuri îl întrebau adesea pe Johnny despre confesiunile religioase din Zair sau despre populația zulu din Republica Sud-Africană. Odată, Johnny le-a explicat membrilor din Sankt Petersburg (care pentru nimic în lume nu puteau fi obligați să spună că sunt din Leningrad) cum să ajungă din diferite locuri pe insula Vasilievski și cât ar costa o călătorie la ore diferite. Chiar atunci liderul recunoscut al disidenților din Sankt Petersburg, Mihail Poliakov, a spus: „Cu un asemenea taximetrist m-aș duce nu numai în insula Vasilievski, ci chiar în Finlanda!"

Tocmai datorită acestei pasiuni, Laşkaraşvili a ajuns să dezvolte și un mare interes față de cărți. Le aprecia în mod deosebit pe cele care aveau hărți sau măcar schițe. După ce lua o carte în mână, îi punea uneori un diagnostic greu: „democrație futuristă"[28] – asta însemna lipsa hărților. Nouă, pentru o lucrare grea, ni se plăteau câteva copeici, și banii nici nu ni se dădeau, ci existau virtual, numai pe hârtie. Dar cu banii virtuali puteai să faci comandă la cărți. Și Zahari Laşkaraşvili tot comanda și comanda atlase. În cele din urmă, a comandat *Marele atlas al Uniunii Sovietice*, care, conform standardelor financiare de atunci, costa o mulțime de bani – 27 de ruble și 20 de copeici. Pe atunci exista un minunat sistem, „Cartea prin poștă", o

companie care opera pe vastul teritoriu al țării noastre și prin intermediul căreia cărțile ajungeau și în locuri precum închisori. În cele din urmă, a sosit și atlasul lui Johnny, dar conducerea închisorii a refuzat să i-l dea, pentru că în atlas era inclusă harta Mordoviei, care ar fi putut fi folosită în cazul unei evadări. Dar Johnny n-a fost deloc fericit să audă asta, așa că le-a propus să rupă din atlas harta Mordoviei. Dar, din cauza accentului său puternic rusesc, mesajul transmis a fost altul: „Haideți să tăiem Mordovia!" Conducerea închisorii a perceput mesajul ca pe o incitare la un atac terorist și a încercat să-l tragă la răspundere. Dar, după ce și-a dat, în sfârșit, seama la ce se referise Laşkaraşvili, s-a îngrozit și mai tare – „Cum să smulgi o pagină dintr-o carte? Suntem sovietici, nu barbari!" În acest context, Anderson, care era responsabil de bibliotecă, a venit cu propunerea de a dona atlasul bibliotecii, pentru că acolo, fără să rupă paginile, angajații bibliotecii vor avea grijă să blocheze orice tentativă de studiere a hărții Mordoviei. Era o propunere ridicolă și poate de aceea a și funcționat. În carte, s-a făcut următoarea consemnare: „Dăruită bibliotecii JH 385/ 3-5 de administrație" și problema a fost rezolvată, numai că, așa cum s-a dovedit mai apoi, pagina Mordoviei a fost totuși tăiată. Peste mulți ani, în calitate de director al Bibliotecii Naționale din Georgia, am văzut destule astfel de barbarii.

Zahari Laşkaraşvili nu era căsătorit, în schimb, ne povestea despre o iubire a lui din Tbilisi, o studentă la universitate, Ketevan. I se păreau simbolice chiar și numele lor: Zakro și Keto erau personajele unui film de animație foarte popular la acea vreme. Ne-a povestit și cum un profesor i-a propus lui Ketevan în schimbul promovării unui examen ceva extrem de nedemn, dar și cum viitorul deținut politic de pe strada Varazishevi a sărit în apărarea iubitei sale. Sper că acest profesor

îmi va citi cartea și se va recunoaște imediat în rândurile mele, pentru că e, în mod cert, o excepție în țara noastră.

În cele din urmă, Ketevan i-a frânt inima. Însă, fără să stea prea mult pe gânduri, Zahari s-a apucat, în aceeași zi, să-și caute o nouă iubire. Și eu i-am găsit două asemenea iubiri. Prima a fost medicul închisorii, Tamara, cu care ne întâlneam rar, dar Johnny avea probleme cu plămânii și ajungea des la infirmeria închisorii, mai ales iarna, deci așa avea contact cu singurul nostru medic. Desigur, iubirea se dovedise a fi unilaterală și de scurtă durată, după ea nu au urmat complicații serioase (versuri, poeme, evadarea din lumea banală). Totuși, altul a fost cazul cu ultima lui iubire (bine, mă refer la iubirile lui din închisoare). Johnny s-a îndrăgostit de dușmanul tuturor deținuților, de doamna Ganicenko, cenzorul.

Doamna Ganicenko era o femeie cu adevărat remarcabilă, frumoasă și deosebită, și în cazul ei chiar nu era nevoie să-ți cobori standardele din cauza faptului că te aflai în închisoare. Luase numele de familie al soțului ei ucrainean, care se pare că, la un moment dat, fusese directorul închisorii noastre, dar din cauza slăbiciunii manifestate față de stalinistul Razlațki (mai bine zis, față de mustața stalinistului Razlațki) a fost eliberat din funcție și transferat la închisoarea alăturată. Soția lui era moldoveancă. Johnny a venit cu cea mai simplistă descriere a acestei frumuseți din închisoarea noastră: era Nestan-Daredjan (eroina din poemul lui Rustaveli, Viteazul în piele de tigru) – corpul ei era zvelt ca un plop, fața albă, buzele roșii, părul și ochii negri.

Când cenzorul Ganiceko intra în închisoare, tuturor ne creștea temperatura cu câteva grade. Johnny nu cunoștea versurile poetului georgian, contemporanul lui, Tariel Chanturia: „O, băieți, ce mai fată, ce mai

femeie! Radiația a crescut cu o sută de roentgeni!", dar totuși spunea: „Crește radiația". După o astfel de exclamație, cei mai mulți dintre noi începeam să ne îngrijorăm. Într-un lagăr politic, activitatea cenzorului nu aduce nimănui nimic bun, mai ales că doamna cenzor își făcea treburile murdare cu o atitudine care poate fi rezumată cel mai bine de termenul Schadenfreude. În georgiană, nu există vreun termen echivalent care să descrie sentimentul exprimat de zâmbetul preafrumoasei doamne cenzor – un zâmbet fermecător cu o nuanță subtilă de complicitate – când, în ultima zi pentru expedierea corespondenței poștale, îi înapoia unui deținut o scrisoare, motivând că, din punctul de vedere al cenzorului, nu putea fi acceptată pentru a fi expediată.

Unul dintre deținuți, doctorul Boris Isaakovici Manilovici, psihiatru și psiholog, adept al lui Freud, Jung, Adler și Fromm, era convins însă că, de fapt, cenzorul nostru cel malefic era un om bun: dacă îi returnează deținutului scrisoarea trimisă rudelor înseamnă că este totuși capabilă de niște sentimente. Mihail Poliakov obișnuia să-l citeze pe Oscar Wilde: „Frumusețea e o formă de geniu, așa că nu trebuie înțeleasă". Apoi, cufundat în gânduri, uita de Sankt Petersburg cel îndepărtat și îl cita pe Pușkin: „Geniul și răul sunt incompatibile" sau pe alt autor faimos din Sankt Petersburg: „Frumusețea va salva lumea". Totuși, nici pledoariile poetice ale disidenților din Sankt Petersburg și nici iubirea georgienilor nu o puteau salva pe doamna Ganicenko, când deținuții vedeau teancul de scrisori returnate din mâinile ei. Ei bine, atunci chiar că nimănui nu-i mai păsa de frumusețea ei!

Odată, și eu m-am lăsat atât de captivat de frumusețea cenzorului, încât mi-a scăpat porumbelul: „Ah, ce-aș ceda în fața ei!", ceea ce a stârnit larmă și

indignare printre cei mai mulți dintre democrații din închisoare. Ca să-mi reabilitez numele, a trebuit să recit, cu încuviințarea atotcunoscătorului Vadim Iankov, acel pasaj din Iliada în care Homer descrie cu măiestrie frumusețea Elenei fără a spune vreun cuvânt despre trupul, fața sau ochii ei. Bătrânii învățați din Troia o mustră pe Elena, dar, când această frumusețe divină trece pe lângă ei, își schimbă încetișor tonul și, în cele din urmă, conchid: „Da, pentru o asemenea femeie, poți începe chiar și un război!" În ciuda faptului că Iankov a apreciat fidelitatea citării și a declarat că în general Homer e tradus corect, „ieșirea" mea nu a fost aprobată de socialistul Fred Anadenko, care mi-a reamintit de vorbele înțelepte ale lui Mao: „Nu bea, pentru că la beție vei ajunge să-ți îmbrățișezi și dușmanul".

La început, Zahari Laşkaraşvili a avut o atitudine ostilăfață de Ganicenko, ceea ce poate fi ușor de înțeles. În închisoare eram trei georgieni – trei „șvili" după cum ni se spunea –, iar la propunerea fratelui meu David Berdzenișvili, am început să scriem și să trimitem scrisori încă din prima zi în închisoare. Înainte scrisorile se scriau numai în rusă, astfel încât cenzorul să poată să le citească și să le înapoieze autorilor. Trei luni s-a luptat cu noi Ganicenko, trei luni ne-a transmis avertismente KGB-ul din Tbilisi – lăsați gluma asta prostească –,și trei luni rudele și apropiații noștri nu au știut nimic de noi. Totuși informația că deținuților li se interzice să scrie în limbile lor materne s-a strecurat în presa internațională și Ganicenko a pierdut războiul cu noi. Acum scrisorile noastre scrise în limba georgiană ajungeau la Ganicenko, doar ca să fie cenzurate de KGB-ul din Tbilisi. După mica noastră victorie, deținuții politici din toate închisorile din orașul Perm au început să-și scrie scrisorile în limbile lor materne. În mod firesc, Ganicenko a început să ne

urască și mai mult, așa că acum vâna scrisorile pe care le primeam, introdusese reguli dure, mie nu-mi dădea scrisorile trimise de soția mea, iar lui Johnny pe cele trimise de mama lui, motivând că sunt oameni cu alt nume de familie și că, prin urmare, nu pot avea calitatea de soție sau de mamă. Cazul era cercetat cu seriozitate. Am primit o scrisoare cu această adresă a expeditorului: Tbilisi, strada Vedzini, nr. 17, Inga Șirava. Cenzorul nu mi-a dat scrisoarea, întrebându-mă cine e Șirava ăsta. I-am spus că Inga Șirava e soția mea, că în Georgia majoritatea femeilor, când se căsătoresc, își păstrează numele de fată, de aceea numele soției mele sau al mamei lui Laşkaraşvili nu coincideau cu ale noastre. „Voi, georgienii, sunteți toți la fel", a spus Ganicenko, „vă apărați unii pe alții, nu se poate să avem încredere în voi"! Și a chemat ca martor un expert în chestiuni caucaziene, pe Rafael Papaian, care a declarat categoric: „La noi, în Armenia, soțiile poartă numele soților și probabil același lucru se întâmplă și în Georgia". (Aici mi-am amintit de povestea unui profesor de-ai mei despre cunoscutul academician rus Sobolevski care, aparent, nu credea că în sintaxa limbii georgiene subiectul avea trei cazuri și se supăra: „Subiectul poate sta numai în cazul nominativ!")

În mod firesc, după aceea a urmat o mare tensiune între georgieni și armeni, o situație cum nu se mai întâmplase din anul 1919. Au fost aduse în discuție cele mai controversate probleme precum alfabetul georgian, mănăstirea Jvari din Mțheta, Rustaveli, coniacul, F.C. Dinamo Tbilisi și F.C. Ararat Erevan. În acest moment, în discuție a intervenit Vadim Iankov, Nestor al nostru, un om înțelept și cronicarul din lagărul nostru, un om cu o autoritate incontestabilă în domeniu. (Boris Manilovici a venit cu ideea de a folosi pseudonime ca Nestor, Ahile, Elena din Troia.) De exemplu, soția armeancă a lui Vadim Iankov își

păstrase în ambele căsătorii numele de fată, iar, în plus, acesta știa că la fel făceau și femeile în Georgia și cunoștea și sistemul complicat după care își păstrau numele de familie femeile din Lituania – o femeie necăsătorită avea un nume de familie, iar după ce se căsătorea avea alt nume de familie, iar când rămânea văduvă , un altul. Însă toate aceste nume păstrau rădăcina numelui de familie inițial, de fată. Vitautas Skuodi a sărit repede în apărarea lui Iankov, așa că, în cele din urmă, Ganicenko mi-a înmânat cu reținere scrisoarea venită de la soția mea. În schimb, pe Laşkaraşvili l-a mai chinuit vreo două zile.

Ei bine, pe această femeie odioasă o iubea Johnny. Imediat cum a văzut silueta înaltă, bustul zvelt, ca al unui manechin pe podium, a exclamat: „Ia uite-l că vine!" Și s-a dus repede să-i iasă în întâmpinare. În privința folosirii genului gramatical, Johnny se ghida după un sistem propriu – după ce primise mii de corecții, folosea în continuare pronumele masculin „el" chiar și când vorbea despre mama lui. Nu știu ce-a fost în mintea lui Ganicenko, când, printre toate privirile acelea pline de dezgust, a zărit una plină de iubire și adorație. Dar ceilalți deținuți au început să se neliniștească – pur și simplu, nu le venea să creadă că iubirea putea să triumfe asupra urii unei clase întregi de oameni. Nu au ajutat prea mult nici versurile traduse cu stângăcie de mine și Johnny dintr-un poem al lui Galaktion Tabidze, „Odată seara":

> Eu, desigur, eram alb
> Când gloanțele au străpuns văzduhul.

Oricine se consideră un locuitor al orașului Batumi sau se asociază cu acesta știe pe de rost aceste versuri, sau dacă nu, oricum le cunoaște prea bine, pentru că acțiunea are loc în Batumi: „Soarele din Batumi la apus strălucea tare/Iar vântul liniștit unduia valurile din

mare." Este povestea unei iubiri tragice dintre Veronika și un dandy.

Dar finalul postrevoluționar al poemului în care Veronika cea angelică se transformă într-o luptătoare bolșevică însetată de sânge, Verka din Kaluga, este o contrareplică perfectă pentru începutul idilic. Cel puțin în ochii noștri, Galaktion care, în urmă cu un an, o preaslăvea pe Veronika și, prin analogie astfel, pe doamna Ganicenko, ajunsese acum la o cu totul altă concluzie. Pe atunci, Fred Anadenko și Dmitro Mazur n-aveau pic de respect pentru Frederich Engels, darămite pentru Tabidze (despre Marx n-o să zic nimic – nu vreau să-i aduc în discuție și pe socialiștii din închisoare).

A fost înființată chiar și o comisie care să pună capăt infatuării lui Johnny, deși georgienilor nu li s-a dat voie să participe la această inițiativă, întrucât erau considerați parte implicată. Nici măcar Homizuri, care o ura de moarte pe Ganicenko, nu a fost acceptat în comisie. Membrii comisiei l-au încolțit pe Johnny și au încercat să-i arate că are de-a face cu diavolul în persoană, însă, după cum au declarat ulterior aceștia, lupul își poate schimba părul, dar năravul ba. Johnny făcea tot felul de promisiuni, dar, a doua zi când o vedea, uita tot și exclama viteaz: „Uite-l că vine!" Între timp „el" (adică doamna Ganicenko) și-a pus la punct o strategie – a început că acorde o atenție mai mare felului în care se îmbracă și se aranjează, ceea ce-i înnebunea pe deținuți, sucindu-le mințile în fel și chip. Până și Anadenko n-a mai putut să-i reziste farmecelor și într-o zi a capitulat: „Ei, da' e frumoasă, drăcoaica naibii!" Apoi, într-o zi, Johnny a fost convocat de conducerea închisorii și i s-a cerut socoteală, fiind întrebat dacă știa că Ganicenko era căsătorită și cine era colonelul Ganicenko, la care Lașkarașvili (care copilărise în orașul Kaspi) le-a răspuns cu o întrebare:

„Da' dumneata știi cine a fost Gheorghi Saakadze[29]?" Și apoi a adăugat că ar fi trebuit să știe, ar fi trebuit să citească romanul Annei Antonovs-kaia *Marele Mouravi*, sau măcar să se uite la film. „E doar o glumă, nu-l iubesc, am o logodnică georgiană", a spus el în cele din urmă și după asta a fost lăsat în pace.

Johnny se descurca greu cu rusa. Deși vorbea încrezător în sine, nu stăpânea deloc gramatica rusă. Când a venit mama lui să-l viziteze, Johnny nu primise încă dreptul la o vizită privată – într-un lagăr cu regim sever, un deținut avea dreptul la o vizită privată care putea să dureze de la una la trei zile. Noi primeam de regulă două zile, în timp ce spionilor, trădătorilor de patrie, teroriștilor și criminalilor de război li se acordau trei. Dar atunci în cazul lui Johnny s-a făcut o excepție. I s-a permis o vizită de două ore printr-un perete de sticlă, în timpul căreia să vorbească la telefon cu mama lui, dar în prezența lui Trimazkin, care era unul dintre ofițerii relativ decenți. Când mama lui Johnny i-a spus: „Gamarjoba, șvilo!" („Bună, fiule!"), Trimazkin a strigat de îndată la ea: „Vorbiți numai în rusă!" Și uite așa a început chinul georgienilor. Îmi amintesc cum Johnny ne-a povestit mai târziu: „Știți ce cunoscător fin de rusă sunt eu, nu-i așa? Ei bine, în comparație cu mama, eu sunt Pușkin, că ea nu știe o boabă de rusă!" De fiecare dată când mama lui Johnny o dădea pe georgiană, Trimazkin se stropșea la ea și se alegea în schimb cu o urare de sănătate din partea femeii: „Sikvdili da kubo!" („Înghiți-te-ar moartea și sicriul!") „Rusește!", îi ordona Trimazkin și mama lui Johnny îi făcea aceeași urare, dar de data asta în rusă: „Moarte și sicriu!" Însă tradusă în rusă expresia nu avea niciun sens și nici măcar un om cu descendenți din Mordovia ca Trimazkin nu putea să înțeleagă ce îi zicea. În cele din urmă, dacă este să-l credem pe cuvânt pe Johnny, s-au conformat și au discutat într-o rusă de

bază, dar folosind o mulțime de cuvinte georgiene: „Natela s-a căsătorit. El e așa de frumos ca lamaz, că tvals ver vașoreb, înțelegi?" Și atunci Trimazkin devenea agitat: „Cine e frumos?" „Natela, Natela e frumos", îi spunea Johnny.

Cumva, am impresia că, atunci când ne spunea povestea asta despre vizita mamei lui, în prezența a douăzeci de oameni, Johnny, ca un povestitor georgian înnăscut ce era, exagera puțin. Mi-era greu să cred că mama lui nu știa să vorbească rusă nici măcar la un nivel de bază, dar faptul că celor doi, o mamă și un fiu care nu se mai văzuseră de ani buni, nu li se dăduse voie să vorbească în limba lor maternă era, din păcate, adevărat. Sau dacă e să spunem asta pe limba unuia dintre creatorii acestui sistem inuman care în ziua de azi au fost promovați în poziții de putere: „Wie bekant, es ist eine unbestrittene *Tatsache*" („După cum știe toată lumea, acesta este un fapt incontestabil").[30] Așa că azi când aud oameni declarând că: „Destrămarea Uniunii Sovietice a fost o greșeală teribilă" și că „Cei care nu suferă din cauza acestei decăderi nu-și iubesc țara", ei bine, eu, Johnny și mama lui nu suntem deloc impresionați.

Asemeni unui personaj popular din numerele de stand-up comedy ale lui Ghennadi Hazanov, Johnny a absolvit o școală profesională cu specific culinar. Numai că, din cauza plămânilor lui sensibili, sfârșea adesea la infirmeria închisorii și, prin urmare, era pus la regim. Deși, în mod normal, dieta e ceva restrictiv, în închisori și lagăre avea o conotație cât se poate de pozitivă. Regimul în închisoare însemna un ou fiert, 100 de grame de pâine albă, 200 ml de lapte, 20 g de unt, 60 g de brânză și 120 de grame de carne de vită fiartă pe zi (asta în condițiile în care în toată perioada detenției niciunul dintre noi nu a văzut așa ceva). Johnny păstra untul, adunându-l într-un borcan cu apă

pentru a-l savura mai târziu, de Anul Nou: în 1986, a făcut un tort cu această ocazie. Pentru a obține un substituent pentru făină, a folosit o tehnică specială, deprinsă în închisoarea noastră: Johnny a tăiat mărunțel pâinea albă pe care o primeam în plus pe data de 9 mai a anului în curs (1985 în acel caz) și a lăsat-o la uscat pentru opt luni. Apoi, a pisat-o și a cernut-o printr-o sită mică specială a lui Rafael Papaian, iar resturile le-a folosit pentru decorarea tortului (a scris cu ele „1986"). A amestecat laptele praf, untul și „făina" cu apă, formând un aluat, pe care l-a dat la copt în faimosul cuptor al lui Grișa Feldman. Pentru a obține crema cu care să orneze tortul, a amestecat unt, lapte condensat fiert (pe care l-am păstrat cu grijă, căci îl primisem într-un pachet trimis în septembrie) și vanilie pe care o primise într-un pachet trimis în octombrie. (Așa era mereu: eu primeam nuci, usturoi, ardei roșii uscați, coriandru uscat și meli-suneli[31], iar Johnny scorțișoară, piper, frunze de dafin, ghimbir și vanilie.) Și tortul a fost degustat la 1 ianuarie 1986, la ora 00:01 minute, după ce am ciocnit un pahar de bere făcută de noi în închisoare cu ocazia Anului Nou.

Oamenii de teatru știu ce înseamnă o premieră reușită a unui spectacol. Imitându-l pe Homer, voi încerca să descriu șocul culinar pe care l-am trăit în primele minute din 1986: Homizuri a avut o reacție monosilabică, a scos un „Vah", Rafik un „Pah-pah", Henrich un „Ka-ra-bah", iar eu am reușit să articulez ceva mai mult: „E mai bun decât Ganicenka!" (Și noi declinam numele, ca ucrainenii. De fapt, așa făcea și Cehov. Din moment ce în carcera din Tbilisi nu erau alte cărți, știam aproape pe de rost ultimele volume ale operei colective a lui Cehov care cuprindea inclusiv corespondența acestuia.) Johnny era fericit: „Doar v-am spus că mă pricep la bucătărie!"

Odată, în lagărul nostru a avut loc un incident pur georgian – adică, mai clar, în acest incident nu au fost implicați decât etnici georgieni. După cum știam cu toții, Jora Homizuri era un mare simpatizant al lui Rabelais. Și cred că asta se datora originii georgiene a lui Rabelais pentru că nu cunosc un autor mai georgian în literatura universală decât el, François Rabelais, franțuz până în măduva oaselor. În același timp, trebuie să recunosc că Rabelais nu era străin nici de Mordovia – Mihail Bahtin, remarcabilul cercetător rus care l-a studiat pe Rabelais, a petrecut mulți ani în închisorile din Dubravlag și Saransk, așa că în lagărul nostru Rabelais era de-al casei. Într-o zi, eram cu Jora Homizuri în așa-numitul „fumoar" și discutam despre Rabelais. Jora se întreba dacă Rabelais fusese tradus în georgiană. I-am zis că în mod sigur, ba, mai mult, existau chiar două traduceri, una incompletă, a doamnei Bagrationi, și una completă, a lui Gogiașvili. Acesta din urmă apelase la un procedeu artistic interesant, traducând câte ceva în dialectul cahetian. Atunci a intervenit alt georgian, Arsen Lolașvili, care a tras cu urechea la conversația noastră și când a auzit cuvântul „cahetian" s-a și aprins de îndată: „De ce-i vorbești de rău pe cahetieni?", s-a stropșit el și s-a îndreptat spre mine. Fumoarul era un loc prea îngust pentru o posibilă confruntare, așa că am ieșit în curtea închisorii. Arsen era ținut de Johnny, eu de Jora. Era ceva neobișnuit – un conflict între georgieni, plus o mulțime de expresii care lipseau din dicționarele explicative și ortografice ale limbii georgiene. Așa că toată lumea din închisoare înmărmurise și nimeni nu îndrăznea să se apropie de noi.

Arsen Lolașvili era un etnic cahetian, care nu se împăcase niciodată prea bine cu legea și care, după trei altercații cu autoritățile, fusese arestat din motive politice. Arsen plănuia să traverseze ilegal granița cu

Turcia, cu niște manuscrise antisovietice asupra lui. Când i-am citit însă verdictul, nu mi-am putut da seama cum și pe ce bază fusese acuzat ca fiind un trădător de patrie. Era foarte furios și voia cu ardoare să fugă din Georgia. Era atât de furios și alerga atât de repede, încât nici măcar nu a luat în considerare posibilitatea de a face o pauză pentru a-și da seama dacă în fața lui, în direcția în care se îndrepta, se afla Turcia sau Armenia. Nu avea prea multe cunoștințe politice și deseori făcea confuzii grave între drepturile omului și democrație și sodomie. În primele mele zile petrecute în închisoare, am devenit tot mai apropiat de Arsen și Johnny și așa între noi s-au pus bazele unei prietenii. Abia mai târziu, când în grupul nostru au intrat Jora Homizuri și Rafael Papaian, Arsen a început să se îndepărteze de noi, ba chiar ne-a dat și un ultimatum: „Aveți de ales: ori eu, ori Jora", spunându-ne motivele lui deloc liberale pentru care nu-l suferea pe Homizuri. Am decis ca fiecare să o ia pașnic pe drumul lui, deși, aparent, el încă avea anumite resentimente față de noi.

Era o scenă tensionată: doi georgieni care voiau să se năpustească unul asupra celuilalt, în timp ce erau ținuți de alți georgieni. Brusc, Arsen a scos un cuțit și l-a înjunghiat în burtă pe Johnny care îl ținea. Era un cuțit mic – cu toții foloseam astfel de cuțite, erau necesare la muncă, și de regulă le lăsam fie în atelier, fie în barăci, dar nu-i trecuse nimănui prin cap să umble cu ele. După ce Johnny a căzut la pământ, Arsen s-a năpustit asupra mea, dându-l la o parte pe Jora. I-am aplicat o lovitură de picior în mână, făcându-l astfel să scape cuțitul. (Mai târziu, Manilovici, poetul și cronicarul închisorii, avea să consacre un mic poem acestui episod.)Asupra lui Arsen, rămas fără cuțit, s-a năpustit jumătate din închisoare, în timp ce eu și Jora ne-am dus repede spre Johnny ca să-l verificăm. Din

fericire, rana nu era adâncă, dar sângerarea nu se oprea. Arnold Arturovici Anderson, tămăduitorul lagărului nostru care cunoștea prea bine întrebuințările plantelor, i-a spălat imediat rana, a acoperit-o cu pătlagină și mușețel, apoi, cu la fel de multă îndemânare, a improvizat un bandaj dintr-un tricou, făcându-l pe pacientul rănit să-l aplaude în semn de admirație. Apoi l-a înfășurat în bandaj, făcându-l să arate ca un cocon de vierme. Din fericire, în tot acest timp, nimeni din conducerea închisorii nu și-a făcut apariția.

Deși rănit, Johnny s-a dus încetișor la Arsen și l-a sfătuit să nu sufle niciun cuvânt despre cuțit. Dacă era întrebat ce se întâmplase, să povestească totul întocmai cum se desfășurase, dar să omită existența cuțitului. Știam prea bine cu toții că lagărul era plin de spioni și informatori și că administrația lagărului avea să afle curând tot ce se întâmplase, mai puțin motivul încăierării. Doar Arsen a fost interogat. Când a fost întrebat dacă avea un cuțit, ar fi răspuns că da și, ca urmare, a fost trimis la carceră. Mai târziu, a încercat să se justifice, spunând că nu a putut pur si simplu să mintă. Dacă eu și Jora am fi comis un astfel de act, am fi primit cu siguranță o pedeapsă suplimentară de opt ani și am fi fost transferați la închisoarea din Cistopol (un eufemism pentru iad, de fapt), dar Arsen a scăpat ușor, deși, dacă nu ar fi spus că avea cuțit, nu ar fi fost trimis nici la carceră.

Câțiva ani mai târziu, când fratele meu, David Berdzenișvili, a ajuns în primul parlament format după ce Georgia și-a obținut independența, ca reprezentant al orașului Batumi, și s-a alăturat opoziției, unii au încercat să se folosească de Arsen Lolașvili (bazându-se pe ajutorul unei surse pe care aceștia o considerau de încredere) și să ne acuze astfel de toate atrocitățile care s-au petrecut în închisoare. Președintele georgian

de la acea vreme, Zviad Gamsakhurdia[32], a aflat despre acest linșaj politic planificat de un grup de femei și despre faptul că îl aduseseră deja pe Lolașvili în clădirea parlamentului ca să depună mărturie. Așa că i-a ordonat lui Temur Koridze, membru în administrația sa, să le escorteze pe acele femei împreună cu Lolașvili afară din clădirea parlamentului, motivând că foștii deținuți politici trebuiau apreciați, nicidecum puși la zid. Apoi s-a scandalizat când a aflat că Lolașvili intrase în Sovietul Suprem, un individ cu triplă condamnare, același care îl insultase cu zece ani înainte de a deveni președintele Georgiei.

În limba georgiană nu există un cuvânt care să caracterizeze opiniile politice ale lui Johnny. Ai putea să spui că este un adept al extremei stângi, dar nu ar fi complet adevărat. Forma de conducere ideală pentru Johnny o reprezenta Armata Republicană Irlandeză. Spunea că fără teroare nu poate exista nimic. Îi sărea țandăra chiar și numai dacă cineva aducea în discuție ideea de democrație liberală. Teroare, numai teroare, înarmare și luptă! Și asta spunea un om care nici înainte, nici după aceea nu făcuse rău niciunei muște.

În februarie 1987, toți deținuții politici din Uniunea Sovietică au fost eliberați, cu două excepții: Vahtang Dzabiradze și Zahari Laşkaraşvili. După îndelungi dezbateri, toți deținuții politici au căzut de acord că, în lumina schimbării climatului politic, trebuiau să depună o petiție (Andrei Saharov și Iuri Orlov au fost primii care au semnat-o) ca să poată fi eliberați. Însă doi georgieni au refuzat acest lucru, așa că au mai petrecut câteva luni în lagăr. La 3 iunie 1987, Zahari Laşkaraşvili a trebuit să fie efectiv alungat din închisoare.

După ce a fost eliberat, Johnny nu și-a găsit locul în mișcarea națională. Caracterizându-se drept radical și revoluționar, nu a reușit să-și atragă prea mulți

simpatizanți. În plus, din cauza lipsei banilor, a decis că cea mai bună variantă era să emigreze. Cu ajutorul unor georgieni, a reușit să se mute în Paris și să se angajeze la Radio Liberty de unde primea un salariu modest. Însă cineva cu rele intenții a scornit tot felul de povești despre el cu care s-a dus la un lider local. Acesta, fiind la rândul lui din Tbilisi, i-a transmis zvonurile respective unui cunoscut disident, Aleksandr Ginzburg: „Să nu aveți încredere în Laşkaraşvili, e agent KGB". În viața mea, am văzut multe nedreptăți, dar o astfel de insultă adresată unui om care aproape că a fost un sfânt din punct de vedere politic mi s-a părut una dintre cele mai murdare și abominabile stratageme din câte am întâlnit. Iar acest plan murdar s-a bazat pe faptul că declarațiile unui individ provenit dintr-o familie cu o educație și un statut superioare, fiul unui viitor lider al națiunii, aveau mai mare greutate decât cele ale unui taximetrist necunoscut care absolvise o școală profesională. Ginzburg i-a dat crezare liderului georgian, iar Laşkaraşvili și-a pierdut astfel serviciul pe care și-l găsise cu greu. După asta, abia a reușit să se întrețină, fiind nevoit să accepte tot felul de slujbe.

Cea mai rapidă modalitate de a vizita Parisului e să urci într-un autobuz supraetajat care să-ți facă turul orașului, să-ți pui căștile, să alegi limba dorită (limbi din vestul Europei, japoneză, chineză, rusă) și să caști bine ochii în jur. Cu puțin noroc, poate că vei sesiza un puternic accent georgian în vocea șoferului care-ți spune „Entrez s'il vous plaît". Și atunci vei ști că acela e, de fapt, Zahari Laşkaraşvili. Voia să fie taximetrist, așa că a dat toate examenele – condus, topografie, traseu – și le-a și luat, dar n-a fost chip să-și îmbunătățească franceza. Așa că n-a putut să-și îndeplinească dorința de a deveni taximetrist în capitala Franței. S-a căsătorit cu o fată din Zestafoni, un oraș din vestul Georgiei –

desigur pe cine altcineva să găsească în capitala Franței?Și acum vorbesc cu copiii lor în georgiană, iar aceștia le răspund în franceză.

— Mă învață franceză! se laudă el uneori.

---

[27] Semnat în anul 1783, tratatul consfințea intrarea Georgiei de Est sub protectoratul Rusiei (n. tr.).

[28] Ideologia Partidului Politic Futurist, un partid italian fondat în 1918 ca o extensie a mișcării sociale și artistice futuriste. Unul dintre obiectivele promovate de această doctrină politică era reformarea sistemului închisorilor și abolirea poliției politice (n. red.).

[29] Gheorghi Saakadze (1570–1629), supranumit „Marele Mouravi" („mouravi" era un grad acordat unui conducător regional, care îi conferea atribuții de legiuitor), a fost un aventurier, politician și erou militar georgian. În perioada sovietică, a devenit un simbol național al patriotismului. Scriitoarea Anna Antonovskaia i-a dedicat șase volume, care i-au adus Premiul Stalin și a fost coautoarea scenariului care a stat la baza filmului regizat de Mikheil Chiaureli în 1943 (n. red.).

[30] Referire la președintele rus, Vladimir Putin, care a activat ca agent KGB în Germania înainte de a intra în politică în Rusia. Într-un discurs din 2005, a declarat că destrămarea Uniunii Sovietice este „cea mai mare tragedie geopolitică din secolul al XX-lea" (n. red.).

[31] Amestec tradițional din mai multe condimente (n. tr.).

[32] Primul președinte al Georgiei independente (independență obținută la 31 martie 1991 în urma unui referendum) în perioada 14 aprilie 1991 – 6 ianuarie 1992 (n. red.).

5
RAFIK

Nu găsești pe tot globul un om cu care să fi vorbit și să fi polemizat atât de mult cum am făcut-o cu Rafik. Efectiv, nu cunosc vreun alt om cu care să fi avut atât de multe teme de discuții și polemică. Cu toate că perioada noastră de detenție s-a încheiat și, odată cu eliberarea din lagăr și relația noastră s-a răcit, tot mai avem suficiente subiecte de discutat și de dezbătut, suficiente polemici cât să ne ajungă și pentru secolele următoare.

Rafik – adică Rafael Așotovici Papaian –, născut în anul 1942, tatăl a doi copii, a fost arestat la 10 noiembrie 1982.A fost condamnat la patru ani de lagăr cu regim sever și la doi ani de deportare. Rafik, împreună cu Eduard Arutiunian,a fost unul dintre inițiatorii Uniunii Helsinki din Armenia,în anul 1975.[33] Când au fost arestați Arutiunian și doi membri ai grupului lor, KBG a organizat imediat percheziții acasă la Rafik și la Edmon Avetikian. Rafik nu a fost arestat atunci, dar a primit o avertizare cât se poate de serioasă. Însă asta nu l-a făcut pe Rafik să dea înapoi. Așa că ulterior a fost arestat împreună cu Jora Homizuri și trimis în lagăr.

Tatăl lui Rafik, Așot (Aramașot) Papaian, se pare că era un om cunoscut în Armenia, în primul rând ca actor, apoi ca autor al câtorva seriale (în principal comedii) și scenarii de film. În mod surprinzător, Așot se născuse tot în Batumi, ca mine și Dato – așa că Rafik

nu ne era doar un simplu compatriot – legăturile noastre erau și mai strânse.

Însă pentru mine Rafael Papaian a avut un statut special și din alte motive. Pentru prima dată în istoria lagărului politic din Barașevo, am propus împreună organizarea unui „colhoz" sau kibbutz internațional – „Federația Creștină a Popoarelor din Caucazul de Sud", în condițiile în care toate grupările din lagăr de până atunci se constituiseră strict pe criterii de apartenență națională. În plus, era singurul meu coleg „adevărat", adică filolog. Rafael Papaian absolvise Institutul de Limbă Rusă și Limbi Străine din Erevan „Valeri Briusov" și era doctor în filologie. Urmase studiile de doctorat la Universitatea din Tartu, un centru științific renumit în Estonia, unde îl avusese ca îndrumător de doctorat pe celebrul Iuri Lotman.

Mi-am dat seama repede că Rafik era un om uimitor. Și tocmai de aceea l-am urmărit îndeaproape – un fenomen care trebuia neapărat studiat, un om remarcabil, cu multiple preocupări: știa la perfecție istoria Armeniei și a Georgiei, era un excelent specialist în limba și literatura rusă, un prozator rafinat, un poet talentat, un om cu adevărat erudit. În plus, dădea dovadă de o mare chibzuință, avea un umor negru unic, era un om cu o putere de muncă și o răbdare fără margini.

Însă ceea ce remarcai în primul rând la el era inventivitatea. De fiecare dată când încerc să-l descriu pe Rafik, îmi vine mereu în minte Mesrop Maștoț – un erudit armean, o figură politică proeminentă în Evul Mediu, fiind cunoscut drept cel care a pus bazele alfabetului armean, un misionar și un patron al ambelor confesiuni religioase în Armenia – Biserica Apostolică Armeană și Biserica Catolică Armeană. Dincolo de toate aceste merite, concetățenii săi plini de recunoștință au decis însă că cea mai mare realizare a

sa era traducerea Bibliei , motiv pentru care l-au supranumit „Traducătorul". Tot astfel putea fi numit și Rafik – „un meșteșugar desăvârșit". Armenii sunt tare pricepuți la meșteșugărit, iar Rafik era unul dintre cei mai talentați. Una dintre capodopere sale (o capodoperă a *meisterschaft*-ului, după cum spunea Boria Manilovici) era o mașinărie care rula concomitent douăsprezece țigări cu mahorcă, pe care mi-a dăruit-o de ziua mea, când am atins vârsta la care Hristos a fost crucificat. Însă, din păcate, n-am fost înzestrat și cu răbdarea necesară de a o folosi, așa că, până la urmă, am continuat să-mi rulez singur țigările.

Altă inovație a fost să-și instaleze o elice dublă pe mașina lui de cusut din atelierul în care prestam zilnic, așa că vara era o adevărată binecuvântare să stai lângă el. În plus,a adus atâtea îmbunătățiri mașinii sale de cusut, încât reușea să-și facă norma zilnică de nouăzeci și două de mănuși până la ora 11.00. Dar lucra și restul orelor în avans în cazul în care urmau să vină niște zile negre – oricum se zvonea că făcea mai multe mănuși și că strânsese câteva mii așa. Încă mă întreb la ce zile negre se mai putea el aștepta ținând cont de situația noastră de atunci.

De-a lungul anilor, Rafik crease o mulțime de astfel de minunății în timpul său liber, precum o presă de usturoi automată (care, de cele mai multe ori, nici nu era folosită – de unde să avem noi atâta usturoi?) și o râșniță automată pentru nuci (care era mai mult un prototip, din moment ce nucile erau o raritate în lagăr, pe care doar câțiva georgieni le primeau ocazional). A mai inventat un dispozitiv pentru trasarea liniilor pe coala de hârtie, o mașinărie care extrăgea oasele de pește cu cea mai mare grijă, o mașină de tocat mecanică din lemn (deși, în toți cei trei ani ai mei în lagăr, n-am văzut nicio fărâmă de carne), un cântar cu o precizie extraordinară (de un miligram) și multe altele.

A inventat atât de multe, încât nici nu pot să mi le amintesc pe toate.

De-a lungul vieții mele, am auzit o mulțime de teorii care încercau să demonstreze că genii din diferite timpuri și țări aveau, de fapt, origini armene – deși nu Rafik m-a familiarizat cu ele. În câteva ocazii, am auzit că există „dovezi incontestabile" care confirmă originile armene ale lui Rustaveli, Shakespeare, Byron, Mozart, Iulius Cezar, Hristos, Buddha, Mahomed, Iuri Dolgoruki, Lev Tolstoi, precum și ale lui Leonardo da Vinci. Însă aș fi putut aduce suficiente argumente în favoarea acestei teorii, dând numai câteva exemple din invențiile lui Rafik.

Fusese dintotdeauna un tip strângător, care știa să pună mereu deoparte, mereu la dos, și să-și păstreze rezervele pentru cât mai mult timp. De aceea, nu s-a gândit vreo clipă că ar putea fi ceva rău în a păstra un borcan cu *kavurma* (pregătită de iubita lui soție, Anait) pentru nu știu câte luni până când carnea aia de miel s-a împuțit efectiv, dar asta nu l-a speriat pe Grișa Feldman care a mâncat-o în cele din urmă. Însă, în comparație cu altele, asta n-a fost nimic. Într-un an, de Revelion a desfăcut o conservă și mai veche de atât (de trei ani!) cu batog de nisetru, gândindu-se că poate în viitor nu avea cum s-o mai împartă cu noi și bineînțeles că nu voia să o mănânce de unul singur în exil.

După ce Johnny Laşkaraşvili a pregătit un tort de Anul Nou (din untul pe care îl primise cât stătuse la infirmerie și îl pusese deoparte), Rafik l-a boscorodit, reproșându-i că era deja suficientă mâncare pentru acea ocazie (ceea ce mie mi s-a părut puțin cam exagerat) și că ar fi trebuit să păstreze untul pe motiv că: „Cine știe ce-o să ne aștepte anul viitor?"

La magazinul închisorii existau anumite produse care erau mai mult sau mai puțin solicitate. De

exemplu, exista mereu cerere pentru uleiul de floarea soarelui (cu sticlă la schimb costa o rublă și două copeici, dar sticla de 20 de copeici trebuia returnată luna viitoare), pentru ceaiul negru (90 de copeici), pentru mahorcă (un pachet – 15 copeici; eu, de exemplu, aveam nevoie de 20 de pachete pe lună), pentru chibrituri (o copeică; trebuia să le ai, că nimeni nu-ți dădea), pentru bomboane pe care le puteai folosi pe post de zahăr (un kilogram era trei ruble, dar nu aveam voie să cumpărăm mai mult de 200 de grame), pentru caiete (versiunea sovietică clasică, de 12 pagini, era două copeici) și pixuri (30 de copeici – ceea ce era foarte mult). În schimb, mai puțin solicitate erau gemurile (un borcan costa o rublă; dacă îl returnai primeai înapoi 10 copeici), pastă de pește Volna (76 de copeici), neuitatele conserve sovietice „Micul dejun al turistului" – o combinație de pește, roșii și orez pe care n-aveai cum s-o uiți (80 de copeici) –, produse de lux de tutungerie (de exemplu, țigări fără filtru Prima,15 copeici). Tot în această categorie mai intrau și alte produse care proveneau din țări mitice, fiind considerate o insultă la adresa deținuților. De exemplu, țigările Marlboro, produse la o fabrică din Chișinău, costau o rublă și jumătate. Dar astfel de produse nu erau cerute deloc și de aceea rămâneau pe rafturile magazinului luni întregi.

Ziua de naștere a lui Rafik era pe 22 decembrie. În primul nostru an în lagăr, am hotărât împreună cu Dato să-i facem o surpriză plăcută, fără să știm toate acestea. Așa că, din cele 10 ruble pe care le primeam lunar, am pus deoparte trei și i-am cumpărat ceva special – două pachete de Marlboro. Eram convinși c-o să fie entuziasmat de sacrificiul nostru financiar și abia așteptam, cu sufletul la gură, să-i dăm acest dar prețios. Seara, când Rafik ne-a invitat la o masă modestă, i-am oferit cadoul împachetat cu mare grijă

într-o bucată de ziar. S-a apucat să-l desfacă imediat cu grijă și, când a văzut țigările, a uitat de toată înțelepciunea populară cum că nu trebuie să refuzi niciodată un cadou și a reacționat exact ca Ronald Reagan atunci când președintele Mexicului, José López Portillo, i-a oferit un cal real în dar. Rafik, unicul fiu al actorului și scenaristului Așot Papaian, a urlat la noi, cu disperare în glas, plângându-se cerului de nesăbuința noastră: „Ce-ați făcut, mă, georgieni nenorociți? Cu trei ruble puteam să-mi cumpăr trei borcane de gem!"

Într-unul dintre toasturile cu ceai, i-am zis că este mereu pregătit pentru orice situație, ceea ce a fost pe placul lui. Punea mereu totul deoparte pentru zile negre, de asta Johnny îi spunea magazioner, în timp ce eu eram directorul muzeului. Cu talentul lui de negustor nu se putea compara nimeni din lagărul nostru. Odată un deținut avea nevoie urgent de un timbru, iar, după ce încercase să facă rost de unul în tot lagărul, a ajuns într-un sfârșit și la noi. „Sunt un om mort!", ne-a zis el disperat. „Dacă nu trimit scrisoarea asta acum, n-o să mai pot trimite alta luna asta. Vă rog, ajutați-mă!" E un sentiment tare îngrozitor când nu poți să trimiți o scrisoare de treizeci și două de pagini pe care ai scris-o în două săptămâni doar pentru că nu ai un amărât de timbru de trei copeici. Când ești în lagăr, doar așa poți să ții legătura cu familia ta. Iar dacă pierzi această ocazie, începi să te afunzi în abisul singurătății și al vinei care te roade de viu până când te resemnezi și nu mai vrei să trăiești. Când ucraineanul a început să ne explice toate astea cu un tremur vizibil în voce, mi-am dat seama că îl păștea o depresie teribilă. „Nu-ți face griji, îți fac eu rost de un timbru", l-am asigurat eu, încercând să-l liniștesc. Și imediat m-am lansat într-o căutare frenetică precum Vosh, eroul unei

povești populare georgiene, sau Avtandil din Viteazul în piele de tigru. M-am dus, desigur, la Rafik.

— Ascultă, Rafik, ahper-djan[34], țavatanem[35], îmi trebuie de un timbru. E pentru un om aflat în necaz.

— Un timbru e un lucru rar, mi-a zis Rafik. Valoarea lui se schimbă odată cu piața. Clientul tău are cu ce să plătească?

— Ce să plătească? Omul are nevoie de un timbru de trei copeici! am protestat eu indignat, fără să înțeleg cum funcționează piața.

— Ahper-djan, Levan-djan, nu vreau să-ți țin acum o pre-dică despre cât de cheltuitori sunt georgienii. V-ați risipit averea în vânt și acum mă învățați pe mine cât costă, cum spui tu, un timbru „de trei copeici"?

— Și atunci cât costă un timbru de trei copeici? Zece copeici? am întrebat eu încercând să negociez cu el.

— Zece e o cifră bună, deși n-aș zice asta cu atâta ușurință ca tine. Dacă la magazin un timbru costă trei copeici, eu înmulțesc prețul cu zece și stabilesc, cum spun englezii, emergency price: deci 30 de copeici, adică două cutii de mahorcă.

— Și de ce așa de mult? Două cutii de mahorcă? am protestat eu, neputând să-mi ascund indignarea.

— Ai de gând să ne târguim? m-a întrebat Rafik aruncându-mi o privire care m-a făcut să renunț imediat la orice intenție de negociere. Apoi a citat din Douăsprezece scaune a lui Ilf și Petrov. „Aici nu-i loc de târguială!", a declarat el pe un ton sever precum Kisa Vorobianinov, personajul bine cunoscut din această carte consacrată a generației noastre.

Apoi s-a apucat să enumere și alte produse de 30 de copeici: două pachete de țigări Prima, o cutie de ceai și tot așa.

M-am întors la ucraineanul aflat în necaz, i-am explicat situația și i-am cerut un pachet de mahorcă. A acceptat plin de speranță și l-a adus de îndată.

— Știi că, dacă aș fi avut un timbru, ți l-aș fi dat gratis,nu?

— Da, știu, a răspuns el. Și eu, dacă aș fi avut, ți l-aș fi dat degeaba. Dar acum am așa de mare nevoie de el, că nu-mi pare deloc rău de un pachet de mahorcă. Bine că nu mi-a cerut două pachete sau mai mult!

Fiind un om cu bun simț, nu a întrebat de la cine făcusem rost de timbru, deși, desigur, ghicise cine anume din lagăr dispunea de asemenea resurse limitate.

Am luat un pachet de mahorcă din rezerva mea și i le-am dus lui Rafik.

— Uite, vezi ce ușor a acceptat să dea două pachete? Trebuia să cer trei!

Nu i-am mai spus că un pachet îl pusesem eu pentru ucrainean, mai ales că Rafik a împărțit în două „venitul", așa că, practic, mi-am luat înapoi mahorca. Ca să fiu sincer, n-am pus de la mine pachetul de tutun pentru că sunt un om săritor. Nu, am făcut asta pentru că pur și simplu mi se pare ridicol să ceri două pachete de mahorcă pentru un amărât de timbru. În schimb, Rafik a decis ca la următoarea ocazie să mărească coeficientul de urgență la cincisprezece.

Rafik era un om principial și participa la toate campaniile noastre de protest a căror formă de manifestare principală era greva. Când eram în grevă, nu ne duceam în atelier și nu mai munceam deloc. Unii deținuți susțineau acest proces cu o scrisoare pe care o adresau Procurorului General al URSS, Aleksandr Rekunkov. De obicei, într-o astfel de scrisoare, se spuneau următoarele: Procurorului General al URSS, în semn de protest față de cutare și cutare, din data cutare până în data cutare declar grevă și mă semnez – deținutul cutare. Scrisoarea era pusă în plic, iar plicul în cutia poștală. Noi, georgienii, nu ratam nicio manifestare, ne raliam la toate protestele, dar nu

recunoșteam autoritatea Procurorului General al URSS și, prin urmare, nu-i adresam nicio scrisoare – oricum informațiile ajungeau foarte repede la structurile în putere, cine participase la grevă și cine nu. În schimb, toți ceilalți adresau astfel de scrisori și le puneau în cutia poștală. Johnny Laşkaraşvili avea o vorbă a lui mereu: „Rafik e caucazian, așa că n-o să-i trimită în veci scrisori Procurorului General". Prin urmare, odată când l-a văzut pe Rafik că punea în cutia poștală o scrisoare adresată lui Rekunkov, Johnny i-a smuls-o din mână, a deschis-o și a început să radieze de satisfacție: în plic era o simplă coală albă de hârtie.

După cum am menționat deja, Rafik a fost discipolul lui Lotman, un om erudit și uimitor pe care și eu, și Manilovici,și Iankov am avut onoarea să-l cunoaștem. Odată, am organizat un joc de mimă, ne-am împărțit în echipe de două per-soane. Unul din echipă trebuia să mimeze un cuvânt sau o frază (aleasă de echipa adversă) pe care să o ghicească celălalt. În cele din urmă, eu și Rafik (cu ajutorul îndrumătorilor noștri, Jora Homizuri și Henrich Altunian) am învins echipa extrem de puternică a celor din Sankt Petersburg, din care făceau parte Poliakov și Manilovici, îndrumați de Donskoi și Tolstîh. Rafik a reușit să mimeze fraza pe care o alesese echipa adversă, care era un soi de biblie a deținuților politici: „Declarația universală a drepturilor omului". În timp ce învinșii ne-au cinstit cu ceai, Rafik și-a adus aminte că într-un joc similar Lotman a reușit să-i explice partenerului său un concept extrem de complicat – „regimul lui Salazar". (În timpul studiilor de doctorat ale lui Rafik, António de Oliveira Salazar era încă dictator al Portugaliei.[36]) Se pare că Iuri Lotman a mimat întâi un dictator clasic, apoi, pentru al doilea cuvânt, a apelat la o tehnică inventivă. În rusă, salo înseamnă „slănină", iar numele de familie al soției lui Lotman era Zara. Așa că a invitat-

o în cameră și, prefăcându-se că are un cuțit invizibil, s-a apropiat de ea și a început să taie fin de pe ea niște... salo, după care a arătat că sunt părți diferite: salo-Zara. Și așa au reușit să câștige jocul.

Bineînțeles că am discutat și despre alfabetul georgian. Rafik era deranjat de faptul că Jora studia sistemul de scriere mrglovani, căutând în grafia lui o ordine cosmică. Evocând consemnările unui istoric armean proeminent din secolul al V-lea, Movses Horenați, Rafik insista că Mesrop Maștoțpusese bazele alfabetul georgian, cu ajutorul lui Djaga (traducător), asistat fiind de regele Bakur și arhiepiscopul Georgiei, Moisei.

— E adevărat că Mesrop nu știa georgiană? am întrebat.

— Așa spune Koriun, a răspuns Rafik iritat.

— Ești filolog, da? Atunci zi-mi cum se poate ca, fără să cunoști o anumită limbă, să știi să-i separi fonemele? am întrebat, pregătindu-mă de o dispută lungă.

Ceea ce încercam eu să demonstrez era că nu trebuie doar să cunoști o limbă anume, ci trebuie să o înțelegi până în cel mai mic detaliu. Trebuie să ai un simț al limbii ca să poți separa elementele unei limbi care au sens.

— Bineînțeles că nu se poate, dar se pare că fonemele limbii georgiene au fost, cel mai probabil, stabilite de Djaga, a zis Rafik, descoperind deodată un geniu necunoscut al Georgiei secolului al V-lea.

— Văd că-i cunoști prea bine pe georgieni. Ia zi-mi și mie, ingratitudinea este o trăsătură a georgienilor? l-am întrebat eu direct.

— Nu am observat așa ceva în mod deosebit la georgieni, a răspuns el cu precauție.

— Prin urmare, e posibil ca Mesrop să nu fi primit recunoașterea care i se cuvenea după ce a avut o

contribuție atât de mare în istoria georgienilor? l-am împuns eu pe Rafik, astfel încât să-i fie și mai greu să-și păstreze tonul politicos.

— Poate că voi, georgienii, i-ați acordat această recunoaștere, dar înainte de Marea Schismă, a răspuns el, încercând totuși să păstreze discuția în limitele politeții.

— Bine, să zicem, a avut loc schisma și am uitat de binefăcătorul nostru Mesrop. Dar Djaga cu ce e vinovat? am întrebat eu în numele compatriotului genial abia descoperit.

— Hai să te întreb și eu ceva. Uite, Leonti Mroveli al vostru din secolul al XI-lea spune că Parnavaz a pus bazele alfabetului vostru. Tu crezi așa ceva?

— Scrierea noastră, alfabetul nostru mrglovani a fost creat după cel grecesc și este un rezultat al creștinismului. Poate că Leonti Mroveli are în vedere altă scriere sau alt principiu (el vorbește despre scriere în general, nu despre un alfabet concret), de exemplu aloglotografia[37].

— Dacă Parnavaz a creat alt alfabet sau să spunem că a pus bazele principiului aloglotografic, atunci cine a creat alfabetul mrglovani? s-a indignat Rafik, încercând să mă pună la zid în numele întregii Georgii.

— Nu avem suficiente informații, am spus eu prudent.

— Măi să fie, voi, georgienii, nu încetați să mă uimiți!a exclamat pe un ton jovial. Spuneți că ingratitudinea nu este o trăsătură definitorie a nației noastre, dar ce-ați făcut voi cu creatorul limbii voastre, i-ați uitat numele? Nu ți se pare un pic ciudat să nu știți numele celui care a pus bazele alfabetului vostru, să nu cunoașteți biografia lui Rustaveli și să uitați unde a fost îngropată Tamara cea Mare[38]? Sau că cei mai talentați poeți ai voștri –Rustaveli, Guramișvili, Besiki,

Barataşvili – au murit pe pământ străin? a început Rafik, lansându-se într-un atac pe toate fronturile.

— Dar oare ţi se pare normal ca Vardapet Komitas să stea în exil douăzeci de ani la Paris şi să moară ca un câine într-un spital de psihiatrie din Villejuif? Sau că, de fapt, adevărata voastră capitală se afla pe un pământ străin şi că Tbilisi era doar centrul vostru cultural? Ţi se pare oare normal ca, neavând un stat al vostru, să vă stabiliţi capitala pe pământ străin? am ripostat eu, refuzând să abandonez lupta.

La menţionarea bolii mintale a lui Komitas, Rafik s-a schimbat la faţă – aparent, nu credea că ştiu aşa ceva. M-am abţinut să nu-i amintesc că ceea ce a dus la declinul lui Komitas nu a fost şocul provocat de genocidul armean de care a scăpat, ci schizofrenia şi o boală venerică şi cine ştie, de fapt, care dintre astea două i-a pus capac mai repede.

— Dar cine a spus că Tbilisi a fost capitala Armeniei? a întrebat Rafik de parcă nu mai auzise nicicând această idee.

— Ei bine, ce zici de Aghasi Aivazian, autorul minunatei nuvele Evanghelia din Avlabar? Era originar din Tbilisi.

— Prin urmare, nu recunoaşteţi că Mesrop a pus bazele alfabetului vostru? a răspuns el în schimb, încercând sărevină la punctul zero al conversaţiei, acum că discuţia luase o turnură care nu-i convenea deloc.

— Sigur că nu, i-am răspuns, simţind cum îmi suflau în ceafă toţi georgienii născuţi după secolul al V-lea şi cei care aveau să se mai nască.

— Atunci o să-ţi aduc ultimul argument, m-a avertizat Rafik.

— Ştiam eu că ai ceva de rezervă, l-am împuns, neputând să uit episodul cu timbrul poştal.

— Să ne gândim la evoluția alfabetului grecesc. Ia zi-mi, majusculele și minusculele s-au format în același timp?

— Nu, desigur. Alfabetul grecesc conținea numai majuscule. Așa a fost și cu alfabetul latin și cu cel chirilic, cu alfabetul georgian și cu cel armean. Abia după câteva secole, au apărut și minusculele ca să se poată scrie mai repede, i-am întors-o, expunând cu încredere și autoritate academică, teoria general acceptată a sistemului de dezvoltare a alfabetelor fonetice.

— Grecii, romanii, slavii, armenii s-au limitat la aceste majuscule și minuscule – *mtavruli* și *nushuri* –, dar voi, georgienii, de ce nu v-ați oprit, de ce ați mai creat un alfabet nou, mhedruli? a obiectat Rafik, prezentându-și asul din mânecă.

— Pentru că suntem un popor neînfrânat! am răspuns eu, nefiind prea convingător.

— Nu, Levan-djan, nu de asta, ahper-djan. Pentru mine, faptul că ați creat un nou alfabet e un argument suficient de bun pentru a confirma ipoteza că Mesrop a creat, de fapt, alfabetul georgian mtavruli[39]. Îi cred pe istoricii noștri!

— Iar eu îi cred pe ai noștri! i-am răspuns, ținând-o pe a mea.

— Păi de unde aveți voi istorici? Doar sunteți o țară de poeți! m-a ironizat Rafik, folosind replica bunicii mele Ivlita.

— Sunt surprins să aud cum un poet vorbește cu atâta sarcasm despre alți poeți. Dacă nu-ți plac poeții georgieni, atunci de ce îl tot citești atâta pe Rustaveli? am ripostat eu, aruncând fraza zilei.

— Dar n-am spus niciodată că Rustaveli e armean. Asta e o invenție a georgienilor care a fost răspândită în continuare în mod prostește de armeni. În orice caz, aici se vede influența lui Nikolai Marr[40], un lingvist a

cărui mamă avea origini georgiene. Dar, în realitate, așa cum v-a arătat pe bună dreptate Astafiev[41], Rustaveli nu vă reprezintă nici pe voi.

— O, nu, nu, nu! Nu-i băgați aici pe Astafiev și pe ruși, s-a aprins repede Mișa Poliakov. Nu mă face să-ți amintesc ce a spus Viktor Astafiev despre ruși și armeni, că n-o să iasă nimic bun din asta.

— Astfel a fost prăznuită de ei îngroparea lui Hector[42], a declarat Vadim Iankov, recitând ultimul vers din Iliada ca să marcheze finalul primei runde a dezbaterilor caucaziene.

În noiembrie 1986, Rafik și-a ispășit pedeapsa și a fost deportat. Conform regulilor din lagăr, cu două luni înainte de eliberare, deținutului i se dădea voie să-i crească părul. Era cam mult spus, că erai tuns zero, așa că în două luni nu prea avea cum să-ți crească așa de mult. Dar nu și în cazul lui Rafik. Într-o lună, i-a crescut părul așa de mult, că în sala de mese a avut loc o scenă care l-ar fi făcut invidios până și pe celebrul actor de comedie Arkadi Raikin. Eram la masa de seară și vorbeam tocmai despre părul lui Rafik, despre părul armenilor în general, când brusc Trifonov, unul dintre paznici, cherchelit fiind, a dat buzna în sala de mese și a început să urle din toți rărunchii:

— Descoperiți-vă capetele!

Era noiembrie, așa că mulți aveau căciuli, dar toți ne-am conformat – evident și Rafik. Înainte de eliberare sau chiar înainte de a fi deportat, deținutul devenea extrem de precaut, dar Rafik nici înainte de asta nu era vreun nesocotit.

— Dă jos papaha, Papaian! a strigat Trifonov, apropiindu-se de masa noastră, dar văzând că tot lagărul izbucnise în râs, și-a dat seama ce se întâmpla și a început și el să râdă: Ei drăcia dracului! Până și părul le crește altfel armenilor ăstora democrați!

— Despre asta o să fie teza mea de doctorat, Rolul democrației în accelerarea creșterii părului, a zis Rafik (accelerare – împreună cu glanost și perestroika – era unul din principiile epocii Gorbaciov).

— Rolul democrației în accelerarea creșterii părului pe capul armeanului, l-a corectat Johnny Laşkaraşvili, arătând spre mine – după cum vezi, pe georgieni nu-i ajută nicicum democrația. Apoi a adăugat un proverb pe care doar un georgian îl poate înțelege: „Furnica fără ochi i-a cerut lui Dumnezeu gene".

Rafael Papaian avea să devină mai târziu președintele comitetului pentru drepturile omului din parlamentul armean. Acum e judecător la Curtea Constituțională a Armeniei. La părul lui și-a mai lăsat și mustață și barbă, căpătând o alură distinsă. A scris o lucrare monumentală, Rădăcinile creștine ale dreptului modern, a publicat un articol în revista lui Lotman[43] și un volum de traduceri din armeană în rusă la editura Unipres SK din Moscova, Poezia armeană a secolului al XX-lea. Pagini alese[44] – poeziile a șaisprezece poeți, începând cu Ovanes Tumanian și terminând cu Akop Movses. În introducere, Papaian a scris că a început respectiva lucrare din dragoste pentru acești poeți. Îmi amintesc cum vorbea ore în șir despre Tumanian, Isaakian, Cearenț, Șirazi, Paruir Sevak, Mețarenți. De fapt, Rafael Papaian face parte din grupul select de traducători care pot realiza o traducere bilingvă: din rusă în armeană și din armeană în rusă.

Acum câțiva ani, lunga prietenie dintre Rafik și Jora s-a încheiat din cauza unui mare conflict. Rafik chiar a publicat în ziare câteva articole defăimătoare la adresa lui Jora. Se pare că, odată cu puterea politică, se impun și o serie de sacrificii serioase, și episodul cu acel timbru poștal de trei copeici s-a întors împotriva lui. Un timbru poștal cu care Rafik a trimis o scrisoare la o adresă complet greșită.

Citind unul dintre ultimele triumfuri ale lui Rafik din ziar, scris într-o rusă perfectă, mi-am amintit ce a zis el despre georgieni – că au uitat să-i acorde recunoașterea care i se cuvenea lui Mesrop după Marea Schismă. Dar Rafik și prietenii lui au uitat repede de contribuțiile lui Jora Homizuri care a luptat mulți ani pentru conservarea istoriei armene și pentru drepturile armenilor.

Dar, nici după această schismă ideologică definitivă, n-o să-l uit pe Rafik de dinainte, cel fără barbă și mustață, un meșteșugar desăvârșit, tuns zero, care stătea pe priciul lui meșteșugind, cu o răbdare infinită, un aparat care rula deodată douăsprezece țigări cu mahorcă.

---

[33] Organizație care milita pentru respectarea drepturilor omului, înființată în urma semnării Acordurilor de la Helsinki, la 1 august 1975, la Helsinki de către 35 de state (între Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Canada și statele europene, cu excepția Albaniei și Andorrei). O astfel de organizație a fost înființată în fiecare țară din cele 35 participante, fiind o încercare de a îmbunătăți relațiile în interiorul Europei, între statele din fostul bloc comunist și Occident (n. red.).

[34] „Frate, dragă", în armeană, în original (n. tr.).

[35] „Ajută-mă, te rog", în armeană, în original (n. tr.).

[36] Prim-ministru al Portugaliei (1932–1968), fondatorul unui regim autoritar de dreapta („Statul Nou"/ Estado Novo) existent până în 1974, care se baza pe principii conservatoare, naționaliste și clericale, opunându-se comunismului, socialismului, liberalismului (n. red.).

[37] Fenomen care presupune scrierea unui text într-o limbă diferită față de cea în care va fi citit ; de exemplu, dacă o expresie este tradusă literal, atunci nu are sens; pe acest principiu se bazează și aloglotografia (n. red.).

[38] Regină a Georgiei în perioada 1183–1213, prima femeie care a condus Georgia (n. red.).

[39] Referință la primul alfabet georgian apărut în secolul al IV-lea –mrglovani sau asomtavruli format din majuscule (*aso* înseamnă „literă" și *mtavruli* „principal") (n. red.).

[40] Nikolai Marr (1865–1934) a fost un lingvist georgian controversat, a cărui operă și-a atins culmile în timpul perioadei staliniste (n. red.).

[41] Viktor Astafiev (1924–2001) a fost un scriitor sovietic foarte popular. În anii 1980, a fost acuzat de șovinism și xenofobie. Într-un roman cunoscut al său, *Lovlia dubinok v gruzii*, ia în desconsiderare tot cultul creat în jurul lui Rustaveli de către georgieni (n. red.).

[42] Homer, *Iliada*, traducere de George Murnu, studiu introductiv de D. M. Pippidi, editura Universitas, 1999, p. 991 (n. red.).

[43] *Sign System Studies* (n. red.).

[44] În traducere liberă. Lucrarea a fost publicată în limba rusă sub titlul *Armeanskaia poezia XX vek: izbranniîe straniți*, 2009 (n. red).

6
HENRICH

E o dimineață de vineri, 20 iunie 1969. În ciuda faptului că Harkov e un oraș industrial și că azi e zi de lucru, pe stradă nu e nicio circulație, fiind încă foarte devreme. Pe strada Kosmonavtov, lângă un bloc s-au oprit trei autoturisme. Din ele ies oameni cu figuri grave care se îndreaptă, cu pași hotărâți, spre intrare. În total sunt unsprezece persoane – doi anchetatori, șapte ofițeri și doi martori, adică doi trecători care și-au petrecut noaptea la secția regională a KGB din Harkov împreună cu cei nouă. Doi dintre ofițeri rămân afară în timp ce restul urcă la etajul al doilea. Acționează încet și liniștit, fără să se agite, se vede că știu ce au de făcut. Ofițerii rămân pe casa scării și își ocupă pozițiile. De îndată ce se dă semnalul că sunt pe poziție, anchetatorul-șef sună la ușă. Din apartament se aude zgomotul soneriei, dar nu vine niciun răspuns înapoi. Mai sună o dată. Anchetatorul zâmbește și bate în ușă, fără să se grăbească și să se tulbure.

— Altunian, deschideți! spune anchetatorul-șef fără urmă de amenințare în voce.

Din rapoartele secrete primite știe cu certitudine că Altunian e acasă. Știe că ieri s-a întors acasă, știe de unde s-a întors și de ce s-a întors. Știe că în dimineața asta nu s-a dus nicăieri și în general știe o mulțime de lucruri. Din apartament nu se aude niciun sunet.

— Deschideți, suntem de la Comitetul pentru Securitatea Statului!

Se deschide o ușă de la apartamentul vecin, de după care se ițește un om speriat. Anchetatorul-șef face un semn și un ofițer îl trimite pe cetățean înapoi în apartament, intră cu el și închide ușa în urma lor.

— Altunian, știm că ești acasă! insistă anchetatorul-șef, de data asta pe un ton mai ridicat, fără să se îndoiască vreo clipă de informațiile primite.

E convins că Altunian e acasă, ba mai mult, știe că s-a trezit acum jumătate de oră, s-a ridicat din pat, și-a băut cafeaua și s-a apucat de ceva. Între timp din apartament nu se aude niciun sunet.

— Altunian, mai bine deschizi tu, că altfel spargem ușa! îi zice anchetatorul-șef, ridicând tonul și mai mult, dar fără vreo agitație sau furie, cunoscând valoarea strigătului său.

Și totuși nimic. Dintr-o singură privire, anchetatorul-șef le dă ordin ofițerilor care iau poziție și se pregătesc să spargă ușa.

Însă brusc ușa se deschide, din apartament iese repede un fum negru, iar în fum se zărește un cetățean scund, simpatic, în uniformă militară, cu mustață, ochelari și un zâmbet cald.

— V-am văzut pe fereastră, dragi oaspeți. Aveam acasă câteva hârtii de prisos, a trecut ceva timp până le-am ars și v-am făcut să așteptați. Îmi pare sincer rău. Ei, iar acum, vă rog, oameni buni, percheziționați cât vreți!

„Nu-i un semn bun ăsta", se gândește anchetatorul-șef, sesizând adresarea neobișnuită – „oameni buni". E antrenat să depisteze chiar și cel mai mic idiom antisovietic – iar asta e, în mod clar, o adresare folosită în Maestrul și Margareta a lui Bulgakov.

Intră și percheziționează cu grijă apartamentul. Nu descoperă însă nimic, dar, pentru orice eventualitate, iau cu ei câteva cărți scoase în perioada lui Hrușciov. Înainte de a pleca, anchetatorul-șef îl atenționează:

— O să ne întoarcem, maiorule. Vă asigur că reprezentația de circ pe care ați făcut-o în această dimineață nu va schimba cu nimic situația. Îmi pare foarte rău, dar soarta dumneavoastră e deja hotărâtă.

Anchetatorul-șef s-a ținut de cuvânt: la 11 iulie 1969, Henrich Ovanesovici Altunian, maior al Forțelor Aeriene Sovietice, născut în Tbilisi în 1933, cu adresa de reședință în Harkov, pe strada Kosmonavtov, membru al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice până în anul 1968, a fost arestat de KGB. La 26 noiembrie, tribunalul regional din Harkov l-a condamnat la trei ani de detenție. A fost prima lui condamnare.

Altunian și-a ispășit pedeapsa în regiunea Krasnodar. Fiind om onest, nu a ascuns faptul că în acea perioadă încă se considera un comunist, un leninist. La primul proces, el a afirmat că era un adevărat leninist, nu anchetatorii KGB. În închisoare a citit tot ce scrisese Lenin, mai bine zis, toate cărțile care se aflau în bibliotecile de acolo. Dacă uneori se întâmpla ca dintr-o lucrare a lui Vladimir Lenin să lipsească vreun volum, făcea un adevărat scandal, punând conducerea să completeze biblioteca. E interesant faptul că de la Lenin a trecut la Marx, și abia atunci a apărut primul semn de îndoială, moment în care credința lui a început treptat să se năruiască. Așa se face că, după ce și-a ispășit prima pedeapsă, Altunian a ieșit din închisoare un antisovietic convins.

Însă această reorientare politică a lui Altunian nu a fost trecută cu vederea de Partidul Comunist și puterea sovietică. N-au uitat nici faptul că intrase într-un grup pentru apărarea drepturilor omului și că protestase când Saharov fusese deportat, așa că a doua oară a fost condamnat deja la pedeapsa maximă stipulată în Articolul 70[45] – „șapte plus cinci” – adică la șapte ani de lagăr cu regim sever și cinci ani de deportare.

N-am întâlnit om mai bun ca Henrich Ovanesovici Altunian – sau Hencik[46] cum îi ziceau prietenii – în toată viața mea. Înainte de a ajunge în lagărul nostru, fusese în închisoarea din Cistopol. Majoritatea deținuților îl cunoșteau, asociindu-l cu Andrei Saharov și Piotr Grigorenko, considerându-l unul dintre eroii legendari ai mișcării de disidență. Inițial, a început să-și ispășească sentința în Perm, dar și acolo s-a făcut vinovat de ceva și, drept urmare, i s-a mărit pedeapsa – din cercul al optulea al iadului a ajuns în al nouălea, adică la carceră într-un lagăr cu regim sever.

Când a fost adus în lagăr, câțiva dintre noi stăteam lângă fumoar și pufăiam mahorcă. De îndată ce l-am zărit, am început jocul obișnuit al lagărului: „Ghicește cine sunt, unde și cât timp am fost închis".

— Șase luni în izolatorul de anchetă, a propus Boria Manilovici, care avea o mare experiență, după ce fusese condamnat la carceră în lagărele Krestî din Sankt Petersburg și Lefortovo din Moscova.

— Prea puțin, s-a îndoit Mișa Poliakov, la fel de experimentat, care petrecuse și el cam tot atât la Krestî, după ce se ascunsese un an și opt luni ca să nu fie arestat. Cel puțin nouă luni, uitați-vă la fața lui, ce culoare are și cum merge.

— Da, dar azi nimeni nu mai este ținut nouă luni la izolatorul de anchetă! am zis eu surprins. (Conform deținuților mai recenți, în perioada Cernenko, denumită astfel după secretarul general al PCUS și care precedase epoca perestroikăi, perioada de anchetă se redusese foarte mult, până la trei luni.)

— Roman Jakobson spune că un poet care vorbește despre proză e precum un alpinist care merge pe o suprafață plană, a început atotcunoscătotul Vadim Iankov, făcând o aluzie la cunoscutul roman al lui Pasternak. Poate că e doctor?

— Nu e doctor. În mod cert, e cadru militar, a răspuns ferm Jora Homizuri. Cel puțin căpitan sau maior.

— Postura și ținuta chiar că sunt militare, am fost eu de acord, amintindu-mi de maiorul Kuțenko din lagărul nostru, care mereu mergea cu spatele drept, ca și cum dansa kartuli[47].

— Poate că e georgian? a presupus Mișa Poliakov, expert în probleme de naționalitate. E cam reținut.

— Mie mi se pare mai mult armean, să fiu sincer, am zis.

— Nu cred, e cam scund, m-a contrazis Rafik.

— Dacă nu mă înșală vederea, nu e mai scund ca Charles Aznavour, a adăugat Manilovici, care nu rata niciodată prilejul de a face o glumă.

— Deși pare modest, se vede după înfățișarea lui că e un tip important. Dacă e cadru militar și deja nu mai poate sta așa mult timp în izolatorul de anchetă, poate că vine de la alt lagăr? Poate că în tot acest timp a fost la carceră?

— Cu siguranță a fost la carceră, numai acolo capeți o așa culoare a feței, a declarat convins Manilovici.

— Dacă vine de la alt lagăr și e cadru militar, înseamnă că-l știm, a zis Homizuri. Și de îndată l-a strigat pe deținutul nou-sosit: Maior Altunian, sunteți așteptat la fumoar!

Deținutul s-a uitat la el și a pornit în direcția noastră, ne-a salutat și, zâmbind, a raportat:

— Maior Altunian Henrich Ovanesovici, născut la Tbilisi, Articolul 70, șapte plus cinci, lagărul din Cistopol, carceră, nouă luni. Ați ghicit tot?

— Tot, în afară de locul nașterii la Tbilisi, a declarat Jora.

Am adus repede din baracă câteva din rezervele noastre de mâncare, am pregătit în termos ceaiul

nostru special „de urgență", păstrat pentru asemenea ocazii, și i-am făcut o primire oficială noului prieten.

În aceeași seară, Federația Creștină a Popoarelor din Caucazul de Sud avea din nou cinci membri (după eliberarea lui Dato rămăsesem patru). Când s-a ajuns la vot dacă să-l primim sau nu în organizația noastră, candidatul a cerut cuvântul.

— Dintre toți georgienii de față, doar eu sunt din Tbilisi. Dar voi ați reușit să creați Federația Caucazului de Sud fără vreun georgian din Tbilisi, ceea ce vă face niște escroci! Ce s-ar fi întâmplat cu voi dacă dragul vostru KGB nu mă aresta?

În general, disidenții și democrații erau oameni care-și vedeau de treaba lor și aveau diverse interese, însă, înainte de venirea lui Henrich, microbiștii erau în minoritate: Iankov nu fusese niciodată la un meci jucat pe stadion, Mișa, ca un nordic adevărat, prefera hochei, iar Jora Homizuri nu putea să facă diferența între echipele de fotbal, între Neftci și Pahtakor. Cu Henrich însă s-a schimbat totul – fiind originar din Tbilisi, se dovedise a fi un suporter al echipei Dinamo, dar și un adevărat cunoscător al fotbalului brazilian. Dialogurile noastre microbiste au căpătat treptat caracter public și uneori la ele erau prezenți zeci de oameni.

— Mai ții minte, dragul meu Levan, ce s-a întâmplat în 1970? mă întreba Henrich și atunci spectacolul începea.

— Cum să nu țin minte, dacă în anul acela Mao Zedong a acuzat URSS de neocolonialism, Boeing 747 a făcut primul zbor, Paul McCartney a anunțat destrămarea formației The Beatles, în Cambodgia a început războiul civil, în Peru s-a produs un cutremur puternic, doi bărbați, un tată și un fiu (Brazinskas), au deturnat un avion pe ruta Suhumi-Batumi și victimă a deturnării a căzut o însoțitoare de bord – Nadejda Kurcenko –, Salvador Allende a devenit președinte în

Chile, Saharov împreună cu Cealidze și Tviordohlebov au creat Comitetul pentru Drepturile Omului în URSS, americanii au inventat mouse-ul, eu am absolvit liceul și am fost admis la Institutul Politehnic din Georgia, iar echipa națională de fotbal a Braziliei a câștigat pentru a treia oară titlul de campioană a lumii în Mexic, pe stadionul Azteca și a luat pentru totdeauna cupa Jules Rimet[48] acasă.

— Mi se pare că în finală au jucat împotriva italienilor, nu? mă întreba Henrich trecând cu vederea celelalte evenimente, apoi venea cu explicații în plus pentru cei de față.Pe atunci echipa națională a Italiei fusese de două ori campioană mondială, dar asta se întâmplase înainte de Al Doilea Război Mondial, în 1934 și 1938, în condițiile în care Mussolini își folosise mult influența.

— Echipa națională a Braziliei fusese și ea de două ori campioană mondială, în 1958 și 1962, dar, după performanța slabă la campionatul mondial din 1966 din Anglia, a trebuit să se lupte pentru a reveni în top.

— Mai ții minte data meciului?

— Cum să nu? 21 iunie 1970, s-a jucat pe stadionul Azteca, cu 108 000 de spectatori, deși capacitatea stadionului era de 100 000 de locuri.

— Ce bine-i mai zici! Să începem cu echipele. Sunt mai mare ca tine, așa că poate îmi amintesc mai bine niște detalii. Deci așa, echipa națională a Italiei: Albertozi – portar, Fachetti și Burgnich – fundași, Rivera, Mazzola – mijlocași, Riva, Boninsegna – atacanți.

— Stai așa, se joacă în șapte?

— Păi nu-mi mai amintesc să fie alții, deci da.

— Să ni-i amintim și pe cei din echipa națională a Braziliei: Félix – portar, Brito, Everaldo, Clodualdo și Alberto — fundași, Gérson, Jairzinho, Rivellino – mijlocași, și Tostão și Pelé – atacanți.

— Lipsește un om, nu mă ierta Henrich, încercând să mi-o plătească.

Uite așa, prin astfel de discuții, încercam să îmbunătățim nivelul de cunoștințe despre fotbal al deținuților din lagărul nostru. De la noi au aflat pentru prima oară despre Jules Rimet și despre cupa mondială denumită după el, despre Kurt Hamrin, Tofik Bahramov, Franz Beckenbauer, Johan Cruyff, Mario Zagallo, Telê Santana, vendetta italiană a anului 1982, și despre multe alte legende din fotbal.

Henrich a venit cu o mulțime de idei interesante, de exemplu seara de povestiri. Fiecare participant trebuia să inventeze pe loc o poveste pe baza unei teme propuse și să o prezinte în fața unui juriu distins. Ca să ușureze sarcina juraților, fiecare concurent înscris trebuia să propună o temă pe care să o scrie pe o bucățică de foaie și să o pună într-un săculeț ce avea să joace rol de urnă. Ceea ce le rămânea de făcut juraților era să se asigure că unui concurent nu i se repartiza propria temă. Iar câștigătorul primea o cutie cu ceai ca premiu.

Vadim Iankov a fost desemnat prin vot unanim președintele juriului și i-a ales ca membri pe Arnold Anderson, renumit farmacist, și Vitautas Skuodis, profesor la Universitatea de Stat din Lituania. Și cu asta s-a dat startul concursului. În urma tragerii la sorți privind ordinea intrării, Boris Manilovici avea să fie primul. Anderson a pescuit cu grijă unul dintre bilețele atent tăiate din săculeț și a anunțat tema pentru Boris. Acesta a încropit rapid o poveste în versuri a unui motan pe nume Țiganu', care a fost bine primită de public. De fapt, Țiganu' era și el tot acolo, dădea din cap cu un aer distins ca și cum ar fi zis: „Oh,desigur, am înțeles tot".

Apoi ordinea a fost următoarea: Jora, eu, Johnny. Povestirea lui Jora se baza pe o cunoscută anecdotă

despre un disident sovietic, care, după ce se mută în America, începe să aibă tot felul de vise ciudate cu buletinul de știri difuzat de „Vremia". Povestirea mea a fost despre o zonă interzisă, iar Johnny, care a primit ca subiect doctorița noastră din lagăr, Tamara, a inventat o povestire tare amuzantă în ruso-georgiană (când avea probleme cu rusa, trecea cu obrăznicie, fără niciun avertisment, la georgiană, stârnind astfel entuziasmul publicului). Am râs cu toții de ne-am prăpădit.

Ultimul care a luat cuvântul a fost Henrich. Anderson a băgat mâna în săculeț, a scos ultimul bilețel și, cu o înfățișare extrem de serioasă, a citit tema: „Supraveghetorul". Henrich a cerut jumătate de minut ca să se gândească și a început povestirea:

> Povestirea se numește „Cei mai buni oameni". Odată, iubitul nostru supraveghetor s-a dus într-un concediu care i se cuvenea – că doar și el era om! Chiar așa, era și el om și chiar avea o mamă. Și mama asta, când și-a văzut fiul după atâta vreme, l-a întrebat în detaliu despre tot, despre una, despre alta. Multă vreme au mai discutat cei doi. Au băut doi litri de votcă, au mâncat două sute de grame de slănină și au terminat jumătatea de pâine neagră rămasă. Deși supraveghetorul nostru băuse mult, nu era un om ca orișicare – era „supraveghetorul nostru"! De aceea nici măcar mamei nu i-a spus niciun secret de stat și, desigur, nu a recunoscut față de ea în ce închisoare lucra. După o discuție lungă și productivă, mama a ajuns, în cele din urmă, și la întrebarea care se pune în toate bucătăriile sovietice: „Ce se întâmplă, unde se îndreaptă lucrurile? Unde sunt oamenii care pot să ne salveze țara?" Atunci, se pare, supraveghetorul nostru nu a mai rezistat și, după ce a oftat adânc, i-a răspuns liniștit mamei sale dragi: „Știu unde sunt oamenii aceia, îi văd în fiecare zi. Sunt supraveghetorul lor".

Bineînțeles că Henrich a ieșit câștigător. A pus ceaiul primit ca premiu în termos, a mai adăugat o cutiuță de ceai de la el, a turnat apă clocotită și apoi aproape jumătate de oră s-a ocupat de „marinarea" ceaiului, până a obținut tăria dorită. Primul (și singurul) nostru pahar l-am băut în cinstea talentatului nostru autor și a poveștii sale despre oamenii cei buni. Eu am ținut toastul în numele tuturor, și a fost chiar mai lung decât povestea în sine, însă a fost apreciat de ceilalți.

Henrich se născuse la Tbilisi, aproape de Piața Zemel, și legat de asta avea o vorbă a lui: „Sunt din Tbilisi, sunt armean, dar în mod cert nu sunt un armean din Tbilisi – asta-i cu totul altceva. Pentru asta trebuie să te naști în cartierul Avlabar". Familia lui locuia pe fosta stradă Moskova, azi strada Frații Kakabadze. A intrat la faimoasa școală nr. 51, dar curând tatăl lui a fost transferat într-o altă unitate militară, așa că familia a fost nevoită să se mute din Tbilisi. Cunoștea pe de rost zona Pieței Zemel și îi plăcea să discute cu mine și cu Johnny despre asta. Cunoștea de minune istoria străzilor mici și ne uimea cu asta, căci ne spunea mereu câteva ceva nou despre cartierele în care copilărise fiecare dintre noi. De exemplu, de la el am aflat că din Piața Zemel se putea ajunge pe strada mea, strada Vedzini, fără să ieși pe Rustaveli și pe strada principală. După ce am fost eliberat din lagăr, am verificat traseul descris de Henrich și l-am sunat acasă în Harkov: „Urmând indicațiile tale, am ajuns de la casa ta la casa mea fără să mă gândesc vreo clipă să ies pe bulevardul Rustaveli și pe strada principală", i-am zis eu atunci.

În schimb, de la mine a aflat despre remarcabilul scriitor din Tbilisi, Aghasi Aivazian. I-am arătat o povestire uimitoare, *Evanghelia de la Avlabar*, iar peste două zile mi-a dat cartea înapoi, spunându-mi că a învățat-o deja pe de rost. Nu e o poveste prea mare

într-adevăr, dar, luându-mă după experiența mea de profesor, nu l-am crezut inițial, am presupus că o știa așa în mare, nicidecum că o memorase cuvânt cu cuvânt. Asta până când l-am auzit cum începe să o recite:

> Din Avlabar se vede tot. Toată capitala Tbilisi cu străduțele ei înguste: Shaytan Bazaar, piața Erivani, strada Mîlnaia, Narikala, Biserica Sfântului Sarkis, Catedrala Sioni, Biserica Grecească [...] Din Avlabar se văd domeniile lui Harisov, Melik-Kazarov, caravansaraiul lui Tamamșev, teatrele construite de Ter-Osipov și Zubalov, băile de sulf [...]"

Lui Henrich îi plăcea în mod deosebit taverna lui Sarkisov, unde „îmbătarea costă două grivne". Aivazian explica sloganul astfel: „Nu vinul costă două grivne, ci cu două grivne poți să te îneci în vin. Bei cât poți, plătești numai două grivne". Henrich le spunea adesea și altora această povestire despre iubirea ratată a lui Mirza Asaturian, vrând să sublinieze că iubirea e o treabă serioasă, că femeia iubită te poate umple de recunoștință, dar te și poate face de rușine în fața tuturor. Înainte de a-și cunoaște marea iubire, Asaturian era un personaj renumit în orașul său, fiind considerat un om înțelept cu o educație aleasă. Pur si simplu, era o bibliotecă ambulantă. În cartierul Sololaki vorbea în armeană, în cartierul Bake – în georgiană, în curtea bisericii vorbea în vechiul dialect armean – grabar, cu viticultorii – în așharabar, în Piața Palatului vorbea în rusă, în spațiile deschise – în persană, în Piața de Cărămidă – în germană, iar cu cei din cartierul Avlabari discuta, bineînțeles, în dialectul avlabari.

Aici a intervenit Johnny Lașkarașvili:

— Ce multe limbi aveți! Armeană, grabar, chiar și avlabari, dar în toate limbile astea vă plângeți întruna.

— Ei bine, pe mine nu poți să mă acuzi de așa ceva,Johnny-djan. Eu sunt om vesel. Cât timp am stat în carceră, am citit Nodar Dumbadze în georgiană și am murit de râs.

— Cum așa? Și ai înțeles tot? l-a întrebat Johnny, nevenindu-i să creadă.

— Păi ce era de neînțeles acolo? Că scroafa Serapiona a fătat sau că Illarion a tras în Murad?

— Păi dacă îți place Nodar Dumbadze, atunci înseamnă că știi că a scris despre criminalii noștri de război, nu? l-am întrebat. Iată ce scrie la un moment dat: „Când un georgian, care fusese luat prizonier, a fost adus la interogatoriu,a declarat doar atât: «Nu-mi amintesc cum am fost luat prizonier. Știu doar că la Sadjavaho am fost urcat într-un tren de comisarul Evgheni Kutubidze și următorul lucru pe care mi-l amintesc e cum ușa vagonului s-a deschis și în ea a apărut un soldat german»".

Henrich a luat o gură de ceai chiar înainte să spun finalul, așa că, atunci când l-a auzit, s-a înecat, a început să se sufoce și a trebuit să-l readucem în simțiri: era cât pe ce să moară omul de râs. Mai târziu, a început să spună această anecdotă criminalilor de război, dar niciunul dintre aceștia nu s-a amuzat. Se pare că numai soldații sau georgienii care rămăseseră acasă puteau să se amuze de așa ceva. Și bineînțeles Henrich.

În primii ani de la eliberare, a reușit să vadă filmul *Mimino* și, desigur, știa pe de rost dialogurile de acolo. Așa că eu și Henrich foloseam adesea replicile din film, creându-ne astfel propria limbă cinematografică.

— Levan-djan, „o să-ți dau un sfat, dar te rog să nu te superi", începea Henrich, imitându-l pe Frunzik, un

personaj din *Mimino* și apoi continua cu o poveste morali-zatoare.

Mă întreb cum de scenaristul care a scris replicile din acest film nu s-a prăpădit efectiv de râs. Când i-am spus lui Henrich că scenaristul e Rezo Gabriadze, s-a bucurat – aparent, îl cunoscuse în Moscova, dar nu a precizat și circumstanțele în care s-a întâmplat asta. Așa era el – nu-ți spunea decât strictul necesar. Dar se vedea clar că îl știa foarte bine pe Gabriadze pentru că avea de zis numai lucruri bune despre el.

Henrich a fost în multe lagăre și puncte de tranzit pe ruta străbătută de trenurile Stolîpin pline cu deținuți politici, așa că a întâlnit o mulțime de oameni, a aflat și a învățat o grămadă de lucruri. Dacă Iankov știa ce scria în fiecare carte și Johnny știa câți bărbați, femei și copii se aflau în fiecare țară, atunci Henrich știa ce era în mințile oamenilor din orice oraș, sat, stradă, raion, regiune sau de pe un întreg continent. Fiind un caucazian adevărat, ascultase poveștile multora dintre ei, povești pe care spera ca într-o bună zi să le poată spune cu ocazia unor toasturi. Într-unul dintre lagărele frecventate, întâlnise odată un fost procuror de raion din Kiev care avea o mulțime de povești de împărtășit. Odată, procurorul solicitase tribunalului să pronunțe o sentință de vinovăție într-un caz care l-a șocat până și pe Henrich, deși văzuse multe la viața lui. Un bărbat a fost condamnat la cinci ani de lagăr pentru că „a subminat autoritatea sistemului colhozurilor", ceea ce în realitate însemna că acel nefericit îndrăznise să-și poarte cizmele vechi, deși avea unele noi. Dar Henrich a început să râdă imediat – căci și procurorul ajunsese în cele din urmă la închisoare! Iar acest final neașteptat trebuia sărbătorit cu un toast: „Așa că să bem, dragi prieteni, pentru bocancii de piele vechi ai lui Levan Berdzenișvili și pentru prețioasele lui valenki[49]!" (Trebuia să fiu eliberat în curând și mulți

dintre tovarășii de lagăr se uitau la bocancii mei de piele și la valenki, sperând să le vând.)

Sunt convins că Henrich era un pedagog desăvârșit. Explica excepțional și prezenta într-o manieră vie și grăitoare, fără să înflorească subiectul, disprețuind mereu aburelile „înțelepte". Cu siguranță, cursurile maiorului Altunian, profesor la colegiul superior de aviație din Harkov, acopereau o vastă gamă de subiecte. Fiind un om deschis la minte, vedea mereu contextul și știa să-l interpreteze. Odată, m-a întrebat dacă nu m-am gândit vreodată că Rustaveli și Richard Inimă-de-Leu au fost contemporani și probabil chiar s-au cunoscut sau cel puțin aveau cunoștințe comune – uite, așa cum am eu cu Andrei Saharov!

Deși Henrich văzuse multe orori la viața lui și îndurase lucruri îngrozitoare, nu și-a pierdut niciodată simțul umorului. „Am stat o lună întreagă în carceră, în lagărul de la Cistopol, și mă gândeam că n-are cum să mi se întâmple de acum încolo ceva mai groaznic ca asta. Dar, când am auzit că Zico a ratat un penalty cu Franța, asta mi-a pus efectiv capac, iar în acel moment carcera de la Cistopol mi s-a părut un rai."

În lagărele politice, eram cu toții egali în mod teoretic, dar exista totuși o ierarhie internă, ascunsă. Statutul unui deținut în această ierarhie era stabilit de caracterul și demnitatea deținutului, precum și de alți factori – principalul fiind durata pedepsei. În mod normal, cine era condamnat la pedeapsa maximă prevăzută în Articolul 70, celebra sentință „șapte plus cinci", se bucura de cel mai mare respect. Dacă cineva ispășise o parte din sentință, avea o autoritate și mai mare. După toate aceste reguli, Henrich trebuia să se afle chiar în vârful ierarhiei, dar pe el nu-l interesa așa ceva. Nu se considera niciodată superior și nu a profitat niciodată de această autoritate care i se oferise – era un tip modest și demn. Într-un cuvânt,

Henrich avea clasă – și după cum spun rușii, așa ceva nu poți să-i iei unui om, nu poți să-l faci să renunțe la așa ceva.

După declinul Uniunii Sovietice, în timpul primelor alegeri în Rada ucraineană, Henrich Altunian, un armean născut în Tbilisi, a fost ales de către locuitorii din Harkov ca reprezentant al orașului în parlament, candidând din partea Mișcării Populare din Ucraina (Rukh). Cartea lui de memorii, *Prețul libertății*[50], este una dintre cele mai bune cărți de acest gen scrise vreodată de un disident sovietic, dar și o carte care efectiv te umple de bunătate. Unul dintre prietenii lui chiar a spus că e imposibil s-o citești: toate personajele sunt pozitive! Dar rețeta succesului său a fost una simplă: a scris doar despre cei pe care i-a prețuit, iar pe restul nici măcar nu i-a pomenit.

A făcut multe pentru tătarii din Crimeea, chiar dacă nu-l lega nimic de ei: nici origine, nici cultură, nici religie, nici pământ natal. Henrich știa pur și simplu că adevărul era de partea poporului care fusese mânat ca o turmă de vite în vagoane și trimis departe de pământul lui natal. S-a luptat pentru acest adevăr, de aceea este amintit și azi cu mare respect în Crimeea.

În timpul Revoluției portocalii din Ucraina, Henrich Altunian s-a adresat celor adunați în Piața Independenței din Kiev:

— Evenimentele care au loc acum se întâmplă o dată în viață. Și măcar o dată în viață trebuie să fim cu toții oameni!

Iar poporul a primit cu entuziasm aceste cuvinte.

La un moment dat, se discuta aprins pe tema versurilor imnului național al Ucrainei. Aparent, în prima versiune fuseseră menționate, chipurile „nejustificat", niște grupuri etnice. Așa cum am aflat mai târziu, se pare că Henrich a obiectat imediat, motivând că era inacceptabil pentru o țară care visa să

adopte democrația din Europa să aibă un astfel de imn, moment în care o „ucraineancă get-beget", și ea disidentă, i-a pus următoarea întrebare: De ce, chipurile, te preocupă asta pe tine, un armean, de ce conținutul imnului ucrainean trebuie să te privească pe tine? Henrich a fost atacat de multe ori așa, a primit multe astfel de lovituri.

În primăvara anului 2005, s-a îmbolnăvit foarte tare și a fost dus urgent cu avionul în Israel – probabil cu ajutorul lui Natan Șaranski, un prieten pe care și-l făcuse în lagărul din Perm, care mai târziu avea să devină ministru în guvernul israelian. Operația a fost una reușită, dar, din cauza organismului său slăbit după regimul sever din lagărul nr. 36 din Perm și din lagărul JH 385/ 3-5 din Barașevo, epuizat după carcera de la Cistopol, a dezvoltat o serie de complicații și uite așa omul, care se simțea ca acasă în Tbilisi și în Harkov deopotrivă, dar și în multe alte orașe foste sovietice, a părăsit această lume, dându-și ultima suflare într-o țară tare îndepărtată de noi.

---

[45] Este vorba despre Codul Penal al Rusiei; în legislația ucraineană, este echivalentul Articolului 62 (n. red.).

[46] Numele său adevărat este Genrich Altunian (n. red.).

[47] Dans romantic în folclorul Georgiei, interpretat în cuplu (n. red.).

[48] În prezent se numește Cupa mondială FIFA; denumirea de cupă Jules Rimet s-a folosit în perioada 1930–1970 (n. red.)

[49] Cizme tradiționale de iarnă în Rusia, realizate din pâslă (n. red.).

[50] În traducere liberă. Lucrarea a fost publicată sub titlul *Țena svobodî. Vospominania dissidenta*, Radiokompania, Harkov, 2000 (n. red.).

7
MIȘA

Mihail Vasilievici Poliakov, sau Mișa cum îi ziceau prietenii, era un petersburghez în adevăratul sens al cuvântului. Avea înfățișarea tipică nordicilor, dar era neobișnuit de oacheș. Trăsăturile lui ascuțite, severe, îmi aminteau de Varlam Șalamov, autorul genial care scrisese Povestiri din Kolîma[51]. În plus, era și văr de gradul unu cu Marina Vlady (Marina Vladimirovna Poliakoff-Baïdaroff), o actriță franceză renumită și soția lui Vladimir Visoțki, legendarul actor și cantautor rus.

În orice lagăr sovietic, cei din Leningrad reprezentau o parte semnificativă din numărul deținuților, deși erau numiți diferit de la un lagăr la altul. Explicația constă în faptul că, de-a lungul istoriei, fosta capitală a Rusiei fusese redenumită de câteva ori: de la Sankt Petersburg se trecuse la Petrograd, de la Petrograd la Leningrad și apoi, în cele din urmă, de la Leningrad la Sankt Petersburg din nou. Ba chiar orașul mai avea și un pseudonume – Piter. Deținuții originari din orașul țarului Petru cel Mare preferau să fie denumiți după numele pe care îl foloseau ei – în funcție de orientarea lor politică – la momentul arestării lor. În lagărul nostru, grupul celor din Sankt Petersburg era reprezentat de Mihail Poliakov, Helii Donskoi, Boris Manilovici, Nikolai Tolstîh, Evgheni (Iudjin) Solonciuk și Mihail Kazacikov.Cu excepția veșnic glumețului Iudjin, care lucrase ca muncitor în construcții, toți

ceilalți aveau studii superioare, iar Donskoi și Manilovici aveau și titluri științifice.

Donskoi și Poliakov nu erau numai reprezentanți ai inteligheției ruse, dar și urmași ai vechii aristocrații ruse. Helii Donskoi era un descendent direct al principelui Dmitri Donskoi, eroul Bătăliei de la Kulikovo, unde l-a învins pe Mamai, puternicul comandant al Hoardei de Aur.Nu știu dacă și umorul i se trăgea de la Marele Principe din Vladimir, dar cu siguranță avea un umor ciudat, mai ales când venea vorba de sex. Iată, de exemplu, ce i-a spus odată lui Mișa Poliakov de față cu noi toți:

— Mișa, tu o să fii eliberat înaintea mea. Treci pe la nevastă-mea să o aranjezi puțin – o să fii încântat. Nu-i o femeie așa de rea.

Când i-a auzit propunerea nerușinată, Poliakov și-a ieșit din minți, deși, de regulă, era un tip imperturbabil și liniștit:

— Bine, Helii, gata! Înțelege odată, oamenii ăștia din Caucaz nu-ți înțeleg umorul rusesc stupid!

Și atunci s-a supărat și Johnny Lașkarașvili:

— Explicați-mi și mie, unde e umorul aici?

Donskoi se prăpădea de râs, iar Boris Manilovici a început să-i citească din Freud. Apoi a intervenit și Mișa, râzând pe sub mustăți, și i-a explicat lui Johnny că Donskoi e căsătorit a treia oară, că-și iubește foarte mult soția, dar că, fiind în lagăr, moare de dor, e gelos și face tot felul de glume proaste ca să accepte situația:

— Dar tu n-ai nevastă, așa că nu poți să-l înțelegi!

Văzând cum râd în hohote rușii, am început și eu să râd. Și imediat Johnny mi-a sărit în cap:

— Și tu de ce râzi? Doar ești însurat!

Nu era deloc simplu să te descurci prin labirintul de interdicții din Uniunea Sovietică. De exemplu, în lagărele politice, era interzisă utilizarea mai multor obiecte printre care: pix cu cerneală roșie, stilou cu

cerneală de orice culoare, pastă de dinți (era permis numai praful de dinți, pe care membrii familiilor noastre se chinuiau să-l găsească), deodorant, apă de colonie, mănuși cu degete și multe altele. Dintre activități erau interzise jocurile de cărți și fotbalul, dar era permis voleiul, tenisul de masă, dame, șah și table. Dar nici jocul de zaruri nu era interzis de KGB. Nici până azi nu pot pricepe în totalitate logica cekiștilor.

Mișa Poliakov și Helii Donskoi jucau table, dar nu o făceau ca toți ceilalți. În primul rând, la aruncarea zarurilor, era ciudat să auzi: „Cinci și cinci, șase și cinci, trei și doi" în loc de termenii din persană și turcă pe care îi foloseam eu: „Du beș, șași beș i se bai du". În al doilea rând, mutau piesele în liniște, fără toate zgomotele specifice unui joc de table. În al treilea rând – și ăsta e poate cel mai important aspect – erau complet implacabili, fără urmă de vreo emoție pe fețele lor, nu blestemau soarta și nu făceau comentarii sarcastice pe baza deciziilor pe care le lua celălalt. Nu puneau la îndoială cu voce tare priceperea celuilalt și, cel mai important, nu înjurau, ceea ce era atât de firesc pentru vorbirea rusă. Dar tovarășii noștri din Piter au înțeles rapid situația după ce au văzut ce „cântec al tablelor" s-a dezlănțuit în timpul partidei pe care am jucat-o cu Johnny. Aveam niște table mici, așa că am încercat să urmez strategia de joc a modelelor mele – a tatălui meu, a socrului meu, a soacrei mele – criticând mișcările făcute de adversarul meu în cel mai colorat limbaj posibil:

— Du-iake și osul tău de câine să ți-l bagi în… du-se!

La care Johnny răspundea:

— Ia tu de-aici se bai du!

Inspirați de exemplul nostru, Mișa și Helii au început și ei să facă mai multe zgomote și, cel mai important, au început să trântească cu putere piesele pe masă, uneori poate chiar mai tare decât georgienii. Cu

siguranță, i-ar fi făcut mândri pe țarii persani și pe califii arabi. Mulțumit de faptul că fusese un joc aprins, Mihail Poliakov ne-a declarat nouă, georgienilor, în cele din urmă:

— Da, înțeleg acum... e clar că sunteți aici în cadrul unui schimb cultural.

În cele din urmă, rușii au început să folosească denumirile din persană: du șeș, du bara și așa mai departe. Rafael Papaian, care era un maestru la tablele lungi, a încercat chiar să-i provoace la un astfel de joc, dar rușii au rămas loiali versiunii lor scurte pe care o considerau unică.

Înainte de a fi arestat, Mihail Poliakov era șeful secției tehnice a Bibliotecii Publice de Stat „Mihail Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad, așa că de-a lungul multor ani folosise copiatoarele secției ca să xeroxeze literatură antisovietică. Își stabilise chiar și o normă de cinci sute de pagini pe zi și, zelos precum Aleksei Stahanov, unul dintre primii eroi ai Partidului Socialist, o tot depășea în fiecare an. În vremurile în care xeroxarea unui singur asemenea manifest era suficientă pentru a ajunge la închisoare, fiind acuzat de agitație și propagandă antisovietică, el a fotocopiat aproape două mii de cărți, distribuind materialele prin toată Uniunea Sovietică. În cele din urmă, KGB a descoperit numai șase cărți fotocopiate din toată acea mare de literatură. Ca să fac doar o comparație, eu și soția mea am tipărit numai 13 exemplare din primul număr al ziarului oficial al Partidului Republican din Georgia, *Samreklo* („Clopotnița").

Poliakov a reușit să se ascundă timp de un an și nouă luni de serviciile de securitate sovietice – o organizație care ocupa primul loc în lume prin numărul de angajați, agenți secreți, declarați sau infiltrați, raportat la numărul de locuitori, fiind net superioară oricărei organizații care s-a format mai târziu. Din cele

douăzeci și una de luni în care a reușit să se ascundă, în unsprezece dintre ele a fost dat în urmărire în întreaga URSS, fiind inclus pe lista celor mai căutați infractori din URSS – niciun alt deținut politic nu se poate lăuda cu o asemenea performanță, dar, deși avea toate motivele să o facă, Mișa nu se umfla niciodată în pene cu așa ceva. Cu greu am aflat de la el, de-a lungul anilor, aceste informații, una câte una. În timp ce era căutat de KGB, Mișa a străbătut întreaga URSS, ajungând inclusiv în Georgia, unde a vizitat Tbilisi și s-a îndreptat apoi spre vest, ajungând în Batumi, orașul meu natal, și de acolo până în Samtredia. Numele persoanelor sale de contact au rămas pentru noi un mare secret vreme îndelungată. Nu a vrut să ni le dezvăluie cât eram în lagăr, dar nici la mulți ani după eliberare. Numai când ne-a felicitat pentru că Georgia își obținuse în final independența, ni i-a prezentat, într-un final, pe cei care îl ajutaseră să se ascundă cât KGB-ul fusese pe urmele sale.

Poliakov a fost condamnat la cinci ani de lagăr cu regim sever și trei ani de deportare, dar cazul lui nu a fost închis. O dată pe an, îl vizita o delegație a KGB-ului din Leningrad, sperând în zadar că aveau să reușească să-l facă pe Mișa să cedeze și să obțină astfel de la el informații despre rețeaua de distribuție a literaturii antisovietice. Odată, cu membrii obișnuiți ai delegației a sosit și un KGB-ist din generația nouă, unul Koșeliov. Când spun „generația nouă", mă refer la faptul că acest tânăr era un cekist cinic, care susținea ideea de stat naționalist și care, nu doar că nu-i prea înghițea pe comuniști, ba chiar vorbea cu un dispreț vădit despre ei. Pentru că n-a putut să obțină nimic de la Mișa, a vorbit cu noi, explicându-ne viziunea pe care o avea pentru Uniunea Sovietică – un imperiu în care Partidul Comunist să nu mai joace un rol central. Moment în care Homizuri s-a grăbit să-l întrerupă: „Dacă Partidul

Comunist n-o să mai joace un rol central, atunci imperiul vostru o să se destrame cât ai clipi, iar KGB va fi prins sub dărâmături". (Din păcate, așa cum se întâmplă de obicei, prognoza lui Jora s-a adeverit doar parțial.) După ce Koșeliov și-a făcut cunoscută viziunea asupra atotputerniciei Rusiei, Poliakov i-a spus că, dacă noi ne iubim țara, trebuie să ne gândim cum să scoatem Rusia din Uniunea Sovietică. Supărat, Koșeliov a încheiat discuția și s-a întors la Leningrad.

Odată, Mișa a fost convocat de doamna Ganicenko, renumitul nostru cenzor, care i-a înmânat o telegramă trimisă de soția lui, însoțită de un mesaj clasic: „Iartă-mă, dragule, am găsit pe altcineva". Conform legislației sovietice, imediat ce soțul/soția renunța la partenerul arestat, din acel moment căsătoria lor era declarată nulă. Așa că Poliakov s-a prezentat în biroul cenzorului ca un om căsătorit și a ieșit de acolo burlac (sau ca un om liber, după cum a glumit Manilovici). Totuși, ca să fim sinceri, Poliakov, care era un tip reținut și serios, nu a ieșit dărâmat din clădirea administrației, ci ușurat, simțind că plutea, că-i crescuseră aripi de fericire, spunându-ne tuturor – prietenilor lui din Moscova, Sankt Petersburg și Tbilisi – că, de fapt, KGB-iștii nici nu bănuiau ce mare bine îi făcuseră. Nici nu a trecut bine o săptămână că a cerut permisiunea de a se căsători cu Nadejda, o femeie pe care chiar o iubea. Însă administrația lagărului nici nu voia să audă de asta, mai ales că KGB-ul din Leningrad era determinat să saboteze această acțiune prin toate mijloacele posibile. Așa că, în curând, întreaga comunitate internațională a disidenților a sărit în apărarea lui, i-a luat partea și Occidentul, iar Poliakov a obținut ce a vrut. Mihail și Nadejda și-au petrecut scurta lună de miere (redusă la două zile) în camera pentru vizite conjugale a lagărului JH 385/ 3-5. La nuntă Poliakov s-

a dus cu un buchet de trandafiri albi, pe care-i culesese din curtea închisorii.

Ca să jucăm tenis, foloseam o masă improvizată care nici nu se compara cu mesele profesioniste pentru tenis, dar măcar mingea și paletele erau autentice. În lagăr eram mulți iubitori de tenis de masă. De fapt, prea puțini dintre noi își ocupau propriu-zis vremea cu vreo activitate sportivă: numai patru jucau șah (cu Manilovici în frunte), unii mai jucau table (unde georgienii ocupau poziții fruntașe) și existau două echipe de volei – „Democrații" (condamnați pentru agitație și propagandă antisovietică, dar care primiseră în echipa lor doi spioni și un criminal de război) și „Academicienii" (profesorii, conferențiarii, doctorii în științe). În lagărele politice, actul de condamnare al fiecărui deținut era un material de interes public care trebuia să fie prezentat la cerere. Și, din moment ce în actul meu de condamnare era consemnat că am fost arestat în timp mă îndreptam spre o dactilografă cu teza mea de doctorat, comunitatea deținuților a decis să-mi acorde „un cartonaș de trecere" pentru a consolida echipa academicienilor și astfel, deși n-am mai apucat să-mi susțin teza de doctorat, am primit titlul de doctor.

După cum era de așteptat, tenisul de masă avea cei mai puțini fani și de cele mai multe ori jucam doar eu cu Poliakov. În mod inevitabil, uneori se ajungea la scorul de zero la șapte, iar Poliakov, care mai trăgea la măsea, se amuza teribil de această combinație, gândindu-se la volumul standard de alcool al sticlelor de băutură sovietice – 0,7 ml. Când scorul ajungea la zero la șapte, ne turnam niște ceai din termosurile noastre și Poliakov ținea un toast rapid – astfel, cu fiecare joc cunoștea din ce în ce mai bine tradițiile georgiene. După eliberarea noastră, Dato, fratele meu, a vizitat Leningrad împreună cu soția sa, ocazie cu care

Poliakov i-a invitat să treacă pe la el în vizită. Când s-au strâns în jurul mesei, Dato a fost desemnat să țină toastul, dar curând gazda s-a băgat peste el și, exact ca Boris Pasternak, i-a arătat cum se organizează o petrecere după toate normele care definesc arta complexă a ospitalității georgiene.

În lagărul din Barașevo, tenisul de masă avea o caracteristică unică – exista un al treilea jucător-suporter, care participa la joc. Și acest personaj special era Țiganu' – un motan cu blana neagră ca smoala. Nu erau decât trei pisici în tot lagărul nostru – bătrâna Vasika, tânărul Țiganu' și firava Ada – de fapt, numele ei complet era Adelaida Grigorievna Mazur-Donskaia, pentru că protectorii ei erau Grișa Feldman, Dmitro Mazur și Helii Donskoi. Țiganu' se alătura meciurilor noastre de tenis, încercând să prindă mingea, sărind dintr-o parte într-alta a plasei. Dar reușea asta abia atunci când scorul ajungea la zero la șapte – în timp ce ascultam toasturile pline de recunoștință ale lui Poliakov, motanul reușea într-un final să pună laba pe mingea mult dorită.

Fiind un tip rațional până în măduva oaselor, Mișa combătea cu înverșunare orice teorie a conspirației. În primul rând, nu credea în mitul conform căruia serviciile de securitate sovietice dețineau puterea absolută, că știau chiar absolut orice și că erau o structură invincibilă. Când ne prindea discutând despre strategiile viclene și operațiunile complexe ale KGB-ului, în serile noastre de taină, Poliakov ne întrerupea cu un zâmbet politicos: „Nu, băieți, acolo e vraiște!" Iar când începeam să vorbim despre operațiunile secrete ale KGB în străinătate, ca de exemplu moartea lui Andrei Amalrik – autorul cărții *Will the Soviet Union survive until 1984?*[52] – și despre zvonurile care susțineau că era imposibil ca acesta să fi murit în acel accident de mașină din Spania fără

intervenția KGB-ului, Mișa ne întrerupea ca să ne citeze dintr-o capodoperă a folclorului disident:

> În spatele meu e o mașină – Volga este,
> Dar știu bine – CIA mă urmărește!

Nu credea că KGB-ul era în stare să organizeze o operațiune atât de serioasă în Spania. Obișnuia să spună că toate aceste zvonuri erau lansate chiar de unul dintre departamentele lor și că apoi se foloseau de toți agenții lor ca să le răspândească la nivelul maselor. Nici vorbă ca KGB să folosească cine știe ce metode complexe de a comanda o crimă: pentru un rus, arma lui cea mai de preț fusese dintotdeauna toporul – și asta nu avea să se schimbe nicicând. Iar dacă o operațiune secretă ar fi dusă la îndeplinire cu ajutorul unui topor, atunci tot misterul din jurul cazului ar dispărea rapid. (Mai târziu, după mulți ani, când la comanda serviciilor secrete ruse, organizație care-și are originea în KGB-ul sovietic, a fost omorât fostul lor agent special Aleksandr Litvinenko, englezii au descoperit și arma crimei – Poloniu-210, semn că toporul rusesc autentic căpătase o cu totul altă formă.)

În actul de acuzare al lui Mișa se spunea că multiplicase, păstrase și distribuise cărți antisovietice ale lui Aleksandr Soljenițîn, Andrei Platonov, Varlam Șalamov și ale altora, precum și articole și mesajele către autorități ale lui Andrei Saharov. După ceva vreme, odată cu debutul epocii perestroikăi și glasnostului, în revistele literare sovietice a început să fie publicat acest tip de literatură cândva interzis. Mișa spunea că, până nu publicau Inimă de câine a lui Bulgakov și Groapa de fundație a lui Platonov, nu avea să creadă în perestroika lor. Ne abonasem la aproape toate cele mai importante reviste literare și ziare unionale și republicane (lăsând la o parte magazinul

închisorii, aceasta era singura cale de a ne cheltui banii câștigați prin muncă grea). Și uite așa a început totul: în 1986, revista *Znamia* a publicat capodopera lui Mihail Bulgakov, Inimă de câine; publicația *Novîi mir* – Groapa de fundație a lui Andrei Platonov, iar revista *Neva* – *Recviem* de Anna Ahmatova. Înarmat cu aceste publicații, Mișa Poliakov s-a dus la comandantul lagărului, maiorul Șalin, și l-a întrebat:

— Am fost condamnat la cinci ani de lagăr în regim sever și la trei ani de deportare pentru distribuirea acestor cărți fără a obține niciun fel de foloase financiare în schimbul lor și acum guvernul sovietic publică aceste cărți în milioane de exemplare și face o grămadă de bani. Și atunci noi pentru ce mai suntem închiși?

— Pleacă de-aici, Poliakov, i-a răspuns Șalin cătrănit. Oricum, mi se rupe inima. Mi-e frică să pun mâna pe *Pravda* și pe *Izvestia*, să nu cumva să publice și acolo ceva antisovietic! În ceea ce privește șederea ta în lagăr, nu pot să te ajut nicicum. Dacă vrei, îți dau ultimul număr din *Ogoniok*, găsești acolo articolul lui Polikarpov despre Fiodor Raskolnikov și scrisoarea deschisă a lui Raskolnikov către Stalin, o adevărată bombă. Anul trecut ai fi primit șapte plus cinci pentru multiplicarea ei, iar azi e publicată în toate marile ziare!

Poliakov a ieșit din biroul lui Șalin, fluturând ultimul număr din *Ogoniok* și fredonând cunoscutele versuri din folclorul disidenților:

Cine bate iar la ușă?
KGB-ul, cin' să fie?
Săltat sunt la comandă,
Și acuzat de propagandă.
Nu mă așteaptă de aici
Decât șapte plus cinci.

Șapte plus cinci (șapte ani de lagăr în regim sever plus cinci ani de deportare) era pedeapsa maximă prevăzută în primul paragraf al Articolului 70 din Codul Penal al Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (RSFSR), care corespundea Articolului 71 din Codul Penal al Georgiei, pentru acuzația de agitație și propagandă antisovietică.

Lui Mișa îi plăceau foarte mult cantautorii georgieni și știa pe de rost cântecele lui Aleksandr Galici, Vladimir Vîsoțki, Bulat Okudjava și Evgheni Kliacikin. Când le cânta Helii Donskoi, îl corecta mereu pentru că nu știa versurile. Helii lua singura chitară din lagăr și se apuca să cânte cunoscutul șlagăr al lui Kliacikin:

Un cerc cu țigara-n zăpadă de-ai trasat,
Pune-n centru și chibritul consumat.
Lucrurile de valoare să le păstrăm ar trebui,
De valoarea lor nicicând a ne-ndoi.
Un peștișor de aur de-aș găsi
Cu căciula pe loc l-aș acoperi.
Mlădios la-nceput mi s-ar părea,
Printre degete mi s-ar strecura
Și-napoi în mare ar dispărea.

Mișa îl corecta mereu.

— Nu „l-aș găsi", ci „l-aș descoperi" ca să-ți iasă rima, dragul meu Helii.

Dar Helii se încăpățâna:

— Kliacikin a cântat la mine acasă și țin minte chiar foarte bine versurile.

Mișa, cu ochii mijiți, întreba parcă într-o doară:

— Apropo, câte sticle de votcă putea să bea Kliacikin?

— De regulă, trei.

— Ei bine, și după trei sticle, tu poți să mai ai încredere în el? Și mai ales poți să mai ai încredere în tine?

La una dintre mese, la care serveam obișnuitul nostru ceai de toate zilele, membrii Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud au început să discute puțin mai aprins despre naționalitatea lui Bulat Okudjava.

— E georgian, e fiul lui Șalva Okudjava, am declarat eu.

— Mama lui era armeancă, deci și el e armean, a insistat Rafik.

Și atunci Vadim Iankov ne-a prezentat rapid bibliografia acestuia:

> Tatăl, Șalva Stepanovici Okudjava, a fost, desigur, georgian, iar mama, Așhen Stepanovna Nalbandian, era armeancă din Tbilisi; erau o familie de comuniști care s-au mutat la Moscova ca să învețe la școala de partid; acolo, la Moscova, s-a născut Bulat Șalvovici, a crescut pe strada Arbat, într-un apartament comun (*kommunalka*) de la etajul al treilea, în blocul nr. 43. Nu știu dacă e georgian sau armean, dar cu siguranță e moscovit. Tatăl lui a fost executat prin împușcare de către un pluton la 4 august 1937, mama a fost arestată, trimisă în orașul Karaganda, și abia în 1955 a revenit din exil.

Mișa Poliakov, care organizase masa, a propus următorul compromis:

— Dintr-un tată georgian și o mamă armeancă s-a născut un poet rus, care îl detesta pe Stalin (ca tatăl său) și care îl aprecia pe Kirov (ca mama sa – care lucra pentru Kirov). Așa că vouă, georgienilor, Okudjava nu vă face cinste în niciun fel – aveți oricum suficienți poeți. Ca să cad la pace cu armenii, le fac următoarea propunere: lăsați-ni-l nouă pe Okudjava și noi, petersburghezii, recunoaștem în schimb că Iuri Dolgoruki, întemeietorul Moscovei, are origini armene

și brațe lungi.[53] (Din fericire, la masă nu era prezent niciun moscovit.)

De asemenea, era un mare cinefil. Cunoștea foarte bine situația cinematografică la nivel mondial, dar doar despre un singur regizor vorbea cu mare apreciere – Otar Iosseliani, un renumit regizor georgian. Îi vizionase toate filmele, cunoscându-le până în cele mai mici detalii, de la primul său film, pelicula *Acuarela*, pe care o realizase în 1958 în primul său an de facultate, la adevăratele sale capodopere: *Cândva trăise o mierlă* (1970) și *Pastorală* (1975).

Filmul *Acuarela* s-a bazat pe povestirea cu nume omonim scrisă de Aleksandr Grin: soțul e un bețiv, soția (interpretată de Sofiko Ciaureli) e spălătoreasă. Ca să-și cumpere de băut, bărbatul fură ultimele copeici câștigate de soția sa și se furișează pe fereastră. Dar soția îl vede și o ia pe urmele lui. În goana aceasta ajung la o galerie de artă și dau peste un desen făcut în acuarelă în care e reprezentată casa lor veche. Casa din tablou e frumoasă și primitoare, nu așa cum și-o amintesc ei. Și brusc sunt cuprinși de melancolie. În ultimele cadre apare toată familia – soțul, soția și cei patru copii. Stau în fața casei în timp ce pictorul le face un portret de grup. Lui Poliakov i-a plăcut foarte mult *Acuarela*, mai ales că în el apare și Iosseliani în rolul criticului de artă și, cu un accent georgian puternic, spune: „Priviți ce tablou frumos. Transmite atâta căldură. Aici trebuie să trăiască niște oameni minunați, cinstiți și fericiți".

Am văzut *Acuarela* abia peste mulți ani și am fost uimit de faptul că Poliakov nu scăpase niciun detaliu, nicio nuanță a acestui film vechi, din care poate fi anticipat viitorul mare maestru în care Iosseliani avea să se transforme.

Când Mișa Poliakov ne-a vorbit pentru prima dată despre Otar Iosseliani, Boris Manilovici, psihiatru și

poet la rândul lui, a remarcat că realismul romantic al lui Aleksandr Grin surprindea minunat temperamentul georgian. Apoi a adăugat că numele real al lui Grin era Grinevski, că era un nobil polonez, cu care Poliakov se asemăna destul de mult dacătineau cont de naționalitate și de clasa socială din care făceau parte. Dar Mișa a protestat imediat, respingând această „teorie a clasei" și motivând că succesul filmului nu i se datora lui Grin, a cărui poveste fusese doar un material brut, de lucru pentru Iosseliani – marele regizor nu reușise să facă un film extraordinar doar datorită poveștii lui Grin, ci putea să-și producă propriul material de la zero. Și aici făcea referire la documentarul realizat de Iosseliani în 1964 la fabrica metalurgică din Rustavi – filmase cum se obține fonta, cum oamenii și furnalele lucrau de zor împreună ca să-l producă. Reușise să surprindă ce util se simte omul, când își face treaba cu pricepere și dragoste.

Vor trece mulți ani, vom trece într-un nou mileniu, când Mihail Poliakov îmi va dărui o colecție de 19 DVD-uri cu toată opera lui Otar Iosseliani, de la celebra *Pastorală* (1975) la *Grădini de toamnă* (2006).

Poliakov a susținut cu tărie lupta țărilor baltice și a Georgiei pentru obținerea independenței. În aprilie 1989,a făcut o vizită la Tbilisi, împreună cu soția sa, pentru a aduce un omagiu victimelor care au pierit la 9 aprilie și a-și cere iertare față de poporul georgian. S-a dus, de asemenea, și în Lituania, din aceleași considerente față de victimele care au murit în timpul revoltelor din Vilnius în ianuarie 1989. În cele din urmă, Mișa a declarat că nu mai poate trăi în patria sa, Rusia.

— Rusia mea a murit, a spus el și a emigrat în Statele Unite.

Din păcate, soția sa, Nadejda, a murit, așa că el a fost nevoit să-și crească singur copiii pe un pământ străin.

Locuitorii din Sankt Petersburg i-au acordat titlul de cetățean de onoare și i-au inclus numele în Carta orașului. Adesea, când aud discutându-se despre „cuceritori și cultura lor" sau când unii oameni care au un dispreț profund față de Putin și Federația Rusă încep să-l atace pe Dostoievski (unul dintre foștii miniștrii georgieni ai educației a spus chiar că e un scriitor prost), îmi amintesc de unul dintre cei mai minunați oameni pe care am avut norocul să-i întâlnesc –Mihail Poliakov, care s-a născut chiar în casa în care a locuit Dostoievski.

---

[51] Apărut în limba română în două volume, traducere din rusă de Ana-Maria Brezuleanu și Magda Achim (volumul I) și Alexandra Fenoghen și Magda Achim (volumul II), Editura Polirom, Iași, 2015 (n. red.).

[52] Prima ediție a fost publicată în limba engleză la editura Harper & Row, 1970 (n. red.).

[53] În rusă, Dolgoruki se traduce ca „brațe lungi" (prin juxtapunerea termenilor *dolgo* și *ruki*) (n. red.).

8
BORIA

Adeseori, îmi vine în minte un cadru în mod obsesiv – Mordovia, districtul Tenguşevski, satul Barașevo, lagărul politic JH 385/ 3-5. E un cadru clar ca și cum ar fi fost filmat de Michelangelo Antonioni sau de vreun alt regizor talentat: amândoi suntem lângă zona interzisă, avem scurte dungate de deținuți, aproape ne atingem de gardul de sârmă ghimpată, din turnul de pază de vizavi se uită la noi un soldat vigilent, îndreptându-și Kalașnikovul spre noi. E rece și e întuneric. Ninge. Îmi recită o poezie pe care tocmai a scris-o, apoi mă întreabă cu un tremur în voce: „Ți-a plăcut?"

Dar nu-mi mai amintesc nimic din poem – nici rime, nici ritm, nici dimensiuni și nici versurile. Țin minte însă că mi-a plăcut. Țin minte cât de entuziasmat era tovarășul meu din lagăr, un poet din Sankt Petersburg, și cât de importat mi se părea rolul meu, pentru că aveam onoarea să fiu primul lui ascultător.

Poetul se numea Boria – Boris Isaakovici Manilovici –, născut în 1940. Era psiholog și, ca un adevărat disident sovietic și intelectual, mai avea și o a doua profesie, una mai practică, de electrician. A fost arestat pe 11 noiembrie 1982 la Leningrad. Tribunalul regional din Leningrad l-a găsit vinovat de săvârșirea infracțiunii prevăzute în prima parte a Articolului 70 din Codul Penal al RSFSR. A fost condamnat la patru ani de lagăr cu regim sever și la doi ani de deportare. Fusese un caz celebru. Înainte de Manilovici mai

fuseseră arestați și alții: mai întâi, Viaceslav Dolinin, apoi Rostislav Evdokimov. Despre soarta acestui grup știam și noi, pentru că informația ajunsese într-unul dintre numerele ediției ilegale, adevărata Biblie a samizdatului, *Hronika* tekușcih sobîtii („Cronica evenimentelor actuale"); de fapt, în același număr era menționată și arestarea lui Vadim Iankov.

Boris Manilovici era omul calamburilor. Îi plăcea așa de mult să se joace cu cuvintele, încât cădea pradă inventivității sale și, pătrunzând în hățișurile lingvistice, uneori abia mai putea ieși de acolo. Pentru că înainte de a fi arestat lucrase ca psihiatru, cei din lagăr spuneau că și el era puțin dus cu capul.

Toată viața Boria fusese victima antisemitismului și nu reușise să scape de asta nici măcar într-un lagăr plin de democrați și liberali. În lagărul nostru se afla un deținut în vârstă, Pavelsons, care vorbea numai cu conaționalii săi lituanieni, cu letonii și georgienii – iar pe restul nici nu considera că trebuie să-i ia în seamă. Pavelsons era cadru militar, ofițer în armata lituaniană, și luptase împotriva nemților când Lituania se aflase în război cu Germania, apoi se aliase cu nemții împotriva rușilor când Lituania fusese în conflict cu Rusia. Îndeplinise toate ordinele țării sale și luptase cu oricine se aflase în război cu Lituania. În Uniunea Sovietică acest patriotism al lui nu a fost apreciat; după ce a fost cucerită Lituania, patrioții au fost declarați trădători. Pavelsons a suferit că toată viața, pentru căși-a iubit patria, a fost condamnat ca „trădător de patrie". Tocmai acest bătrân îl acuza mereu pe Manilovici că i-ar fi furat ceva.

În orele de lucru, coseam mănuși la mașină. Apoi cele nouăzeci și două de perechi de mănuși care reprezentau norma zilnică erau puse laolaltă, legate într-o grămadă și predate pazniculuI. (Mănușile cusute de noi rămâneau întoarse pe dos, dar ulterior erau

întoarse pe față și căpătau forma finală, la un dispozitiv special.) Odată, Pavelsons și-a pierdut grămada de mănuși și, fără să stea pe gânduri, l-a acuzat direct pe Boria: „Cum mi-ai furat mănușile, așa să mi le dai înapoi!" Manilovici îi tot spunea că nu i-a furat mănușile și că, după ce, în copilărie, furase o plăcintă de la tanti Marusia, nu mai furase nimic altceva în viața lui.Pavelsons însă continua să-l atace cu o perseverență militară bine cunoscută. Dar când am început să-l întrebăm ce are cu Manilovici, de unde știa că el era hoțul, Pavelsons ne-a răspuns cât se poate de uimit: „Păi e jidan!", a zis el și a adăugat repede: „Dacă e un singur evreu în atelier, cine altcineva să fure mănușile?"

Grămada de mănuși a lui Pavelsons a fost însă descoperită repede. Se dovedise că fusese luată de ucraineanul Strilțiv, pentru a le întoarce pe dos, dar fostul ofițer al armatei lituaniene nici nu s-a gândit să se scuze, probabil își spusese că evreul și ucraineanul se înțeleseseră între ei, iar mai apoi, speriați, au restituit ceea ce furaseră.

Umorul lui Boria Manilovici se dovedea a fi eficient în numeroase ocazii, aducând rezultate total neașteptate. Printre reprezentanții administrației era un supraveghetor pe nume Kiseliov. Noi le spuneam supraveghetori, ei își spuneau „controlori". Într-un cuvânt, controlorul-supraveghetor Kiseliov nu se remarca printr-un grad de inteligență prea ridicat, fiind un om simplu, cu o bucată de pământ pe care o lucra după ce-și încheia tura în lagăr.

Nu era un supraveghetor prea dur, dar, în general, se limita să facă doar strictul necesar în viață, cu excepția unui singur lucru: bea fără măsură, așa de mult că, timp de mulți ani, nimeni nu-l văzuse treaz sau aproape treaz. Probabil că băutura îi luase mințile. Fața îi era mereu roșie și uneori începeau să-i tremure

mâinile. Era un semn clar, era timpul pentru un pahar. În scurt timp, se întorcea mulțumit, mâinile nu-i mai tremurau și avea chef de conversație.

Și uite, într-o primăvară, Kiseliov, cu pasul lui moderat, nu prea ferm, a venit la mine și la Boris Manilovici și a început să se plângă:

— A venit vremea să cosesc fânul și nu fac față, nu găsesc ajutoare! Nimeni nu știe să mânuiască coasa, iar cei care știu nu se descurcă nici ei cu loturile lor de fân. Uite și azi, după ce-mi termină tura tre' să cosesc toată noaptea de unul singur. Atunci ce folos să mă mai dau de ceasul morții ?

Mijindu-și viclean ochii, Manilovici a început:

— Kiseliov, tu știi de unde vine numele țării Georgia?

— Păi ce-i de știut aici?! Au fost doar o marfă pentru Rusia, iacă-tă așa au primit numele ăsta.[54]

— Mă uimești, Kiseliov! Gruzia este țara țăranilor, georgienii sunt oameni care țin la pământul lor. Uite, acest condamnat, Badzadzașvili (așa îmi pronunțau numele toți supraveghetorii-controlori din lagărul din Barașevo), pe care îl ai în fața ta, e un țăran adevărat, născut cu coasa în mână, toată viața lui numai asta a făcut, a cosit. În ceea ce mă privește, tot neamul meu se afla în kibbutzuri, adică într-o comună agricolă, și eu mânuiesc o coasă de doi metri ca și cum ar fi una de jucărie. Ia-ne pe mine și pe Levan la lotul tău și o să-ți cosim iarbă pentru trei stoguri.

— Asta este foarte bine, cu șase stoguri nu e de glumă, a zis el, iar în vocea lui a răsunat entuziasmul. Dar cum să vă scot de aici?

— Păi ce poate fi mai simplu? Doar ne-a scos anul trecut Trimazkin (toți știau că Trimazkin și Kiseliov se urau de moarte și nu-și vorbeau), du-te și întreabă-l, doar sunteți colegi!

— Lupul din Tambov îi e coleg[55]! a sărit Kiseliov, negru de supărare. Trebuie să mă gândesc la ceva mai

deștept de-atât.

— Nu-i prea simplu, a recunoscut Manilovici.

— Nici mie nu-mi vine nimic în minte, am zis eu, împărtășindu-i îngrijorarea.

— Am găsit! a exclamat Boria. Am găsit! Trebuie să te duci la comandantul zonei Șalin și să-i spui: „Am nevoie de oameni la cositul fânului, dă-mi-i pe Manilovici și Berdzenișvili, știu să cosească, am două coase în plus și mâine-dimineață ți-i dau înapoi la socoteală". Dar, lucrul cel mai important, asigură-l că nu ne dai votcă, doar știi că votca pentru deținuți este o chestiune delicată.

— Sigur, așa o să-i spun, dar oricum votcă o să vă dau să beți, numai să-mi faceți șase... ei, măcar cinci stoguri să-mi faceți! ne-a spus Kiseliov îmbunat și s-a îndreptat spre corpul administrativ.

Boria a dat buzna în baracă și s-a întors cu jumătate din lagăr afară ca să asiste la spectacol. N-au trecut nici cinci minute, că din clădirea conducerii a ieșit mâncând pământul Kiseliov, urlând: „Jidan împuțit, cine mama dracului te-a pus pe tine să îmi zici mie toate prostiile astea!"

— Ce păcat că Eschil nu mai trăiește! a zis Boria, cuprins de părere de rău, la treizeci și cinci de secole de la moartea marelui scriitor grec. Vouă nu vi se pare că Kiseliov, atunci când e furios, seamănă cu Agamemnon, când, distrus de viclenia Clitemnestrei și a lui Egist, exclamă: „Vai mie, mi-a fost dată o lovitură de moarte!"?

În acea zi, Kiseliov a băut mai mult ca de obicei și apoi câteva săptămâni nici nu s-a mai apropiat de mine și de Manilovici. Totuși, mai apoi i-a trecut supărarea – sau poate pentru că s-a terminat cositul? – și a reluat discuțiile intelectuale cu Boria, torționarul său.

Întâmplarea cu Kiseliov nu a fost singura. De fapt, Boria Manilovici era reprezentantul și singurul nostru

contact cu administrația lagărului. Majoritatea deținuților evitau un astfel de contact, fiind indezirabil. Boria, ca deținut cu experiență ce era, nu se gândea așa. Aparent, dobândise un soi de imunitate, așa că niciun contact cu administrația nu-i afecta nicidecum reputația pe care și-o dobândise în lagăr. De aceea, când trebuia să comunicăm cu administrația închisorii, Boria era gata să facă un pas în față și să dea o mână de ajutor. Se lansa într-unul dintre lungile lui monologuri care începeau în mod indubitabil cu „Cetățene comandant" (această formulă de adresare oficială nu era folosită în lagăr de niciunul dintre cei condamnați pentru agitație și propagandă antisovietică, cu excepția lui Manilovici). Odată, Vitautas Skuodis, autorul cărții Genocidul spiritual din Lituania[56], a scăpat pe jos o sticlă cu ulei cumpărată din banii virtuali adunați cu grijă. Sticla s-a spart, iar uleiul s-a vărsat peste un bun de neprețuit în lagăr – un pachet neînceput de ceai negru. Boria s-a dus la comandantul închisorii, adresându-i-se cu „cetățene comandant" și a obținut două ruble în plus, sub pretextul că o să cumpere articole de papetărie pentru cunoscutul intelectual lituanian. (Înainte, de o asemenea onoare se bucurau numai spionii și criminalii de război.)

Lui Boria îi plăcea să joace șah, iar pasiunea asta era un motiv de mândrie pentru el. La vremea aceea, în multe țări, în echipele naționale de șah se aflau evrei care erau adevărați maeștri. Exista chiar și o anecdotă sovietică pe atunci: cică un evreu e un negustor, doi evrei sunt campioni mondiali la șah, iar mai mulți evrei sunt baza Academiei de Științe a URSS. Lui Boria îi plăcea să joace șah și era și un jucător foarte bun, dar democrații din lagărul nostru politic n-o venerau pe Caïssa[57], zeița șahului, așa că Manilovici trebuia să-și caute parteneri de joc printre spioni și trădători. Și, în cele din urmă, și-a găsit un partener perfect – pe Ahper

Mehtievici Radjabov, un spion care pentru o anumită compensație financiară le-a făcut rost americanilor din Iugoslavia de schițele tehnice ale rachetei SS-20, o rachetă balistică cu rază de acțiune medie.

Deși jucau șah de ceva vreme, cei doi nu s-au apropiat, ba dimpotrivă s-a întâmplat chiar opusul. Asta n-a făcut decât să sublinieze și mai mult diferențele religioase, etnice și ideologice dintre ei.

Prin urmare, așa cum bine a prevăzut Mișa Poliakov, era un conflict mocnit acolo, care în curând avea să explodeze. Și câtă dreptate a mai avut! Odată, spre finalul unei partide de șah, situația a început să se schimbe în favoarea lui Boria, fiind plantată astfel sămânța discordiei. De îndată ce Boria a strigat șah mat, s-a iscat o ceartă de zile mari, care imediat a luat o turnură complet halucinantă: Radjabov s-a dus la căcăstoare și s-a întors de acolo cu un băț plin de căcat cu care l-a lovit pe Boria fix peste față. Profund jignit, Boria a venit la noi și ne-a zis că n-are de gând să răspundă unei astfel de mojicii din moment ce era o provocare ca să-i pună la îndoială autoritatea, dar ne-a interzis și nouă să luăm atitudine în vreun fel. Nu-mi mai amintesc cum a reușit să mă oprească pe mine sau pe Dato, pentru că noi credeam cu tărie că merita să i-o plătim cu vârf și îndesat, mai ales că doar așa ne puteam apăra onoarea. De negocieri s-au ocupat cei din Sankt Petersburg care au reușit, în cele din urmă, să-i facă pe cei doi să cadă la pace. Cu toate astea, noi nu ne-am schimbat poziția de atunci, ba ne-o menținem și acum – Radjabov trebuia să primească ce merita pentru halul în care l-a umilit pe Boria.

În cele din urmă, după ce l-am văzut pe Boria în numeroase ocazii de câtă toleranță dădea dovadă față de glumele antisemite făcute pe seama lui, am realizat că fusese înzestrat cu o răbdare de fier, prin comparație cu mine și Dato. Astfel de „glume” pe

seama lui făcea Lismanis, un operator de film, care începuse să-i spună Sobakevici. (Manilov și Sobakevici erau doi moșieri, personajele principale din nuvela Suflete moarte a lui Gogol.) Boria nu s-a supărat – sau cel puțin a lăsat impresia că nu s-a supărat –,deși, dacă unui deținut îi spuneai sobaka („câine") era cea mai mare insultă posibilă, ceva mai îngrozitor decât arestul în sine.

Ca un adevărat petersburghez ce era – sau, cum îi plăcea lui să-și spună: „intelectual decadent cu origini semite"– avea o cultură vastă în literatura rusă. Dar aprecia în special o anumită nișă din literatura rusă –

nișa hamito-semitică pentru a-i folosi exact terminologia propusă. (Sunt sigur că, atunci când alesese termenul de „hamito", Boria avusese în vedere doar sensul lingvistic, pentru a evidenția contribuția adusă de conaționalii săi literaturii și culturii ruse.)

Odată, i-am spus că termenul de hamito-semitic nu se mai folosește și că, începând cu anii 1970, fusese înlocuit cu „afroasiatic", un termen introdus de Greenberg, un lingvist american, și că acum e mai popular termenul „familia de limbi afroasiatice". Boria s-a tulburat.

— Cum îl cheamă pe Greenberg ăsta, nu cumva Iosika? E din New York?

— Da, într-adevăr. Joseph Greenberg, născut la Brooklin, în 1915. Are contribuții în două sfere ale lingvisticii, topologie lingvistică și clasificarea genealogică a limbilor, și e cunoscut pentru identificarea universaliilor lingvistice.

— Iosika e rudă cu mine! Noi, evreii, suntem cu toții înrudiți. Așa ca voi, georgienii. Dar numai că există alt grad de înrudire. Cum se zice – cioara e mătușa coțofenei?

— Da, așa este, mătușă, dar numai pe linie paternă e mătușă. E sora tatălui coțofenei.

— Un asemenea idiom literal există și la noi, în idiș.

În fața prietenilor lui ruși, îi plăcea să-i enumere pe toți reprezentanții literaturii ruse: Isaak Emmanuilovici Babel (născut Bobel); Eduard Gheorghievici Bagrițki (Dziubin); Ilia Arnoldovici Ilf (acronim de la Iehiel-Leib Fainzilberg); Osip (Iosif) Emilievici Mandelstam; Boris Leonidovici (Boris Isaakovici înainte de 1920) Pasternak; Mihail Arkadievici Svetlov (Șeinkman) și Kornei Ivanovici (fiu nelegitim al lui Emmanuel Solomonovici Levenson).

Când Boria adăuga în listă pictori, medici, șahiști, cos-monauți (îi includea aici și pe astronauții americani pentru „îmbogățirea culturii", după cum motiva el) și oameni de știință (fiecare categorie era sistematizată într-o listăcu intrări în ordine alfabetică), atunci această listă devenea, practic, nesfârșită.

Un alt termen inventat de Boria era coloana a șasea a literaturii ruse – care era, de fapt, chiar infama „coloană a cincea", numai că autorii din această categorie își iubeau țara la fel de mult precum cei din primele patru coloane, cu toate că erau considerați inamici ai patriei. Printre autorii din această categorie și-a găsit Boria autorul preferat – Isaak Babel, cel care a scris Armata de cavalerie. Povestiri din Odesa[58], un scriitor extraordinar, care a fost executat de un pluton rus în ianuarie 1940, în urma unui ordin semnat personal de Stalin.

În Povestiri din Odesa, Babel oferă o descriere romanțată a Odesei de la începutul secolului al XX-lea prin ochii evreilor condamnați și a oamenilor simpli. De asemenea, reușește să construiască personaje complexe și puternice, precum negustorii și hoții din poveștile sale. Cel mai remarcabil personaj din aceste povestiri este Benia Krik, un hoț renumit, în crearea căruia autorul s-a inspirat din biografia lui Mișa Iaponcik, un hoț bine-cunoscut din Odesa. În realitate,

Mișa Iaponcik – pe numele său real Moisei Volfovici Vinniţki –, care a murit în 1919, a fost un bandit „nobil" extrem de vioi, care proteja actorii (artiștii, în general). Din cauza formei ochilor a fost poreclit Iaponcik („Japonezu'"). Interesant de reținut că a mai existat un alt bandit poreclit Japonezul – Viaceslav Ivankov – care a murit recent și care, asemenea lui Vinniţki, își câștigase porecla după forma ochilor și pasiunea sa pentru teatru. Se spune că, în viziunea lui Babel, Benia Krik reprezintă prototipul evreului atotputernic care poate milita pentru cauza sa. Această idee își are originea în trecutul autorului, când Isaak Babel, pe atunci doar un băiețel de zece ani, născut și crescut în cartierul Moldavanka din Odesa, reușise să scape de pogromul evreilor din 1905 printr-un miracol – l-a adăpostit o familie de creștini, dar printre cei trei sute de evrei uciși atunci se număra și bunicul lui, Șoil Bobel.

Tocmai în acei ani, când ne aflam în lagărul politic, Aleksandr Rozenbaum compunea cântece despre lumea infractorilor, așa-numite blatnîie pesni, cu acțiunea plasată în Odesa prerevoluționară, iar personajul principal era Benia Krik al lui Babel.

Însă nu toată lumea împărtășea entuziasmul lui Boria față de Babel. Jora i-a prezentat o serie de contraargumente non-literare: în decembrie 1917, Babel lucra la CEKA[59] (din care se va forma ulterior KGB) și a fost trimis în prima armată de cavalerie ca infiltrat sub numele de Kirill Vasilievici Liutov, iar mai târziu a fost promovat la rangul de comi-sar politic.

La asemenea atacuri Boria răspundea cu o răbdare de invidiat:

— Știi că, de fapt, Budionnîi, legendarul comandant al Armatei Roșii, a lansat cele mai multe atacuri legate de Armata de cavalerie a lui Babel, susținând că aceste povestiri sunt o calomnie la adresa armatei lui? Apoi,

în 1924, alt comandant al Armatei Roșii, Klimenti Voroșilov, s-a plâns unui membru al Comitetului Central, Dmitri Manuilski, care mai târziu avea să devină președintele Cominternului, că stilul în care erau scrise acele cărți despre armata de cavalerie este „inadmisibil", în ceea ce-l privește pe Stalin, fondatorul și conducătorul tuturor popoarelor, că Babel „scrie despre niște lucruri la care nu se pricepe deloc". Așa că, ia zi-mi acum, Jora, vrei să rămâi în această tabără minunată a Armatei Roșii, alături de tovarășii Budionnîi, Voroșilov și Stalin? îl întreba cu șiretenie, mijindu-și ochii până și-i făcea ca ai lui Mișa Iaponcik.

— Și atunci ce căuta Babel în compania lui Dzerjinski, Menjinski și Medved, dacă era un om bun? îl împungea Homizuri, fără să se lase mai prejos. Și ce mare scriitor e el, oricum? Doar nu vreun alt Dostoievski!

— Ce treabă are aici Dostoievski? Vă rog, lăsați-i în pace pe compatrioții mei! se băga Mișa Poliakov. Și Mark Zaharovici Chagall a fost în Armata Roșie! E adevărat, pe linia artei, dar tot comisar, în regiunea Vitebsk!

Poliakov, ca de obicei, pusese punctul pe i. Jora îl venera pe Chagall așa cum făcea Boria cu Babel, și chiar mai mult de atât, mulți îi împărtășeau părerea, printre care și eu. Peste ceva ani, aveam să fiu invitat împreună cu soția mea de un prieten foarte bun la expoziția aproape completă a creației lui Chagall organizată la Grand Palais în Paris – una dintre cele mai uluitoare experiențe din viața mea.

Auzind acest argument, Homizuri nu a mai spus nimic rău despre Babel și Boria a continuat să-l promoveze ca un scriitor desăvârșit.

Îmi plăcuse Babel și înainte de toată discuția asta, deși nu citisem decât Armata de cavalerie, tradusă în georgiană. Însă, după ce l-am cunoscut pe Boria,

respectul meu pentru Babel s-a transformat într-o profundă apreciere, iar, odată cu nesfârșitele prelegeri elogiatoare ale lui Boria, această apreciere a crescut mult mai mult. Boria îl cita des, cu orice ocazie. Am observat chiar că se crease un anumit model: dacă, atunci când cita (ceea ce se întâmpla foarte des) și nu indica autorul, în mod cert era Babel. Uneori, ți-era greu să recunoști citatul, dacă nu cunoșteai foarte bine creația acestui scriitor, mai ales Povestirile din Odesa. De exemplu, când prezenta o teorie științifică, să spunem, un postulat complicat al psihanalizei, Boria întreba dintr-odată: „Ai înțeles, Mughinștein?" Se aștepta ca audiența lui să știe că se referea la o scenă din Povestiri din Odesa, mai precis la o poveste care prezintă prima operațiune a lui Benia Krik, înainte de a deveni „regele" infractorilor. În timp ce jefuia magazinul milionarului Tarkovski împreună cu alți trei bandiți, acesta îi explică administratorului, săracului Mughinștein, că din cauza comportamentului sfidător al patronului său îi calcă bandiții magazinul, iar după câteva minute Mughinștein este atins în mod tragic de un glonț, moment în care Benia Krik îi oferă o explicație filosofică a întâlnirii lor: „Porcii nu se întâlnesc niciodată, dar oamenii mereu. Ai înțeles, Mughinștein?"

Discuțiile despre Babel se încheiau mereu cu o epigramă a unui autor necunoscut, pe care o culesese Valentin Kataev:

> În bubuitul tunurilor,
> în zăngănitul săbiilor
> Din Zoșcenko
> s-a născut Babel.

Fiind psihanalist, Boris Manilovici cunoștea foarte bine toată literatura științifică începând cu Freud, Jung,

Adler, Fromm și terminând cu Lacan, Melman, Le Goff. Rareori, am mai văzut un om care să respecte niște poziții științifice diferite, uneori care se excludeau reciproc. Boria putea să vorbească ore în șir despre deosebirile fundamentale sau de nuanță care existau între psihanaliza lui Freud și psihologia lui Jung. Când discuția devenea prea greu de urmărit din cauza terminologiei științifice, Boria trecea la limbajul colocvial – vorbea pe limba poporului.

— Văd unele asemănări între Freud și Jora Homizuri al nostru, Sigmund Pavlovici Homizuri sau Homizigmunt. Era rațional, nu făcea compromisuri și, exact ca Stalin, nu-i păsa că fiecare are dreptul la o alegere, ci mergea pe principiul că el trebuie să aleagă pentru toți. Pentru el toți oamenii erau la fel, precum Oedip. Considera că pentru fiecare doctor, chiar dacă era în domeniul filosofiei, erau suficienți trei arșini de pământ (desigur, aici era citat Babel). Jung semăna mai mult cu Grișa Feldman (Grigori Jung – sună chiar bine!). Grișa Jung e spiritual și are grijă mai mult decât alții de salvarea sufletului său, iar sufletul său, așa cum se știe, a spus Boria zâmbind cu bunătate, se află în partea cea mai sacră a corpului său – stomacul.

— Dar Adler? am întrebat eu.

— Adler seamănă cu tine. E un profesor individualist, apreciat de discipolii săi, și universal. Levan Adler, și ăsta sună bine. Dacă în lume ar exista un dram de dreptate, Sigmund Freud s-ar fi născut aristocrat german, nu evreu austriac; Karl Gustav Jung, discipol al lui Ulrich Zwingli, nu ar fi fost elvețian, ci vreun calvinist francez, iar Alfred Adler n-ar fi fost austriac, ci georgian și l-ar fi chemat Fridon Adleraşvili.

După acest dialog, Boris a început să-mi spună Levan Adlerianovici în loc de Valerianovici (mai ales când voia să-mi ceară vreun serviciu).

Boria era un adevărat cufăr plin cu anecdote, iar majoritatea erau despre evrei sau aveau caracter politic. Pe una chiar am ținut-o bine minte, pentru că Manilovici nu o povestea, ci o interpreta ca un actor de comedie.

> Morduhai și Sara aveau trei fete necăsătorite – Anna, Debora și Lia. A venit Moșe și s-a căsătorit cu Anna. Trece un timp, vine Moșe la Morduhai și Sara și spune: „S-a întâmplat o nenorocire. Anna a murit". Au plâns-o părinții pe Anna și i-au dat-o lui Moșe pe sora ei, Debora. Trece un timp și Moșe vine din nou: „N-o să mă credeți, dar a murit și Debora". Au plâns-o părinții pe Debora și i-au dat-o lui Moșe pe Lia. După scurt timp, Moșe vine din nou la Morduhai și Sara și spune: „O să râdeți, dar a murit și Lia".

Boria glumea: Am avut două soții, amândouă trăiesc, amândouă sunt evreice și amândouă intelectuale, mă vizitează în lagăr când una, când alta; le-am iubit și le iubesc pe amândouă, dar niciuna dintre ele nu a reușit să mă convingă să plec în Israel. De fapt, cea de-a doua soție a mea, mare intelectuală, m-a torturat cu cruzimea ei intelectuală. De exemplu, în timpul sexului ea se apuca de citit. Acum am pus ochii pe o rusoaică și mă tem să nu mă facă să mă întorc în patria mea. Doar știți ce spune folclorul rus contemporan:

> Din Riazan până-n Kazan se-aude,
> Cum meșterul cuțitu-ascute.
> Circumcizia te-așteaptă,
> Ia decizia-nțeleaptă.

Boria avusese dreptate: cea de-a treia soție chiar l-a obligat s-o ducă în Israel. Și uite așa Boris Manilovici a dispărut. Unde nu l-am căutat, și eu, și Poliakov, și Homizuri. Nici nu mai știam dacă mai trăiește sau nu, până când, odată, pe internet, am dat de un interviu cu

directorul departamentului de asistență psihologică al Ministerului Sănătății din Israel, Boris Manilovici, în care un profesor cărunt, prezentat ca unul dintre cei mai mari specialiști în domeniul psihologiei dependenței, discuta despre dependența de alcool și narcotice (remarcați ce consecvent, ce constant e omul acesta!), subliniind mai ales deosebirea între alcoolic și narcoman. Toată discuția era consacrată acestei deosebiri: alcoolicul suferă de anosognozie – își neagă boala, nu e capabil să-și evalueze starea, în timp ce narcomanul își dă seama destul de repede că e bolnav.

Chiar dacă am descoperit acest material, tot nu am reușit să ajung la Boria cu ajutorul mijloacelor de comunicație electronice, deși totuși m-am bucurat că e viu și fidel cauzei sale.

Boria spunea că, înainte de a fi arestat, îl citea pe Soljenițîn și că marele scriitor îi mulțumea destinului că a avut norocul să fie deținut. Așa gândeau și Dostoievski, și Mahatma Gandhi. Manilovici recunoștea că abia după ce a fost arestat și el a început să creadă ce spuseseră acești mari scriitori.

---

[54] În rusă, „marfă" se traduce *gruz*, iar Georgia mai este numită și Gruzia (n. red.).

[55] Proverb rusesc care în traducere ar însemna: „N-am nicio treabă cu el!" (n. red.).

[56] În traducere liberă. Lucrarea a fost publicată în lituaniană în 1996, sub titlul *Dvasinis genocidas Lietuvoje* (n. red.).

[57] Nimfă care apare în cultura tracă, portretizată ca zeița șahului, fiind menționată pentru prima dată în Renaștere de către poetul italian Marco Gerolamo Vida (n. red.)

[58] Apărută în limba română, traducere de Victor Kernbach, la Editura Polirom, Iași, 2012 (n. red.).

[59] Prima organizație a poliției secrete sovietice (bolșevice), înființată în 1917, sub conducerea lui Felix Dzerjinski, revoluționar comunist (n. red.).

9
VADIM

Vadim, adică Vadim Anatolievici Iankov, era matematician de formație, dar în realitate și topolog, filolog, poliglot, matematician, fizician, chimist – pe scurt, un tip inteligent, unul dintre cei mai talentați și mai erudiți oameni pe care i-am întâlnit în viața mea. „Kos", așa îi spunea fratele meu, și porecla asta era folosită numai printre georgieni. Dato îl iubea sincer, îl consideram un supraom, un übermensch postnietzschean, Jora mereu polemiza cu el, iar Johnny râdea ocazional de el.

Arestat în 1982, Vadim Iankov a fost condamnat la patru ani de lagăr cu regim sever și trei ani de deportare. Și-a executat în întregime pedeapsa și a fost deportat în Republica Socialistă Sovietică Autonomă (RSSA) Buriatia.

Deși s-a născut în Taganrog[60], Vadim Iankov a fost personajul central al grupului de disidenți moscoviți, din care făceau parte și alți intelectuali precum – Sașa Cernov, Jora Homizuri, Mișa Rîvkin, Iașa Nefediev –, un grup important în lagărul nostru politic. (Deși Vadim era vedeta grupului, nu era și liderul acestuia, pentru că deținuții moscoviți nu avuseseră niciodată vreun lider dintre ai lor în niciunul dintre lagărele politice. Iar situația era valabilă și pentru georgieni.)

Vadim știa engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană, greacă veche, latină și sanscrită. Se descurca de minune în problemele de lingvistică generală și indo-europeană, inclusiv în limbile romanice. Cunoștea

lingvistica georgiană veche și nouă, menționa adesea lucrările lingviștilor georgieni Tamaz Gamkrelidze, Ghivi Maceavariani, Bakar Ghighineișvili și putea vorbi ore în șir despre ablaut și sistemul sonantelor în georgiana veche. Știa așa de bine greaca veche, că la seminarele noastre comune, ținute de noi pe rând pentru cei interesați, citatele din Homer erau recitate într-un hexametru ireproșabil și nu țin minte să fi făcut nici măcar vreo greșeală. (Specialiștii în filologie clasică își vor da seama de ce nivel de cunoaștere este vorba.)

Vadim era prieten cu Merab Mamardașvili și „socratic" în sensul cel mai larg al acestui cuvânt. Ca și Socrate, punea scrierea mai sus de limba vorbită și, în glumă, spunea că expresia latinească „Nulla dies sine linea" („Nicio zi fără o linie") pentru el suna altfel – „Nulla dies cum linea" („Nicio zi fără un rând", nu trebuie să treacă nicio zi fără să scrii măcar un rând, în care să nu scrii nimic). Soția lui suferea cel mai mult din cauza acestui principiu: la scrisorile ei destul de lungi, îi răspundea cu cele mai scurte scrisori, pline de paradoxuri – practic, nu-și lua niciodată pauză în acest sens, inventând neobosit tot felul de paradoxuri exprimate laconic.

După numeroase teste elaborate, m-am convins definitiv că Vadim știa practic tot ce trebuia să știe un om. Deținuți din întregul lagăr veneau la el cu cele mai controversate probleme. Arnold Anderson, inventatorul multivitaminelor sovietice, se consulta cu el în legătură cu vitaminele și suplimentele biologice; Iuri Badzio, liderul social-democraților ucraineni, lămurea cu el problema sensului istoriei; Jora Homizuri, principalul nostru geolog, polemiza la nesfârșit cu el despre geosinclinale; Dmitro Mazur, unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai naționalismului ucrainean, discuta cu el despre

pozitivism, motivând de ce îl contesta; Boria Manilovici, psiholog, psihiatru, poet și sionist sub acoperire, îi cerea informații secrete despre armata israeliană; Kan-Chan-Kho, spion japonez și comunist coreean, discutase cu el despre câinele cafeniu ca și cum ar fi fost un fel de mâncare ideal; Ruslan Ketenciev, etnic balkar[61], îl consulta pentru a face predicții legate de evoluția problemelor din zona Caucazului de Nord. Pot să spun ferm că Vadim Iankov, un tip atotcunoscător, gata mereu să ajute, era pentru lagărul nostru, la un loc, Google, Yahoo și Wikipedia dinainte de epoca internetului.

Soția lui era armeancă, așa că avea un mare respect față de armeni, dar pe georgieni îi aprecia în mod deosebit – avea mulți prieteni georgieni și în Moscova, și în Tbilisi. Îmi amintesc că l-am întrebat odată: „Uite, știi atâtea limbi, de ce nu ai învățat armeană, din respect pentru soție?" Și mi-a răspuns: „Dacă învăț armeană, ar trebui să învăț și georgiană, și mingrelă, și svan, apoi și abhază, și osetă, și limbile din Caucazul de Nord. Ei bine, câte eforturi să mai fac și eu?" (Nu știu dacă așa îi răspundea soției, dar un lucru e cert: în închisoare a fost interesat de alfabetul armean și cel georgian, așa că ne-a cerut mie și lui Rafik ajutorul. Vadim a învățat repede toate cele trei alfabete georgiene și ajunsese să citească chiar mai bine ca Jora Homizuri.)

Programul cultural-educativ era planificat de o comisie specială, în care în cele din urmă am intrat și eu, fiind cel mai tânăr membru al ei; comisia era condusă de Vadim. Mi s-a încredințat să pregătesc o serie de prelegeri despre Vaja Pșavela. M-am bucurat, chipurile, ce bine că îl știți pe Vaja Pșavela, și Kos mi-a tăiat-o repede, încercând să mă pună la colț: „Cum puteam să nu știm despre Vaja Pșavela, doar a fost un poet fenomenal și un teoretician al scepticismului, iar

Aluda Ketelauri este primul disident! Cum se poate ca un om, indiferent de nivelul de cunoștințe de literatură rusă, să nu cunoască creația lui Vaja, când a fost tradus de Pasternak, Zaboloțki și Spasski?!"

Ca toți oamenii extrem de talentați, Vadim Iankov avea și el ciudățeniile lui. Iar una dintre acestea era percepția pe care o avea asupra originii sale etnice. Având un tată rus și o mamă evreică, Kos se considera când rus, când evreu. Dar nu exista nicio logică la baza deciziei sale de a se numi într-un fel sau altul de la o zi la alta, așa că nimeni nu putea anticipa când va spune că e rus și când evreu. Gurile rele glumeau răutăcios: cică, atunci când va începe prigoana evreilor, el va deveni rus și, dimpotrivă, când va fi avantajos să fii evreu, va renunța la originea rusă. Binevoitorii însă erau entuziasmați că Iankov declarase că e evreu tocmai atunci când aceștia începuseră să fie prigoniți. Administrația lagărului era formată doar din antisemiți vindicativi, și printre deținuți antisemiții constituiau o majoritate (pe locul întâi se aflau banderoviștii[62] ucraineni și criminalii de război baltici). Prin urmare, într-un asemenea mediu, să recunoști că ești evreu, chiar și din când în când, era pe atunci un act de eroism.

Îmi plăcea să-l invit pe Kos la masa mea modestă, dar, când făceam asta, apăreau complicații: uneori, oftând, refuza o bucățică de slănină rusească, ucraineană sau lituaniană obținută cu greu, iar alteori, tot oftând, visa la ea. În cele din urmă, problema a fost rezolvată ca urmare a activității intense a lui Alexei Arenberg (care deturnase un avion și care promova deschis sionismul, dar care era, de fapt, un informator KGB care lucra pentru administrația închisorii), când în lagăr evreilor li s-a dat voie să poarte kippa. Așa că, odată cu asta, a devenit mult ușor să-ți dai seama ce

era Vadim: când era evreu, purta kippa, chiar și înăuntru, iar când era rus, și-o scotea.

În perioada în care Arenberg promova sionismul, Vadim, când purta kippa, se așeza la aceeași masă cu el, alături de Iașa Nedefiev și Grișa Feldman. Odată, în timpul unei mese, administrația închisorii, condusă de unul dintre controlori, Trifonov, a dat buzna în sala de mese. Trifonov a început să urle în stânga și-n dreapta: „Capetele la control!" În sală erau doi musulmani cu taqiyah pe cap, care s-au conformat de îndată. Iankov, Iașa și Grișa și-au scos și ei kippa, dar Arenberg și Rîvkin, în ciuda solicitării repetate a lui Trifonov, nu au făcut asta. Ca urmare, Mișa Rîvkin a fost băgat la carceră și a primit o pedeapsă suplimentară de opt ani de închisoare. În schimb, Arenberg, al cărui rol era să provoace astfel de evenimente, a rămas în lagărul nostru până când, din cauza atmosferei tensionate, nu a mai rezistat și a cerut să fie transferat în lagărul politic din Perm. De atunci Vadim Iankov n-a mai purtat kippa, iar eu am încetat să-i mai ofer slănină, până ce chiar el m-a invitat la o masă „îmbelșugată": o bucată de pâine neagră, o bucățică de slănină lituaniană afumată și un sfert de cățel de usturoi.

În privința unui subiect anume, existau mari disensiuni între noi, georgienii, și Vadim Iankov, care nu înțelegea de ce ne grăbeam să fugim din Uniunea Sovietică și să ne obținem independența.

— Oare n-ar fi mai bine să ne unim eforturile și să înlăturăm împreună comunismul, să construim o democrație liberală și apoi să-și vadă fiecare de drumul lui? ne întreba Vadim.

Iar noi protestam mereu:

— Dați-ne țara înapoi și o să avem noi grijă de georgienii noștri roșii.

Mișa Poliakov propunea o soluție originală: Haideți să scoatem Rusia din Uniunea Sovietică! Dar pentru

Iankov asta nu schimba deloc lucrurile.

— Dacă voi o să ieșiți din Uniunea Sovietică, Rusia va pierde șansa unei dezvoltări democratice, vor veni la putere oamenii aparatului de stat, vor găsi o singură ieșire pentru Rusia – pur și simplu o să înceapă un război cu voi. Evident, fără folosirea armelor nucleare, numai cu tancuri și forțe aeriene, ne avertiza el.

I-am spus că atunci Georgia va fi deja membru al ONU și al NATO și că nimeni nu va îndrăzni să-i declare război.

— Aveți o problemă mare, nu se potolea el. Abhazia[63]!

Totuși, perspectiva noastră rămânea, în mod firesc, neschimbată.

În ciuda viziunii diferite asupra viitorului, Iankov încerca mereu să ajungă la un compromis, la o concluzie pozitivă și pașnică, uneori apelând și la metode experimentale. Așa a venit cu ideea de a lansa dialogurile socratice, unde oratorul apărea în rolul lui Socrate, iar cei care participau erau oponenții sau discipolii săi. Îmi amintesc unul dintre aceste dialoguri în mod special, pentru că atunci le-am vorbit tovarășilor mei de lagăr despre una dintre cele mai mari mândrii ale bucătăriei georgiene – satsivi. Și în ziua de azi, foștii mei colegi de lagăr îmi spun, sau îmi scriu, că n-au mai văzut de atunci vreun spectacol nici pe aproape de bun față de cel pe care l-am pus atunci eu și Vadim Iankov în scenă.

În cadrul acelui dialog, am jucat rolul mărețului Socrate care îi pune diverse întrebări lui Vadim Iankov, un sofist cu experiență și un expert în bucătăria internațională, care recunoaște, în cele din urmă, că nu există nimic mai bun în lume decât satsivi. Nu pot să reproduc în totalitate dialogul nostru, dar, din ce îmi amintesc, a decurs în felul următor:

Socrate (eu): Ia spune, Anaxagoras, câte națiii crezi că există în lume?

Anaxagoras (Vadim Iankov): Depinde la ce te referi, dragă Socrate. Dacă ai în vedere statele-națiuni, sunt mai puțin de două sute, dar, dacă iei în calcul grupurile etnolingvistice, atunci se vor aduna vreo cinci mii.

Socrate: Să ne oprim la statele-națiuni. Deci spui că sunt două sute?

Anaxagoras: Azi sunt mai puține, dar, când vor învinge unii separatiști, vor fi două sute și, probabil, puțin mai mult.

Socrate: Și prin ce anume se deosebesc între ele statele-națiuni?

Anaxagoras: Conform unui sadic îndesat cu mustață, națiunile se deosebesc în funcție de limbă, religie, teritoriu, cultură.

Socrate: Anaxagoras, nu credeam că o să-l citezi pe sadicul ăsta.

Anaxagoras: E de-al vostru. De mine v-ați găsit să vă luați acum?

Socrate: Ce înțelegi tu prin cultură?

Anaxagoras: Ceea ce a fost făcut, prelucrat cu mâinile omului: cólere care în latină înseamnă „a prelucra", cu formele colō, coluī, cultum.[64]

Socrate: Bucătăria face parte din cultură?

Anaxagoras: Nu cred, dragul meu Socrate, cultura presupune niște aspecte mai înălțătoare.

Socrate: Oamenii pregătesc mâncarea?

Anaxagoras: Așa e, Socrate.

Socrate: Și fac asta cu mâinile?

Anaxagoras: În principal, da.

Socrate: Cum adică în principal?

Anaxagoras: Vinul îl fac cu picioarele, iar în anumite comunități și carnea e presată cu picioarele.

Socrate: Dar în principal o fac cu mâinile, nu?

Anaxagoras: Exact, dragul meu Socrate.

Socrate: Prin urmare, așa este gătită mâncarea?

Anaxagoras: Exact.

Socrate: Dar nu este asta chiar definiția culturii?

Anaxagoras: Ei bine, prin urmare, se pare că bucătăria face parte din cultura unei națiuni, dragul meu Socrate.

Socrate: Atotcunoscătorul meu Anaxagoras, câte națiuni spuneai că există?

Anaxagoras: Mai puțin de două sute.

Socrate: Și câte bucătării sunt cunoscute?

Anaxagoras: Cam douăzeci.

Socrate: Oare nu pui tu la un loc bucătăria thailandeză și pe cea chineză?

Anaxagoras: Nici vorbă, dragul meu Socrate!

Socrate: Iar pe cea iberică[65] ai băgat-o în astea douăzeci?

Anaxagoras: De două ori, Socrate al meu. Și pe cea răsăriteană, și pe cea apuseană.

Socrate: Câte restaurante spaniole sunt în Moscova?

Anaxagoras: Niciunul, dragă Socrate.

Socrate: Argentiniene?

Anaxagoras: Niciunul.

Socrate: Dar mexicane?

Anaxagoras: Nu sunt.

Socrate: Iberice de răsărit?

Anaxagoras: Nu pot fi numărate! Însă doar „Aragvi" e singurul la care merită să mergi.

Papaian: Bucătarul-șef de la „Aragvi" e armean.

Socrate: Cu atât mai mult! Bucătăria georgiană intră în primele zece bucătării ale lumii?

Anaxagoras: Fără îndoială, dragul meu Socrate!

Socrate: Ia spune, Anaxagoras, poți să le enumeri pe astea zece? Numai să fie în ordine alfabetică, să nu ne acuze careva de ceva.

Anaxagoras: Floare la ureche! Afgană, chineză, franceză, georgiană, indiană, italiană, japoneză,

mexicană, spaniolă, thailandeză.

Socrate: Unii georgieni spun că cea mai bună specialitate a lor este haciapuri, alții – satsivi. Să spunem că e satsivi. Care ar fi preparatele reprezentative pentru celelalte bucătării enumerate, Anaxagoras?

Anaxagoras: Pentru afgani este kabab koubideh[66], pentru spanioli – paella, pentru indieni – curry, pentru japonezi – sushi, pentru italieni – pizza, pentru mexicani – taco, pentru thailandezi – supă cu creveți tom *kha* goong, pentru francezi – scoici, pentru chinezi – o specialitate din carne de tigru și dragon[67].

Socrate: Să o luăm cu sfârșitul. Când zici dragon, te referi de fapt la șarpe, nu-i așa?

Anaxagoras: Exact, dragul meu Socrate.

Socrate: Știi multe popoare în lume care mănâncășerpi?

Kan-Chan-Kho : Noi, coreenii, mâncăm tot ce se află mai jos ca omul, și șarpe, și maimuță.

Anaxagoras: Nu, dacă nu-i punem la socoteală pe cei din Orientul Îndepărtat și pe spiritele mitice ale pădurii.

Socrate: Prin urmare, nu poate fi o specialitate universală.

Anaxagoras: Așa se pare, dragul meu Socrate.

Kan-Chan-Kho : Asta pentru că nu ați gustat.

Socrate: Toți oamenii mănâncă scoici?

Anaxagoras: Nu, prin urmare, nici asta nu poate fi o specialitate universală.

Socrate: Ce poți spune despre cei care consumă carne crudă?

Anaxagoras: Sunt în minoritate.

Socrate: Atunci ce putem spune și despre sushi?

Spionul japonez Orlov: Sushi nu conține doar carne crudă.

Anaxagoras: Că sunt șanse mici ca și aceasta să fie considerată o specialitate universală.

Socrate: Sunt creveți în Volga?

Anaxagoras: Jumătate din lume nici nu știe ce sunt creveții.

Socrate: Îți poți imagina oare, marele meu gurmand Anaxagoras, o supă tom *kha* goong fără creveți și lapte de cocos?

Anaxagoras: Nu, nu pot, dragul meu Socrate.

Socrate: Ia gândește-te tu bine, dragă Anaxagoras, și zi-mi: Ce e mai bun – paella spaniolă sau un pilaf uzbec bun?

Anaxagoras: Nu pot să mint în prezența lui Rahimov – pilaful uzbek, fără îndoială.

Socrate: Deci nici paella nu poate fi considerată o specialitate universală. Ce ne-a mai rămas?

Anaxagoras: Cei cinci magnifici: kebab koubideh al afganilor, curry-ul indienilor, pizza italienilor, taco al mexicanilor și satsivi al georgienilor.

Socrate: Nu crezi că există asemănări între pizza italienilor, haciapuri al georgienilor și vatrușka[68] rușilor?

Anaxagoras: Dragul meu Socrate, știi deja care este părerea mea față de haciapuri. Și hai să excludem pizza, că oricum nu sunt un mare amator.

Socrate: Și din ce e făcut un taco mexican? E ca o solianka? Cred că-i la fel, numai că are mai multe ingrediente, nu-i așa? Dar oare nu-i mai bună?

Donskoi: De acord, solianka[69] e mai bună, iar cu un castravete murat merge și mai bine!

Socrate: Să ne oprim la *kebab*, khorovats[70] și șașlâcul[71] pan-sovietic. Ai făcut vreodată șașlâc, dragă Anaxagoras?

Anaxagoras: Desigur, la Peredelkino făceam mereu șașlâc.

Socrate: Kebab koubideh nu este cumva ceea ce noi numim simplu *kebab*? Și versiunea afganilor n-are cum să fie mai bună decât a azerilor.

Anaxagoras: Ai dreptate, dragul meu Socrate. Ceea ce-mi iese mie bine n-are cum să fie cel mai bun fel de mâncare din lume. Iar khorovats-ul pe care îl fac armenii e mai bun decât orice șașlâc.

Socrate: Acum să înceapă competiția preparatelor care conțin nuci. Curry sau satsivi[72]?

Anaxagoras: Va fi greu de ales, seamănă foarte mult.

Socrate: Ia spune, Anaxagoras, ce carne se folosește pentru curry?

Anaxagoras: De pui.

Socrate: Iar pentru satsivi?

Anaxagoras: De curcan.

Socrate: Care carne se consumă mai mult?

Anaxagoras: Socrate, dar ce importanță are asta?

Socrate: Care are o consistență mai mare, satsivi sau curry?

Anaxagoras: Satsivi.

Socrate: Care conține mai multe nuci?

Anaxagoras: Satsivi.

Socrate: Te saturi mai repede dintr-un castron de satsivi sau dintr-unul de curry?

Anaxagoras: Satsivi. Așa e, Socrate, recunosc, satsivi e cel mai bun preparat culinar din lume. Acum spune-ne și nouă cum se prepară.

A urmat rețeta de satsivi și descrierea modului de preparare. Oamenii din lagăr cu burțile chiorăindu-le de foame plângeau și ne felicitau – primul nostru dialog socratic fusese un adevărat succes. Acest act artistic ne-a stors de puteri, dar a fost o minunată formă de descărcare emoțională. Am băut două termosuri de ceai negru concentrat și ne-am făcut o promisiune că, de îndată ce eram eliberați, aveam să căutăm cei mai buni bucătari de curry și satsivi și să-i

punem să gătească, apoi să decidem cine era câștigătorul. (Acest vis gastronomic a rămas și azi neîmplinit.)

Așa cum am spus, Vadim era un cunoscător remarcabil al limbii grecești vechi, dar, din anumite puncte de vedere, se distingea încă un anumit nivel de amatorism. De exemplu, teoretic el înțelegea accusativus cum infinitivo, dar în text se putea întâmpla să nu-l recunoască. Avea la el un manual de limbă greacă al lui Sobolevski, așa că citise textele de acolo de mii de ori și le știa, evident, pe de rost. De aceea, de ziua lui m-am decis să-i fac un cadou serios. În sistemul „Cartea prin poștă", intrase și celebra serie Teubneriana din Republica Democrată Germană – volumele cu coperte roșii erau de literatură greacă clasică, iar cele albastre de literatură latină. În ciuda adresei mele suspicioase, Casa Cărții din Leningrad a primit comanda și a trimis un tom roșu din Euripide: ediția academică în greaca veche a uneia dintre capodoperele acestui autor, Alcestis. Nu pot să descriu ce-a simțit Iankov când a primit cadoul – textul grecesc original și neadaptat. Deși avea și un mic dicționar din manualul lui Sobolevski, i-am spus că putea să apeleze și la ajutorul meu – la urma urmei, eram un specialist care se pregătea pentru obținerea titlului de doctor!

Înainte de asta, Vadim mă studiase după propria „paradigmă a vieții", cum se exprimase el. „Imaginează-ți că Dumnezeu ți-a dat atâta apă de câtă ai nevoie pentru traversarea deșertului, nicio picătură în plus sau în minus. Mergi prin deșert. Întâlnești un om însetat, îți cere apă, ce faci?", m-a întrebat el odată. Am răspuns că o să-i dau omului să bea și că o să ne continuăm drumul împreună. „În cazul acesta, o să muriți amândoi, apa nu vă ajunge, nu puteți ieși din deșert", a insistat Vadim. „Nu, imaginează-ți că viața ta e apa aceea pe care o ai la dispoziție. Tu trebuie s-o

păzești, nu trebuie să-i dai nimănui să bea din ea!" Dar eu i-am răspuns ferm că oricum o să-mi împart rezerva de apă și astfel disputa s-a încheiat.

Vadim s-a apucat de îndată să lectureze cartea pe care i-o dăruisem. Personajul lui Alcestis îl fascina prin spiritul său de sacrificiu de care dăduse dovadă, gata să moară de dragul persoanei iubite, să moară în locul altcuiva. Dar, în schimb, era tare furios pe Euripide care nu era de acord cu „paradigma vieții" lui. Alcestis, mama literară a Antigonei, îl fermeca și îl enerva deopotrivă. Susținea că mama în vârstă a lui Admet procedase corect, că nu acceptase să moară în locul fiului ei, ceea ce era valabil și în cazul tatălui. „Dar cum de soția, Alcestis, așa de tânără, a renunțat la viața care-i fusese dăruită? Chiar nu pot să înțeleg! Nu vreau să înțeleg!", exclama Vadim exasperat.

Probabil de aceea spune Aristotel că Euripide este cel mai tragic dintre poeți. „Cum de a putut să scrie așa ceva, cum a putut?", se tot întreba Vadim. „Ei, și chiar dacă putem, nu trebuie s-o comparăm pe Alcestis cu Antigona. Antigona a murit pentru o idee." Și aici Vadim a rostit primul vers din remarcabilul cântec francez Mourir pour des *idées* al lui George Brassens: *„Mourir pour des idées/ L'idée est excellente"* („Să mori pentru o idee, ce idee excelentă!")

Odată, la inițiativa lui Boris Manilovici, am organizat o seară de poezie – fiecare deținut care dorea să participe avea la dispoziție cinci minute în care putea să-și prezinte poetul preferat. În intervalul stabilit, trebuia să recite o poezie sau un fragment dintr-un poem și în câteva cuvinte să prezinte fie creația, fie propria părere față de poetul ales. Pentru cronometrare am folosit o clepsidră improvizată de Rafael Papaian, meșterul lagărului. Jora Homizuri și Mișa Poliakov au prezentat un cuplu de scriitori: Jora l-a prezentat pe Nikolai Gumiliov, alegând un poem

reprezentativ, cel despre muncitorul care a turnat glonțul ce l-a străpuns pe poet în piept, iar Mișa – pe Anna Ahmatova, cu poemul „Sentința" din volumul *Recviem* („Azi, am atât de multe de făcut..."). Manilovici, organizatorul evenimentului, l-a ales pe preferatul său, Osip Mandelștam, eu – pe Galaktion Tabidze, cu poemul „Maria" („În acea seară te-ai căsătorit, Maria!/ În acea seară aveai privirea înceţoșată..."). Rafik – pe Paruir Sevak („Liturghie pe trei voci"), Helii Donskoi – Aleksandr Blok (un poem apropiat ca temă, dar trist: „O fată cânta în corul bisericii"); Sașa Cernov – pe Boris Pasternak, cu poemul „Răsărit" („Cândva, ai fost totul pentru mine..."), iar Vadim pe Marina Țvetaeva.

În acea seară, Vadim ne-a uimit pe toți. Deși, în general, era un tip ironic și rezervat, atunci a recitat cu mare emoție niște fragmente absolut geniale din „Poemul sfârșitului" al Țvetaevei și și-a încheiat prezentarea amintind de evenimentele tragice din ultimul an de viață al marii poete. Ajunsă în pragul disperării, căci nu mai avea cu ce să se întrețină, Țvetaeva era pe punctul de a accepta un post de femeie de serviciu la Casa Scriitorilor – un post pe care i-l găsiseră câțiva dintre puținii prieteni care îi mai rămăseseră –,pentru a afla, în cele din urmă, că și această ultimă șansă de supraviețuire îi fusese refuzată. Se pare că renumitul poet Ilia Ehrenburg spusese că nu se califica pentru acel post și, astfel, soarta Marinei Țvetaeva a fost decisă. Vadim a pomenit de ultimul loc în care trăise Țvetaeva –Elabuga – un orășel în ruine, aflat în mijlocul pustietății, care datorită Marinei Țvetaeva a rămas în istorie, așa cum a făcut și Napoleon cu Bătălia de la Waterloo – fiind locul în care înregistrase singura sa înfrângere. Puțini își mai aduc aminte de Austerlitz, Marengo, Rivoli și de piramide, dar nimeni nu va uita de Waterloo. Viața exuberantă pe care a dus-o la Moscova, Koktebel,

Berlin, Praga și Paris se încheie cu sinuciderea de la Elabuga, ca un reproș pentru cei rămași în viață.

> Lumea-n jur se stinge, sfârșitul mă așteaptă
> Lumea-n jur se stinge, sfârșitul mă așteaptă
> Lumea-n jur se stinge, sfârșitul mă așteaptă
> Fără zgomot, totul se pierde-n într-o șoaptă.

După reprezentație, lui Kos i-au mai rămas vreo zece secunde în care a apucat să încheie cu aceste versuri dintr-un poem al lui T.S. Eliot, „The Hollow Men", care rezonează cu ultimele versuri din „Poemul sfârșitului":

> Și-n valurile nesfârșite
> de întuneric gârbovite,
> fără urme, fără cuvinte,
> corabia dispare.

Și în clepsidra lui Papaian se scurse și ultimul fir de nisip.

Vadim nu-și mai exprimase vreodată pasiunea pentru poezie, nici vorbă de aprecierea pe care o avea față de Marina Țvetaeva. Așa că, după această reprezentație, aproape toată lumea și-a schimbat părerea despre Vadim, care era, în mod clar, atras de știință (un termen ales de Manilovici, poetul și psihologul nostru, care era folosit doar în sfe-rele tehnologice și industriale până la instaurarea epocii perestroikăi, când a început să fie utilizat la scară largă). Cel mai încântat dintre toți era Jora, care nu s-a străduit absolut deloc să-și ascundă reacția. Și în ciuda îndelungatei competiții de secole întregi dintre cele două capitale, Moscova și Sankt Petersburg, Mișa Poliakov (reprezentantul grupului din Sankt Petersburg) a trebuit să recunoască: „Da, Vadim m-a uimit, ne-a uluit pe toți".

Johnny a fost singurul deloc impresionat de lacrimile care au început să-i întunece vederea lui Iankov în timp ce vorbea despre Ţvetaeva. „E actor", îmi explica Johnny, „ce te miri aşa? Ei, ce oameni mai sunteţi şi voi, gurienii ăştia, e suficient să vedeţi o lacrimă şi imediat îi iertaţi tot omului! Mai bine ţi-ai aminti cum, respectând idioata aia de «paradigmă a vieţii», nu ţi-a dat apă în deşert, condamnându-te la moarte. Oare nu Soljeniţîn a spus că în închisoare cel mai mare gest de eroism nu e să faci rost de o porţie extra de supă, ci să împarţi cu cineva supa asta?" Cum era să-i explic eu necredinciosului de Johnny că, citind finalul „Poemului sfârşitului", Vadim ne-a lăsat să-i pătrundem în suflet?

În 1986, Vadim Iankov a fost eliberat din lagăr şi trimis în deportare. La plecare, conform tradiţiei din lagăr, şi-a împărţit lucrurile. Eu am primit toată biblioteca lui, cam o sută de cărţi, printre care şi manualul de greacă al lui Sobolevski şi Alcestis a lui Euripide, cu o grămadă de însemnări pe margini, observaţii şi o polemică acută cu Euripide în grea-ca veche.

Astăzi, Vadim Iankov, în vârstă de 74 de ani, este profe-sor la Universitatea Umanistă de Stat din Rusia, unde ţine cursuri de istorie a filosofiei şi matematică. A uitat de ve-chiul său principiu, „Nulla dies cum linea", dar nu a revenit la clasicul „sine linea" – a scris şi a publicat câteva articole. Dintre acestea, unul anume este citat în mod deosebit – „Construcţia materiei potrivit lui Anaxagoras". În epoca lui Elţin, Vadim a încercat să intre în politică, dar nu a câştigat alegerile pentru Duma de Stat a Rusiei, fiind depăşit de un comunist din partidul lui Zuganov şi de un liberal-democrat din partidul lui Jirinovski. În opinia mea, Duma de Stat a Rusiei nu avea deloc nevoie de asemenea standarde înalte. Ca şi în cazul Marinei

Țvetaeva, în Rusia (și în țările vecine) se găsește mereu o „candidatură mai potrivită”.

---

[60] Oraș portuar din sud-vestul Rusiei (n. red.).

[61] Popor turcic din regiunea Caucazului, unul dintre titularii de drept ai republicii autonome Kabardino-Balkaria, care face parte din componența Federației Ruse, aflată în Caucazul de Nord (n. red.).

[62] Membrii unei coaliții formate din organizații de extremă dreapta în Ucraina. Termenul este derivat de la numele lui Stepan Bandera (1909–1959), președintele Organizației Naționaliștilor Ucraineni, care a fost fondată în 1929 prin fuziunea mai multor mișcări politice, printre care și Uniunea Fasciștilor Ucraineni. Această organizație a fost implicată în numeroase atrocități – au executat inclusiv civili, în mod predominant evrei și polonezi, în timpul regimului nazist (n. red.).

[63] Regiune autonomă în Georgia sovietică la finalul anilor 1980, cu o lungă istorie de conflicte, fiind un teritoriu disputat de Georgia și de Rusia. În prezent, este un stat de facto în Caucazul de Sud, fiind recunoscut de majoritatea statelor ca o republică autonomă a Georgiei (n. red.).

[64] Forma de indicativ prezent, persoana I, singular – *colō*, forma de perfect simplu, persoana I, singular – *coluī*, forma de participiu – *cultum* (n. red.).

[65] În continuare e vorba de Kartli, regatul feudal georgian, pe care grecii l-au denumit Iviria sau Iberia Orientală (n. tr.).

[66] Frigăruie din carne tocată (n. tr.).

[67] Se referă, de fapt, la un vechi preparat tradițional din sudul Chinei, gătit din carne de pui, șarpe și pisică sălbatică (n. red).

[68] Plăcintă cu brânză dulce (n. tr.).

[69] Un soi de ciorbă în bucătăria rusească și ucraineană, care se consumă și în alte state foste sovietice și în anumite părți din fostul Bloc Estic. Conține trei ingrediente de bază: carne, pește și ciuperci, la care se adaugă castraveți murați în saramură și adeseori varză, cartofi, smântână și mărar (n. red.).

[70] Preparat tradițional în bucătăria armeană, similar chebapului (n. red.).

[71] Frigăruie preparată de regulă din carne de berbecuț (n. red.).

[72] Pui preparat în sos gros de nuci (n. tr.).

10
ANADENKO

Într-unul dintre cântecele lui populare, Vladimir Vîsoțki spunea: „Se zice că Fischer e foarte strălucit!" Și chiar așa l-aș descrie pe Anadenko – un om strălucit și memorabil. Un tip mai ciudat și neliniștit, exact ca Bobby Fischer, cel mai strălucit campion mondial la șah. În mod incontestabil, Anadenko a fost liderul deținuților din lagărul politic JH 383/3-5, iar pretendenții permanenți la acest titlu, printre care se afla și Arnold Anderson din Moscova, Ahper Radjabov din Baku și Boria Manilovici din Sankt Petersburg (observați, toate sunt capitale ale șahului!), nu au avut nicio șansă să-l detroneze.

Când am făcut cunoștință, Fred, adică Frederich Filippovici Anadenko, avea vreo 50 de ani. Se născuse în Orientul Îndepărtat, în golful De Castri din provincia Amur, regiunea Habarovsk, unde tatăl lui își desfășura serviciul militar. Conform pașaportului său, Fred era rus, deși, după spusele lui, avea și origini ucrainene și beloruse, ba chiar și rădăcini țigănești. Nu e greu de ghicit de ce părinții i-au dat un prenume străin, Friedrich – a fost, desigur, un omagiu adus lui Friedrich Engels (fratele mai mare al lui Anadenko se numea Karol, iar dacă Fred ar fi avut frați mai mici, probabil că i-ar fi chemat Vladimir și Iosif). Prin urmare, Anadenko al nostru era marxist prin naștere, cu accent engelsian, adică un marxist centrist clasic cu rare elemente de liberalism.

În anul 1960, a absolvit liceul superior de marină militară din Sevastopol, la care visau să ajungă toți tinerii sovietici, însă dintre aceștia doar puțini erau admiși. (Un an mai târziu, tot din Sevastopol a fost lansat în spațiu Iuri Gagarin.) Tânărul Anadenko participa pe atunci la procedurile de testare a rachetelor, intrând astfel direct în istoria mondială.

Se pare că avea numai 19 ani când, preocupat de esența comunismului, s-a apucat singur să-i studieze pe clasicii marxism-leninismului. Pentru a fi corecți, trebuie să spunem că în această chestiune nu a fost deloc influențat, ci a făcut-o din proprie inițiativă pentru că, în afară de Marx, Engels, Lenin și Stalin, permiși oficial, el s-a familiarizat cu scrierile unor autori total interziși – Kautski, Troțki și Mao Zedong. Crezând cu sinceritate în drumul pe care și-l alesese, Fred a devenit membru al Partidului Comunist, a primit în scurt timp gradul de maior și i s-a deschis perspectiva, extrem de remarcabilă la prima vedere, a unei cariere militare. Totul s-a încheiat în anul 1968, după evenimentele din Cehoslovacia, când, în urma atacurilor lansate de tancurile „aliaților" (în afară de URSS, la operațiune au participat și armatele celorlalte țări din Pactul de la Varșovia, cu excepția României), florile celebrei Prazske jaro – Primăverii de la Praga – au fost scăldate în sângele femeilor și copiilor care au căzut victime. În octombrie, maiorul Anadenko a luat următoarea decizie: în semn de protest, fără să ezite, a ieșit din rândurile comuniștilor și, din proprie voință, a renunțat la cariera militară atât de prestigioasă în rândul trupelor aeriene de elită.

Fred a trebuit să o ia de la capăt. Fostul maior cu experiență în testarea de rachete a lucrat doisprezece ani ca simplu muncitor la rețeaua de metrou din Kiev, apoi la fabrica de hârtie. Din spusele lui, în acea perioadă nu a pierdut nicio clipă, lucrând cu asiduitate

la prima sa carte cu tematică politică, *Parcursul firesc*, care, în cele din urmă, l-a adus pe banca acuzaților la 2 aprilie 1982. Apoi, la 29 octombrie 1982, la solicitarea directorului de atunci al KGB din Ucraina, sângerosul Stepan Muha, tribunalul orășenesc din Kiev l-a condamnat pe Fred la pedeapsa maximă, celebra șapte plus cinci.

Interesant de menționat că în actul de acuzare, pe care Fred ni l-a arătat de îndată ce i l-am cerut noi, georgienii, subtitlul cărții sale, De la Lenin la Brejnev, a fost înlocuit, cu delicatețe cekistă, astfel: De la [numele conducătorului] la [numele conducătorului]. Se pare că, într-o asemenea „sfântă scriptură", cum era numit în glumă actul de acuzare de către deținuți – o adevărată capodoperă a stilului epistolar caracteristic KGB – chiar și simpla menționare a unor nume de neatins, Lenin și Brejnev, era un act inadminisbil pentru cekiștii ucraineni.

Când eu și Dato am ajuns în lagăr, am avut parte de o primire cât se poate de tradițională din partea deținuților.Au organizat un comitet de întâmpinare alcătuit din Johnny Laşkaraşvili și Jora Homizuri (georgieni), Rafael Papaian (caucazian), Vadim Iankov și Friedrich Anadenko (ruși). Fred ne-a întrebat în detaliu despre Partidul Republican pe care îl înființasem, analizând principiile care stăteau la baza lui, și a remarcat entuziasmat că programul nostru economic (bineînțeles că aveam unul) coincidea cu teoriile lui. (Recunosc cinstit că „programul" nostru de atunci i-ar face pe specialiștii de azi să râdă, ba până și studenții din anul întâi la Economie l-ar lua în derâdere.)

Anadenko se considera un social-democrat și un marxist, dar se disocia de acțiunile violente care ar fi adus vărsare de sânge. Era în mod clar împotriva metodelor folosite de Lenin, Stalin și Mao, dar era

inadmisibil să rostești în prezența lui ceva rău despre Antonio Gramsci, Palmiro Tolgliatti, Maurice Thorez, George Marchais, Aleksandr Dubcek și mai ales Enrico Berlinguer, liderul Partidului Comunist al Italiei, care tocmai se stinsese. Principalul merit al celui din urmă, în opinia lui Fred, consta în faptul că reformase Partidul Comunist din Italia, un partid puternic și cu multă influență în general, trecând de la marxism-leninism la comunismul european și apropiindu-se astfel de viziunile politice ale altor lideri. În 1980, când trupele sovietice au intrat în Afganistan, a fost una dintre vocile care au criticat dur această acțiune, motiv pentru care între partidele comuniste din Uniunea Sovietică și Italia a avut loc o ruptură puternică. Astfel, de pe tarabe a dispărut pentru totdeauna ziarul comuniștilor italieni, Unita, ale cărei ultime coloane erau o adevărată biblie ilustrată pentru iubitorii de fotbal. În ciuda faptului că, după criticile aduse Uniunii Sovietice, popularitatea lui Berlinguer a crescut extrem de mult, membrii Partidului Comunist italian nu erau niciodată aleși ca reprezentanți în structurile de conducere ale țării, deși structurile locale erau pline de comuniști.

Aproape fiecare dimineață începea cu o polemică scurtă, dar inutilă între Homizuri și Anadenko: era posibil un comunism „nobil" sau nu? Singurul motiv pentru care discuția se sfârșea relativ repede era acela că li se năzărea să vorbească despre asta în timpul apelului de dimineață, apoi continuau în sala de mese, însă trebuiau să-i pună capăt înainte de a intra în atelier – era o gălăgie așa de mare de la mașinile de cusut electrice, că o polemică științifică sau politică era imposibilă în astfel de condiții – pentru că abia ce puteai schimba două cuvinte din când în când. În aceste dezbateri matinale, Anadenko o ținea la nesfârșit cu „fața umană" a socialismului, în timp ce

Jora îl contrazicea, afirmând că socialismul nu avea nicio față umană, ci doar un rânjet de lup. Anadenko susținea că, de fapt, comunismul nu avea nimic în comun nici cu ideile delirante ale lui Lenin („Și-o bucătăreasă poate conduce țara!"), nici cu teoria lui Troțki referitoare la revoluția permanentă, nici cu cruzimea lui Stalin și lagărele politice pe care le înființase, nici cu dictatura proletariatului, recunoscută de multe partide comuniste (deși, conform marxistului Anadenko, nici proletariatul nu-i era prea pe plac).

Uneori, se ralia polemicii și Razlațki, un adept al stalinismului, și sărmanul Anadenko trebuia să se lupte în dreapta și în stânga, pe două fronturi, dar, cu toate acestea, orice dispută era încheiată de el ca un om cuviincios, fără să jignească pe nimeni, iar despre orice chestiune rămasă fără răspuns spunea că neapărat avea să se gândească la asta. Și Fred chiar se gândea și discuția se relua: Enrico Berlinguer, Antonio Gramsci, Pablo Picasso sau Paul Éluard.

Seara, după terminarea lucrului, tema disputei se schimba și din sfera politică se trecea la una mai academică – acum Anadenko și Iankov polemizau despre Marx, Engels, Troțki, Freud, Lacan și Popper. Obiectul unei dispute extrem de aprinse era tocmai creația lui Karl Raimund Popper, care pentru Iankov era o autoritate incontestabilă, așa cum era Marx pentru Anadenko. De fapt, cu ocazia acestei dispute, am aflat și eu pentru prima dată despre Popper și despre conceptul lui de „societate deschisă" care s-a dovedit a fi dezastruos în cazul viitoarei Georgii.

Disputa dintre Anadenko și Iankov, acești doi iluminați ai lagărului nostru politic, lua adesea forma unui dialog public socratic, la care, de regulă, participau „atenienii", adică elita noastră intelectuală de acolo.

— Popor al Atenei! ni s-a adresat Iankov (Socrate). Învățații – Karl Marx, Democrit din Abdera și întemeietorul teoriei atomice – s-au înfățișat înaintea mea pentru o polemică.

— Atunci o să fiu eu Democrit, s-a oferit Fred Anadenko, recunoscând că era din Abdera. După cum se știe, teza de doctorat al lui Marx a fost Diferența dintre filosofia naturală a lui Democrit și filosofia naturală a lui Epicur[73]. Așa căDemocrit este, în mod clar, unul de-ai „noștri".

— Bine ai venit, dragul meu Democrit! Din moment ce te-ai născut în anul 460 î.e.n. și te-ai stins în anul 370 î.e.n., sunt cu nouă ani mai mare ca tine, deși, cu ajutorul dragilor tăi atenieni, am murit în anul 399. Poate că ne-am și întâlnit. Deși nu pot afirma cu certitudine acest lucru. Ia zi-mi tu, Levan din Atena, cum s-a întâmplat de fapt?

— V-ați întâlnit, și nu o dată, dragul meu Socrate. Ca să te asculte pe tine și pe sofistul Filolau, Democrit a bătut drum lung de la Atena, am intervenit eu cu mare entuziasm în discuție, jucând rolul celebrului atenian.

— Privește în jur, dragul meu Democrit, a început Socrate. Fii atent la sârma ghimpată... vă rog să mă iertați, la măslini; la turnurile de supraveghere înalte... vă rog să mă scuzați, la temple, unde iubitele noastre gărzi din Ministerul de Interne... adică preoții din Antichitate... îndreaptă spre noi pușcile cunoscute în toată lumea, create de Mihail Timofeevici Kalașnikov, distins de două ori cu titlul de erou al Muncii Socialiste... vă rog să mă scuzați, am vrut să spun că ne binecuvântează cu crengi de măslin, așa cum locuitorii Thebei, chinuiți de ciumă, înfățișați în prologul faimoasei tragedii a lui Sofocle, *Oedip Rege*, îl binecuvântau pe regele lor Oedip.

— Bineînțeles că da, dragul meu Socrate, văd și măslinii, și preoții, și gardurile de sârmă ghimpată, și

puștile. Dar ce rost au toate acestea, ce legătură au acești măslini și preoți păgâni cu disputa noastră de azi?

— E foarte simplu, dragul meu Democrit. Conform învățăturilor lui Pitagora, când sufletul meu, conform regulilor metempsihozei (sau reîncarnării), va trece în trupul lui Karl Popper, eu, în anul 1945 voi scrie o capodoperă recunoscută în sfera sociologiei, Societatea deschisă și dușmanii ei[74], în care voi apărea drept cel mai necruțător dușman al totalitarismului. Voi milita pentru democrație și o societate deschisă în care îndepărtarea de la putere a vechii elite politice va fi posibilă fără vărsare de sânge și revoluție. Întrucât procesul de acumulare a cunoștințelor este imposibil de prevăzut, atunci nu există nicio teorie ideală despre modul de conducere a unui stat. Sistemul politic trebuie să fie flexibil, pentru ca guvernul să-și poată schimba treptat politica. Societatea trebuie să fie deschisă tuturor punctelor de vedere și subculturilor (dragii mei atenieni, asta se numește pluralism și multiculturalism). Iar tu, dragul meu Democrit, după ce te vei reîncarna în Karl Marx, vei stabili că există un singur mecanism de dezvoltare – lupta de clasă pentru luarea în stăpânire a mijloacelor de producție, că nu există pluralism politic, că principala realizare a omenirii o reprezintă crima și revoluția. Uite cum ne-ai adus la gardurile de sârmă ghimpată cu măslini și preoți cu Kalașnikov!

— Permite-mi să nu fiu de acord cu tine, dragul meu Socrate. Fiul meu de suflet, Karl Marx, nu a declarat niciodată că tovarășul Stalin a închis jumătate din populație în cocina pe care noi o numim Gulag, că le-a plantat măslini și le-a instalat preoți cu puști automate ca să-i supravegheze. Ca toate geniile, Marx a avut discipoli buni și răi: Kautski a fost un discipol bun, Lenin – unul rău; discipoli ai discipolilor buni sunt

Antonio Gramsci și Enrico Berlinguer, iar discipoli ai discipolilor răi – Lev Davidovici Bronștein (Iudușka Troțki) și Iosif Vissarionovici Stalin (Marele Joe). Iar cel mai rău discipol dintre toți este Mao Zedong.

— Dragul meu Democrit, recunoașterea mi-o datorez dragilor mei discipoli, Platon și Xenofon, dar și Marx al tău s-a ales cu o reputație proastă la nivel mondial „datorită" celor mai buni discipoli ai lui Lenin și Stalin, și nu datorită lui Bronștein și Kautski, numiți „revizioniști".

— Dragul meu Socrate, cel mai bun discipol al tău, Platon, a fost și el un marxist stihinic, pentru că se îndoia de dreptul la proprietate privată.

— Da știu aceste acuzații neîntemeiate, că Platon a fost un comunist, iar Heraclit – întemeietorul materialismului dialectic sau marxismului. Ai citit foarte superficial ultimele opere ale lui Platon din care se trage această concluzie, dar nu ții cont de faptul că, după moartea mea, nu am avut asupra lui o prea mare influență. După reîncarnarea în Karl Popper, am putut totuși să transmit omenirii cel mai important adevăr: istoria e condusă după idei pluraliste, nu este guvernată de scheme marxiste dure și de lupta de clasă pentru hegemonie.

— Nu-mi prea place în ce direcție o ia discuția noastră, dragul meu Socrate. Tu nu crezi în lupta de clasă pe viață și pe moarte pe care o susțin eu, dar nici eu nu cred în pluralismul tău feeric. Să decidă istoria. Îți promit că, dacă o să mai apuc să fiu eliberat, o să-l studiez pe Karl Popper și o să scriu un eseu bun despre el... dintr-o perspectivă marxistă.

O parte importantă a lagărului nostru politic era formată din criminali de război în vârstă. Ca pondere ocupau locul al doilea după democrați, adică cei condamnați pen-tru agitație și propagandă antisovietică, conform Artico-lului 70 din Codul Penal

al RSFSR. Cu toate acestea, noi,democrații, eram în minoritate, deoarece criminalii de război făceau parte dintr-un grup și mai mare compus din trădători de patrie, spioni și teroriști. Unul dintre criminalii de război din lagărul de la Barașevo era ucraineanul Mikola Verhovenski care, în timpul războiului, lucrase pentru forțele de ordine germane. După război, și-a schimbat numele, a devenit Verhovin, s-a mutat în Donbass, unde a început să lucreze într-o mină de cărbune și a scos atâta cărbune, că a primit ordinul de Erou al Muncii Socialiste. Secretarul General al PCUS, tovarășul Leonid Ilici Brejnev, el însuși având pieptul plin de medalii, i-a înmânat medalia lui Verhovin, iar momentul a fost filmat. Mai târziu, această scenă a fost transformată într-un jurnal de actualități – de genul materialelor care rulau în toate cinematografele sovietice înainte de începerea unui film.

Când însă, în cinematograful din satul natal al lui Verhivon (care – surpriză! – se numea Verhovina), a ajuns un film nou, însoțit inevitabil de această scenă, localnicii l-au recunoscut pe consăteanul lor și uite așa a fost arestat după douăzeci și cinci de ani de la încheierea războiului. Curtea Supremă a Ucrainei i-a retras titlul de Erou al Muncii Socialiste și l-a condamnat la moarte, dar, după ce a petrecut șase luni la izolator în așteptarea îndeplinirii sentinței, Curtea Supremă a URSS l-a grațiat pe Verhovin (probabil a ajutat titlul de Erou al Muncii), înlocuindu-i pedeapsa cu moartea cu pedeapsa maximă de atunci, cincisprezece ani de detenție. Verhovin și-a încheiat această pedeapsă chiar în lagărul nostru politic, în funcția onorantă de bucătar.

Imediat ce Verhovin a fost eliberat, Fred Filippovici Anadenko mi-a făcut o propunere ciudată. Anadenko era rus, dar trăise în Kiev, unde preluase maniera de adresare a ucrainenilor – ni se adresa cu prenume și

patronimic și făcea asta chiar și cu oameni apropiați. Așa că nu-mi spunea Levan, ca toți ceilalți prieteni ruși ai mei, ci Levan Valerianovici, cu un accent clar pe prima silabă a prenumelui (deși trebuia pus pe a doua), urmat de patronimic. Ne aflam în fumoar, uitându-ne cum Verhovin pleca din lagăr, aruncându-i priviri pline de invidie. Eu fumam niște mahorcă, pe care mi-o rulasem într-o bucată din *Izvestia* – țigară căreia Johnny Laşkaraşvili, în spiritul marilor puriști ai limbii georgiene, îi zicea tvithveuli – când Anadenko mi-a propus să facem o plimbare ca să discutăm o chestiune importantă.

Era frig afară, temperatura scăzuse la minus 30 de grade, așa că o plimbare însemna să mergem repede de la izolator până la poartă și înapoi. Când doi oameni făceau acest traseu, toți știau că discută o chestiune serioasă.

După ce am parcurs în tăcere prima jumătate a drumului și am pornit-o înapoi de la poartă, Fred Filippovici m-a întrebat:

— Levan Valerianovici, după eliberarea lui Verhovin, la bucătărie a apărut un post vacant, nu vreți să luați locul bucătarului, dacă toți condamnații conform Articolului 70, adică democrației, vă susțin?

Propunerea era și neașteptată, și, ca să spun adevărul, oarecum jignitoare, pentru că bucătăria nu era a noastră, acolo lucrau, adică își umflau stomacul numai spionii, trădătorii de patrie, teroriștii și criminalii de război apropiați administrației. Pe de altă parte, era clar că Anadenko plănuia ceva și nu avea de gând să mă jignească sau să mă testeze.

— Doar știți, Fred Filippovici, am început și eu să vorbesc în maniera lui, că bucătăria nu e un loc pentru noi. La Tbilisi comandantul izolatorului de anchetă, colonelul Tariel Dilibazaşvili, (vă rog să mă scuzați, nu-i știu patronimicul) și „oamenii buni" ai lui nu au

îndrăznit să-mi propună să lucrez la servire, și pentru asta am făcut un drum așa de lung ca, în satul Barașevo din raionul Tengușevski, RSSA Mordovină, să-mi stric reputația?

— Degeaba vă enervați, Levan Valerianovici, nimeni nu vă obligă să vă compromiteți. Dar de ce nu s-ar putea, deși încălcăm o tradiție de mulți ani, să permitem accesul la bucătărie unor oameni cinstiți, care nu vor fura porțiile care ni se cuvin și care nu vor permite nici altora să facă asta?

— Păi dacă e așa de mare nevoie de un bucătar virtuos, de ce nu acceptați dumneavoastră? Nimeni nu se îndoiește de cinstea dumneavoastră și dacă v-ați priceput la rachete cosmice, o să faceți cum, necum ordine și la bucătărie.

— Uite ce înseamnă să fiți tânăr și fără experiență, Levan Valerianovici! Doar v-am spus că dumneavoastră veți fi susținut de toți deținuții condamnați conform Articolului 70! Dar pe mine cine să mă susțină, mai ales că eu am scris plângeri despre jumătate dintre oamenii de aici și le-am trimis către Procurorul General al URSS Rekunkov? Și apoi le-am înmânat personal câte o copie a plângerii?

— Eu știu că ați scris numai despre Feldman, care a mâncat un porumbel, iar acest lucru este inadmisibil, pentru că porumbelul este simbolul păcii. I-ați solicitat lui Rekunkov să ia măsuri, i-am zis eu, fiind deja pe gânduri.

— Și am mai scris și că spionul japonez, deținutul Kan-Chan-Kho, a mâncat un câine cafeniu care hoinărea prin zonă.

— Și simbolul cui este câinele cafeniu?

— Cum poate să mănânce un câine, doar e prietenul omului?! a început să se tulbure extrem de tare Anadenko, care era de regulă un tip liniștit.

— Nu polemizez cu dumneavoastră, Fred Filippovici. Sunt de acord, câinele e prietenul omului și nu e frumos să-ți mănânci prietenii. Totuși, în primul rând, Kan e coreean și a crescut cu carne de câine, și în al doilea rând, deși cred în prietenia dintre oameni și câini, nu pot să spun nimic despre ce înseamnă să fii prieten cu un dulău ca Rekunkov.

— Știți foarte bine, Levan Valerianovici, că Rekunkov nu mi-e prieten. Dacă aș fi avut asemenea prieteni, nu m-ar fi condamnat nimeni la șapte plus cinci, dar procurorul general trebuie să fie câinele de pază al legii, mi-a răspuns Anadenko pe un ton rece.

— Dar oare legea interzice consumarea cărnii de câine? am întrebat eu, apărând înclinațiile culinare ciudate ale deținutului coreean.

— Nu e moral să mănânci un câine! Și apropo, nu e moral nici că fratele dumneavoastră, David Valerianovici, sfărâmă pâinea și o pune în borș!

— Ei bine, noi, georgienii, nu știm asta! La noi se face rar borș, și lui Dato nu i-a trecut niciodată prin minte că v-a jignit în vreun fel, sfărâmând pâine în borș! Apropo, ați scris și despre asta tovarășului Aleksandr Mihailovici Rekunkov? am izbucnit eu, lăsând să iasă din mine adevăratul georgian și am continuat pe un ton mai ridicat: De fapt, Friedrich Filippovici Anadenko, pot, printr-o cunoștință, să vă fac rost de adresa secretarului general al Organizației Națiunilor Unite, peruanul Javier Pérez de Cuéllar. Omul acesta, în anii 1969–1971, a fost ambasador al Peru în URSS și în Polonia , așa că între timp o fi învățat și arta complicată a servirii borșului!

— Gata, Levan Valerianovici, am vrut doar să vă propun să fiți bucătar. În țară au loc transformări și m-am gândit că funcția aceasta ar fi mai potrivită pentru dumneavoastră, a cedat Anadenko mereu politicos.

— De-acum înainte, Fred Filippovici, înainte de a le mai propune georgienilor orgolioși să fie bucătari, gândiți-vă bine, pentru că evreilor le plac păsările, coreenilor câinii cafenii, rușilor procurorii generali, iar georgienii sunt mândri ca păunii, își țin coada pe sus, până la acoperiș. Pe scurt, suntem oameni mândri, foarte mândri.

— De fapt, mândria ne e caracteristică și nouă, Levan Valerianovici, a zis Anadenko, zâmbind viclean. În ceea ce privește caracterul dumneavoastră național, din punct de vedere istoric am avut posibilitatea să studiem alt exemplar, de un calibru mai mare. Nu avem nevoie de ceartă și neînțelegere, propunerea mea s-a dovedit fără rost, deja sunteți al patrulea om care îmi spune asta, așa că va trebui să vă cred.

— Dacă nu e un secret, cine v-a mai refuzat?

— Vadim Anatolievici Iankov, Mihail Vasilievici Poliakov și Piotr Alekseevici Butov, i-a enumerat el dintr-o suflare, fără să stea prea mult pe gânduri.

— Și de ce nu l-ați întrebat pe Manilovici? m-am interesat eu, deși știam foarte bine că Fred nu i-ar fi propus niciodată lui Boria o asemenea funcție.

— Am avut motivele mele, a răspuns el, luându-și un aer important.

— Pot să vă ghicesc motivele și cred că vă înșelați, l-am taxat eu pe Anadenko, căci nu voiam să-i trec cu vederea atitudinea antisemită, deși fusese doar o mică scăpare. Și, în opinia dumneavoastră, ce se va întâmpla acum?

— Acum, dragă Levan Valerianovici, administrația coruptă a zonei noastre, în conformitate cu tradiția de mulți ani, va alege din rândul spionilor și trădătorilor de patrie un candidat „potrivit", îl va numi bucătar chiar și pe Ahper Mehtievici Radjabov, care a vândut americanilor, împreună cu un covor persan, schițele tehnice ale rachetei SS-20, mândria industriei noastre

militare. Îi va da jumătate din porţiile noastre comandantului Șalin, iar pe restul le va fura fără nerușinare, căci n-are niciun Dumnezeu, și eu voi scrie o nouă scrisoare Procurorului General, a încheiat Fred cu un zâmbet amar.

Așa cum am mai spus, în lagărul din Barașevo, coseam mănuși. Ca să fiu sincer, nu erau chiar mănuși – aveau doar un singur deget, dar acest neajuns era compensat de căptușeala de cauciuc din palmă. Am văzut multe astfel de mănuși pe diverse șantiere și înainte, și după detenţie. Aceste capodopere ale Gulagului se foloseau în mare cantitate și pentru construcţia metroului din Moscova. Norma noastră zilnică era de 92 de perechi. De regulă, toţi coseau câte 93, dar, într-o bună zi, Anadenko a început să coasă câte 200 de perechi.

La început, nimeni nu a acordat atenţie acestui lucru, dar, când Anadenko a predat 300 de perechi de mănuși, au apărut vorbe în atelierul de cusut și problema a ieșit la iveală. Comitetul de rezistenţă, din care în acel moment făceam parte și eu și care era condus chiar de către Anadenko, a stabilit la ora trei noaptea o ședinţă la fumoar. Au apărut membrii comitetului: Altunian, Anadenko, Berdzenișvili, Butov, Donskoi, Manilovici, Poliakov, Homizuri și Iankov. Ședinţa a durat cincisprezece minute. Din explicaţiile lui Anadenko, comandantul închisorii l-a privat de dreptul de a se întâlni cu soţia lui, așa că a intenţionat să-l pedepsească pe „cetăţeanul comandant". Pentru a-l induce în eroare pe maiorul Șalin și pentru ca acela să dubleze norma zilnică, Anadenko a decis să mărească volumul producţiei. Nimeni nu putea îndeplini o asemenea normă și ar fi început imediat o grevă. Șalin ar fi fost dat jos, iar noi am fi revenit la norma inițială. Comitetul nu a aprobat acest plan, fiind considerat extrem de riscant și periculos. Președintele Anadenko

a fost repede de acord cu noi, spunând: „Să vă dea Dumnezeu sănătate, că deja nu mai pot să lucrez atât".

După eliberare și reabilitare, Anadenko a scris o lucrare uriașă despre Marx și Popper. Un ziarist ucrainean i-a luat un interviu și l-a caracterizat pe Fred astfel: „profunzime și spirit critic", „independență și responsabilitate", „fermitate și tact", „putere de muncă și generozitate", „modestie și spirit cavaleresc".

N-am ce spune, jurnalistul, matur, a reușit să vadă toate aceste calități la Fred dintr-o primă discuție. În schimb, eu am avut nevoie de un lung proces de analiză de trei ani într-un lagăr cu regim sever și de douăzeci și trei de ani de libertate ca să-mi dau seama cine era, cu adevărat, Anadenko.

---

[73] În traducere liberă, lucrarea nu a fost tradusă în limba română.Manuscrisul original a fost publicat în limba germană în 1841 sub titlul *Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie* (n. red.).

[74] Apărută în limba română, traducere de D. Stoianovici, Editura Humanitas, București, 2017 (n. red.).

11
BADZIO

Nu cu mult timp în urmă, în timpul unui zbor lung deasupra oceanului, au început să nu-mi dea pace niște întrebări: cine a fost cel mai vesel om pe care l-am întâlnit în viața mea? Sau alta, și mai interesantă: cine a fost cel mai serios? Nu mi-a fost deloc simplu să răspund la ele. În a doua sau a treia oră de zbor, am reușit să-l găsesc pe cel mai vesel – profesorul meu de latină, cel mai bun latinist din istoria țării noastre, strănepotul faimosului scriitor georgian Iona Meunarghia. Irakli Șenghelia își petrecuse copilăria și tinerețea în Gulag și apoi în exil în Kazahstan. Avea acea joie de vivre – o bucurie de viață deosebită, specifică georgienilor, un fenomen atât de bine descris de Merab Mamardașvili, un filosof remarcabil, pe care l-am inclus tot în tabăra celor mai veseli oameni, imediat după Irakli Șenghelia.

În cazul nominalizării celui mai serios om, lucrurile erau mai complicate. Printre nominalizați se aflau următorii: în primul rând, singurul meu profesor care nu zâmbea, un specialist în opera lui Grigol Handzteli și clona lui spirituală (un profesor ușor de recunoscut de profesorii, studenții și absolvenții Universității de Stat din Tbilisi); în al doilea rând, frizerul meu care nu scotea nici pâs!, în a cărui familie nu se mai râsese de un secol; în al treilea rând, vecinul meu posac, care a dat ultima dată bună ziua cuiva acum douăzeci de ani; în al patrulea rând, un tovarăș din lagăr, Iuri Badzio. În ora a zecea de zbor, Grammy și Oscar la categoria

„seriozitate” au fost acordate total pe merit lui Iuri Vasilievici Badzio, deținut politic rezistent, specialist în greva foamei, Prometeu al luptei pentru drepturile deținuților, fondatorul și primul președinte al Partidului Democrat din Ucraina.

Iuri Badzio s-a născut la 25 aprilie 1936. În 1958 a absolvit Facultatea de Filologie de la Universitatea din Ujhorod, iar în 1964 studiile de doctorat la Institutul de Literatură al Academiei de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. A lucrat ca profesor la câteva școli din regiunea Trans-carpatia, a avut o viață socială activă, a fost membru al clubului tineretului artist. În timpul Dezghețului lui Hrușciov[75], a intrat în Partidul Comunist, dar, din cauza participării la tot felul de campanii disidente, în anul 1965 a fost exclus din rândurile lui și, prin urmare, lipsit de dreptul de a preda.

După ce și-a pierdut dreptul de a profesa, s-a angajat ca hamal la o brutărie. În aceeași perioadă, a început activitatea ilegală de difuzare a samizdaturilor. Din 1972, a lucrat la principala sa carte, Dreptul de a trăi[76]. În anul 1977, când această lucrare era practic încheiată, KGB a trimis o agentă infiltrată care a reușit să-i câștige încrederea lui Badzio și să-i devină iubită. Dar, după ce a pus mâna pe manuscrisul lui prețios, l-a trădat și s-a făcut nevăzută. După o depresie îndelungată, în care s-a confruntat cu un amestec de dezamăgire profundă și frustrare, Badzio s-a apucat să-și scrie din nou lucrarea.

Apoi, în 1979, a fost arestat pentru activitatea sa disidentă. Tribunalul l-a condamnat la sentința maximă prevăzută în Articolul 70, șapte ani de lagăr cu regim sever și cinci ani de deportare. Și-a executat pedeapsa în Dubravlag, în dragul nostru lagăr – JH 385/ 3-5.

Când am ajuns în lagărul politic Barașevo, mie și lui Dato ne-a atras imediat atenția un om foarte serios, care nici nu s-a uitat spre noi. Stătea chiar lângă tufele de trandafiri, la o masă cu două cărți deschise în fața lui și un ceas și scria ceva de zor în caietul lui de însemnări, verificând din când în când câte ceva în cărți.

Deținuții din comitetul de întâmpinare s-au apucat să ne pună întrebările obișnuite, iar noi eram dornici să aflăm ceva: cine era bărbatul acela care lucra de zor și nu ridica o clipă capul din cărți? Homizuri ne-a spus că e Iuri Badzio, că e social-democrat și un om bun, dar, când e ocupat, n-ai nicio șansă să intri în vorbă cu el, nici măcar nu poți să te apropii de el. Acum lucrează la cartea lui, dar, în câteva minute, fără să facă vreo pauză, se va apuca de studiul limbii engleze și fix peste 45 de minute, tot fără pauză, va trece la germană. Și lucrează cu așa o precizie datorită ceasului său.

— De unde are ceasul? Oare sunt permise ceasurile în zonă? am întrebat, părându-mi rău că nu aveam niciun ceas.

— Nu, nu e permis. Dar, ca să obțină acest ceas, Badzio a făcut greva foamei timp de 675 de ore, adică patru săptămâni și trei ore. A obținut o mare victorie: a primit un ceas deșteptător și la fiecare 45 de minute el îl anunță cinstit că e timpul să schimbe frontul de luptă: politică – filosofie – engleză – germană. Dacă într-un moment vrei să afli cât e ceasul, ai trei variante: fie trebuie să te uiți de la distanță la ceasul lui Badzio, fie intri în baracă și asculți radioul (foarte repede o să înveți pe de rost programul tuturor emisiunilor) sau te duci la bibliotecă, la Anderson, și el, uitându-se la ceasul lui original din plante, îți va spune ora exactă. În cel mai rău caz, poți să i te adresezi lui Arkadi Dudkin, dar să nu-l întrebi anul. În privința orei, de regulă, nu greșește.

Așa „am făcut cunoștință” cu Iuri Vasilievici Badzio chiar în prima zi în care am ajuns în lagăr. Îl văd și acum, slab și palid, și mereu îmi vine în minte acest om neobosit, când mi-e lene să mă apuc de vreo treabă, dar care totuși trebuie neapărat făcută.

După ruși, care erau cel mai bine reprezentați în lagărul politic, urmau ucrainenii: Iuri Vasilievici Badzio – un social-democrat din Ujhorod; Vasili Stepanovici Strilțiv –profesor și reformator al sistemului de educație din Ivano-Frankovsk; Vladimir Petrovici Deledivka – doctor în inginerie din Kiev; Grigori Fokici Niciporenko – inginer din Dnepropetrovsk; Dmitri Dmitrievici Mazur – profesor din Jitomir; Grigori Petrovici Kuțenko – maior din satul Ivanovka, regiunea Kiev, și mulți alții.

În acea perioadă, directorul filialei KGB din Ucraina era Stepan Nesterovici Muha, cunoscut pentru cruzimea și numele său ciudat (muha în rusă înseamnă „muscă”), care nu-și cruța deloc compatrioții disidenți – aproape toți deținuții pe care i-am enumerat mai sus fuseseră condamnați la sentința maximă conform Articolului 70 (Articolul 62 în Codul Penal ucrainean): șapte plus cinci.

Practic, toți deținuții ucraineni erau naționaliști sau luptaseră pentru independența Ucrainei, excepție făcând ucrainenii ruși: Fred, adică Frederich Filippovici Anadenko din Kiev și Piotr Aleksandrovici Butov din Odesa. Ucrainenii erau extrem de apropiați, se îngrijeau de ai lor și-și împărțeau chiar și ultima bucățică. Spre deosebire de ruși, ucrainenii de la Barașevo aveau un lider clar și incontestabil: fiecare dintre ei recunoștea autoritatea lui Iuri Badzio,obținută prin luptele pe care le dusese atât în lagăr, cât și în afara lui.

Când a ajuns în lagăr, Badzio s-a apucat să scrie scrisori în limba ucraineană. Doamna Ganicenko,

cenzorul închisorii, al cărei soț era ucrainean, își petrecuse cea mai mare parte a vieții în Ucraina de Vest și știa foarte bine ucraineana, dar îi returna lui Badzio toate scrisorile, cu nota cinică „limbă neînțeleasă". Badzio nu s-a lăsat descurajat și a continuat să scrie așa. Ganicenko nu era deloc tulburată de faptul că familia lui Badzio nu primea scrisori. După ce citea scrisoarea amplă a lui Iuri, făcea nota obișnuită pe ea și i-o returna. Așa a durat până când, deja în timpul perestroikăi, inițiativa georgienilor de a scrie scrisorile în limba maternă a fost încununată cu succes și de la Barașevo a început să se reverse alaiul eroic al scrisorilor ucrainene, lituaniene, letone, estone și armene.

Imediat ce s-a declarat că aveam dreptul să scriem scrisori în limba maternă, Iuri Badzio a venit la noi, a adus două bucăți de slănină ucraineană și o bucată destul de mare de pâine neagră adevărată, trimisă de la Kiev, și, la un ceai tare, a rostit în ucraineană un toast pentru lupta națională, rugându-ne să ținem și noi un toast în georgiană, pe care întreaga delegație ucraineană a venit să-l audă. Firesc, georgienii au acceptat imediat. Din copilărie crescusem la astfel de mese cu toată familia: când aveam zece ani, unchiul meu mă numea capul mesei, tamada, și eu rosteam toasturi lungi. Desigur, multe dintre ele erau inexpresive, slabe sau deloc originale. Se nimereau și unele mai reușite, dar niciunul dintre ele nu s-ar fi putut compara cu cel pe care l-am rostit în lagărul din Barașevo, în fața ucrainenilor. A fost un toast așa de lung, că ceaiul s-a răcit, lui Strilțiv, de emoție, i s-a făcut rău, iar Niciporenko își ștergea lacrimile. Din ziua aceea, am știut că Badzio era prietenul nostru, deși asta nu i-a schimbat deloc programul: politică – filosofie – engleză – germană, urmau una după alta în

ritmul ceasului de masă și pentru prietenii lui nu avea prea mult timp.

În calitate de conducător al cercului științific din lagărul politic de la Baraşevo, Vadim Iankov a organizat o serie de prelegeri săptămânale, inițiativă care s-a bucurat de o mare susținere, încât și alții au început să ni se alăture. În timpul unei astfel de prelegeri, Badzio a vorbit despre cum se pot pune bazele unui partid, descriind în linii mari Partidul Democrat al Ucrainei pe care îl crease.

Îmi pare tare rău că teoreticienii noștri „atotștiutori", mai ales cei tineri, nu au posibilitatea să asculte această prelegere – Badzio nu s-a obosit niciodată să o și scrie. Am spus „prelegere", dar, de fapt, era dialogul nostru tipic, în care rolul lui Socrate îl juca Badzio, iar rolul lui Ion, naiv și încrezător în sine, îl jucam eu.

— Bună seara, drag popor atenian, bună seara, Ion, bună seara, gărzi ale liniștii noastre, domnilor gardieni, adică supraveghetori, mă scuzați, controlori, a început liniștit Badzio-Socrate.

— Bine că supraveghetorii nu te aud, dragul meu Socrate, am intervenit eu, Ion-Levan, cu șiretenie.

Badzio era încă departe de pleșuvia lui Socrate, căci îi creștea tare repede părul, dar nu-l depășea pe Rafik Papaian. (După cum am văzut ulterior, Badzio nu avea să chelească niciodată.)

— Dar n-au cum să mă audă, sau da? a întrebat Socrate.

— Nici nu te ascultă, nici nu te aud, i-a răspuns Ion, continuând ironia.

— Cel mai important e că mă auzi tu, dragul meu Ion. Deci spui că tu, așa de tânăr, ai înființat un partid politic cu prietenii tăi?

— Da, dragul meu Socrate. Poporul și „sfânta scriptură", adică actul meu de acuzare, sunt martori că noi patru am creat Partidul Republican al Georgiei,

vârsta medie a fondatorilor acestui partid fiind de 22,5 ani, i-am zis eu, socotind repede în minte ce vârste aveau, la 21 mai 1978, cei patru membri fondatori.

— E o vârstă minunată pentru jucătorii de fotbal, mi-a zis Socrate nevinovat la prima vedere, deși tocmai îmi dăduse prima lovitură.

— Protestez, în secolul al V-lea î.e.n. nu exista fotbal, a intervenit unul dintre atenieni, Jora Homizuri, ale cărui cunoștințe de fotbal se pare că se limitau la faptul că odatăDinamo Tbilisi, cu doar zece oameni, a câștigat în fața echipei Ararat Erevan în deplasare, pe stadionul Razdan, cu un scor de 4 la 1.

— Liniște în Agora! a strigat Socrate către cei prezenți. Permiteți-mi să fiu atunci mai specific: e o vârstă perfectă pentru a participa la Jocurile Olimpice, nu pentru a fonda un partid politic.

— Cum o fi, cum n-o fi, noi am înființat acest partid, iar autoritățile ne-au răsplătit începând să ne persecute, a declarat Ion cu falsă modestie.

— Și care e scopul partidului vostru? a întrebat Socrate.

— Să pună capăt regimului comunist, să obțină independența Georgiei și să instaureze democrația, a răspuns Ion, prezentând cu încredere programul tânărului său partid politic.

— Și de ce tu, un grec, te zbați așa de tare pentru Georgia? s-a interesat Socrate cu un aer serios (în georgiană Berdzenișvili înseamnă „fiu de grec").

— Dacă marele Socrate este preocupat de o țară măreață precum Ucraina, de ce atunci să nu fie interesat și modestul Ion de micuța Georgia?

— Deci vreți să vă îndepliniți cele trei obiective, nu-i așa? Să-i înlăturați pe comuniști, să obțineți independența și să instaurați democrația? a întrebat Socrate, enumerând obiectivele imperturbabil.

— Chiar așa, Sfânta Treime, a îndrăznit Ion.

— La noi, la greci, nu sunt trei, ci trei mii de zei. Numai zeii Olimpului sunt doisprezece, ca să nu mai vorbim despre toți ceilalți, a subliniat cu severitate Socrate, patriarhul pluralismului. Sfânta Treime încă nu a apărut sau, mai bine zis, nimeni nu vorbește încă despre existența ei.

— Să nu despicăm firul în patru, dragul meu Socrate.

— Și când veți atinge aceste obiective înălțătoare, când regimul comunist va fi abolit, când Georgia va deveni independentă și democratică, o să aboliți partidul?

— Repetă întrebarea, te rog, dragul meu Socrate!

— Ai înțeles foarte bine ce te-am întrebat.

— Cum să nu înțeleg! Dar nu mă satur să aud aceste cuvinte minunate precum „independență" și „libertate".

— Să zicem că nu mai sunt comuniștii la putere, că Georgia e membră ONU și că au loc regulat alegeri corecte, democratice, a încercat să privească în viitor Socrate. Și în acest timp ce face Partidul Republican al Georgiei? Se autodizolvă sau își schimbă obiectivele? Răspunde-mi direct, dragul meu Ion, fără ocolișuri.

— Își schimbă obiectivele, i-a răspuns Ion cel fără experiență, acceptând ușor ideea că libertatea și democrația au căzut din cer.

— Și urmărește noile obiective?

— Chiar așa, într-o nouă situație politică urmărește alte obiective, i-a răspuns Ion fără ezitare.

— Nu ar fi fost mai bine ca de la început să fi stabilit aceste noi obiective îndepărtate, Ion?

— Te-a prins, te-a prins! a intervenit unul dintre atenieni, Vadim Iankov, care nu și-a putut ascunde entuziasmul.

Iankov nu susținea ideea obținerii independenței de că-tre fostele republici sovietice. În schimb, propovăduia lupta comună cu comuniștii și o democratizare unică a Uniuni Sovietice, pentru că nu

vedea altă cale de a contracara agresivitatea Rusiei, care s-ar fi trezit astfel izolată de restul.

— Un partid politic este o organizație publică care proclamă anumite obiective, precum obținerea puterii în stat, păstrarea și menținerea acestei puteri obținute și folosirea aparatului de stat în vederea intereselor unei anumite clase sociale. Participă la campanii electorale, dezvoltă platforme de campanie și susține protestul politic. Nu-i așa, dragul meu Ion?

— Pare a fi o definiție completă, dragul meu Socrate. Te-ar fi invidiat și editorii celebrei enciclopedii *Britannica*. Cu toate astea, se pare că definiția ta nu corespunde tuturor sistemelor politice, a îndrăznit Ion să-l critice.

— Presupun, dragul meu Ion, că acum o să spui că un sistem politic monopartid nu are oponenți. Asta ai vrut să spui? îl întreabă Socrate, ucraineanul, mijindu-și ochii.

— Îmi citești gândurile, dragă Socrate, nu și-a putut ascunde entuziasmul Ion.

— Haideți să cădem de acord, dragă Ion și cetățeni ai Atenei, că un sistem monopartid nu e un sistem de partid, ci o fortăreață politică în care sunt interzise alte partide politice, sunt arestate sau chiar transformate în organizații culturale sau de tipul DOSAAF[77]. Un sistem politic primitiv, ca o dramă istorică, se formează abia odată cu apariția celui de-al doilea partid politic cu drepturi depline și se termină cu formarea unui sistem politic dezvoltat – pluripartit –, a unui mediu politic pluralist cu un spectru politic complet.

— Bine că nu te aud supraveghetorii și nu te înțeleg, dragă Socrate. Teoria ta despre statul de drept ar putea să-ți aducă o pedeapsă suplimentară de cel puțin opt ani, l-a avertizat Ion.

— Există doar cinci tipuri ideale de partide, a continuat însă Socrate nestingherit, revenind la

retorica grecească tradițională. Un partid al elitei, un partid popular, al maselor, un partid al comunităților etnice, o uniune electorală și un partid al unei mișcări. Fiecare dintre aceste partide are subdiviziunile sale. De exemplu, uniunea electorală se împarte în partid individual, partid al majorității (în engleză catch-all)sau într-o uniune programatică. Partidul Democrat al Statelor Unite ale Americii este partidul majorității, iar Partidul Republican este o uniune. Acum răspunde-mi, dragă Ion, copilul vostru, Partidul Republican din Georgia, ce tip e?

— Nu m-am gândit niciodată la asta, dragă Socrate, totuși, după cât înțeleg acum, aș putea spune că nu este un partid al maselor, dar nici nu are o orientare etnică. Nu este nici uniune electorală, pentru că mai e destul până o să se organizeze alegeri în Georgia. Dacă nu sunt alte tipuri de partide (și cum aș putea să mă îndoiesc de analiza ta?), atunci înseamnă că e un partid al elitelor.

— Deci înțelegi că vă așteaptă un drum lung înainte să căpătați sprijinul populației. E bine că ați fondat un partid pluralist fundamental. Asta înseamnă că veți obține primul vostru succes real peste patruzeci de ani.

— Fii mai îngăduitor, Socrate, nu se poate așa de mult! l-a implorat Ion, simțind cum rămâne fără grai la auzul unei astfel de perspective.

— Dacă nu te vei comporta cum trebuie, nu numai că nu o voi reduce, dimpotrivă, voi mai adăuga câțiva ani. O circumstanță mai mult sau mai puțin democrată o prevăd spre aniversarea a o sută de ani de la lovitura de stat din octombrie, spre anul 2017. Atunci câți ani vei avea, Ion?

— Șaizeci și patru, dragă Socrate. Nu-mi place cifra asta. Un mare om la vremea lui, John Lennon, avea un

cântec despre vârsta asta, dar a fost omorât la 40 de ani.

— Trebuie să recunosc că nu-ți lipsește ambiția, dragul meu, a declarat Socrate (care se autoproclamase fanul numărul unu al formației The Beatles din tot lagărul). Totuși, pentru a fi drept, trebuie să spun că, în primul rând, acest cântec a fost scris de Paul, nu de John, este unul dintre primele cinci cântece ale lui Paul. Iar Paul McCartney, slavă Domnului, trăiește și va ajunge nu până la 64 de ani, ci până la 104 ani. Dar admiratorii tăi – dacă vei avea parte de așa ceva – poate că te vor dezamăgi, dar cu toate astea nu te vor omorî. Când te vei pensiona, vei mai avea timp să te bucuri de frumusețea, libertatea și democrația țării tale.

— Mai e mult până atunci, dragă Socrate.

— Despre finanțele partidului aș vrea să stau de vorbă cu tine, dragă Ion. Când ați început lucrul, voi, probabil, v-ați gândit și la chestiunea aceasta.

— Finanțarea partidului se face din cotizațiile de partid și donații ale cetățenilor simpatizanți, i-a explicat Ion, aducându-și aminte cât de greu îi fusese de fiecare dată când adusese vorba despre cotizațiile de membru ale colegilor de partid.

— Și câți membri aveți în partid? s-a interesat Socrate, cerând să facă publică o informație confidențială.

— Să spunem că trei sute.

— Care este suma pe care ați stabilit-o pentru cotizație?

— Să spunem o rublă.

— O să treacă trei sute de ani înainte să puteți aduna de la trei sute de oameni o rublă. Ai încredere în experiența mea tristă, tinere Ion. Pe ce donații te bazezi?

— Oamenii de afaceri liberi o să doneze.

— Dar nici pe asta să nu te bazezi prea mult, tinere.

— Și atunci ce să facem, să jefuim bănci, ca Stalin? s-a tulburat Ion, rămas fără finanțe pentru partid, știind prea bine că tovarășul Stalin, în afară de faptul că se ocupase cu jafurile, în lupta cu oponenții politici se baza pe interlopi, lucru care a fost dezvăluit nu doar o dată de tovarășii de partid.

— Dar de ce scutești statul de o asemenea obligație, dragă Ion? De ce statul n-ar trebui să aloce unui partid politic – mai mult sau mai puțin serios – finanțe dintr-un fond special de buget, dacă acest partid a obținut la alegeri un scor bun și a depășit o anumită limită de voturi stabilită dinainte de lege? Ar trebui să aibă statul un fond special alocat pentru susținerea și dezvoltarea pluralismului? a întrebat Socrate, stârnind un val de dezaprobare printre atenieni.

— Ce utopie! a exclamat Vadim Iankov entuziasmat până peste poate. Nu voi trăi să prind așa ceva!

— Într-adevăr, nu spun asta despre Rusia, dar sunt convins că pentru bugetul Ucrainei, mai ales al Georgiei, aceasta nu va fi o povară. Stabilitatea partidelor și independența lor față de guvernele altor țări, să spunem de Rusia ca de fostă metropolă, asemenea state ca Georgia și Ucraina trebuie să și le asigure prin bugetul național.

Acest dialog socratic a căpătat brusc o turnură dramatică. Dintr-odată, cine știe cum au aflat, câțiva dintre supraveghetorii lagărului, Trimazkin, Trifonov și Kiseliov, au dat buzna peste noi, beți și înfuriați fiind, și ne-au anunțat că participanții direcți la dialog, Socrate și Ion, dar și arbitrii Iankov și Homizuri vor primi câte cincisprezece zile de carceră drept pedeapsă (se pare că agitatorii din Consiliul Ordinii Interne lucraseră din greu). Așa că grecii noștri au fost nevoiți să-și încheie dialogul spre stat sau anti-stat în carceră.

Nu cu mult timp în urmă, când, în timpul unei greve a foamei care avea loc la Tbilisi, inițiatorilor ei li s-a făcut rău, mi-a venit în minte aproape în întregime lucrarea remarcabilă a lui Iuri Badzio, *Principiile grevei foamei în lagărele politice*, pe care o citisem în manuscris (în ciuda faptului că m-am chinuit cu limba ucraineană și că, pentru a afla sensul unui cuvânt, am apelat mereu ba la Volodia Deledivka, ba la Grișa Niciporenko). Principalele principii ale acestei lucrări nemuritoare, aș spune, sunt, în fapt, instrucțiuni pentru una dintre cele mai eficiente metode de protest politic. În numeroase ocazii, marele expert în greva foamei – fie ea în formă „umedă" sau „uscată" – le-a încercat pe pielea sa.

Conform lui Badzio, greva foamei – sau „regina luptei fără folosirea forței" după cum o numea el – era de trei feluri: obișnuită (refuzul oricărei mâncări), uscată (absolută, refuzul mâncării și al apei) și parțială (refuzul aproape a tot, de exemplu, trecerea la „puțină pâine și apă" sau refuzul unor anumite feluri de mâncare, de exemplu, cea oferită de lagăr și limitarea doar la pachetele trimise de rude) – la acest tip de grevă au apelat mulți ani deținuții politici din închisorile georgiene; Zviad Dzidziguri mi-a spus de mai multe ori că nu știe care este gustul mâncării din lagăr, căci nici el, nici alți susținători de-ai lor nu se atinseseră deloc de ea.

Badzio a invocat patru motive pentru intrarea în greva foamei: politic, social, economic și personal. Și, în fine, după numărul de participanți și după clasificarea recunoscută, greva foamei putea fi individuală sau de masă.

După trei zile de grevă a foamei în formă uscată, absolută, în organism începe procesul de cetoză. Adepții faimoasei diete fără carbohidrați – dieta Atkins – știu bine că în acest caz organismul folosește

propria grăsime pentru a produce energia de care are nevoie, în locul glicogenului care ar fi trebuit depozitat în ficat, dar care nu se mai produce dacă nu se consumă carbohidrați. O formă uscată de trei, patru zile nu e periculoasă, pentru că organismul oricum va produce zilnic până la un litru de apă ca urmare a descompunerii grăsimilor, dar după cinci zile în organism încep procese ireversibile, în urma cărora sunt afectați rinichii, ficatul și inima.

Conform lui Badzio, pentru o grevă a foamei de lungă durată, eficientă, trebuie ca primele trei zile să fie uscate, iar din ziua a patra să se înceapă consumul de lichide.

Pentru a rezista cu succes la o grevă a foamei de două săptămâni, trebuie, ca probă, să faci înainte una de o zi, de trei zile, de șapte zile. Toți deținuții trebuie să treacă printr-o perioadă de pregătire de o lună, care să înceapă cu o grevă a foamei de o zi, de exemplu, luni. În săptămâna următoare iar o grevă a foamei de o zi (din nou luni), peste o săptămână, deja de trei zile (luni–miercuri), și peste altă săptămână, una de șapte zile (luni–duminică). Abia după o asemenea lună de probă deținutul poate fi convins că va suporta încercarea unei greve uscate de trei zile. Dacă omul a făcut o grevă de o săptămână și o grevă uscată de trei zile, din punct de vedere moral și fizic e pregătit de o grevă de două săptămâni, primele zile fiind uscate. Conform lui Iuri Badzio, după o asemenea încercare omul e gata chiar și de o grevă a foamei de patruzeci și șapte de zile.

Recordul lui Iuri era de șaizeci și trei de zile și el a făcut pe ascuns această grevă a foamei de două luni, fără s-o declare, pentru că sistemul penitenciar sovietic nu recunoștea greva foamei cu motivație politică și peste o săptămână de la declararea ei grevistul era trecut pe hrană forțată. Se spune că tocmai în cazul

unei asemenea „hrăniri" a murit în mâinile călăilor KGB, la 8 decembrie 1985, în lagărul din Cistopol, un luptător neobosit al drepturilor omului, Anatoli Marcenko, condamnat pentru agitație și propagandă antisovietică la cincisprezece ani de detenție. Marcenko a fost ultimul deținut sovietic din milioanele de oameni condamnați conform articolelor 58 și 70 din Codul Penal de atunci, care a murit în închisoare.

La 23 septembrie 1986 la Washington, în fața Casei Albe, a început să facă greva foamei astrofizicianul american Charles Hyder, cerând administrației Reagan dezarmarea. Dacă este să dăm crezare televiziunii sovietice, a făcut greva foamei timp de 218 zile. Cum s-a văzut mai târziu, era un mit creat de Hyder și de un jurnalist-cekist sovietic, corespondent al unui post TV la Washington, Vladimir Dunaev. Hyder apărea rar în fața Casei Albe, dar, pentru a crea iluzia unei greve a foamei permanente, ziaristul Dunaev apărea alături de el în cadru, într-un alt costum. După un timp, chiar fiul lui Dunaev a vorbit despre această mistificare de propagandă. A fost o campanie de PR care a făcut atâta vâlvă în Uniunea Sovietică (în America nimeni nu-i acorda atenție), că secretarul general al Partidului Comunist din URSS,Mihail Gorbaciov, chiar a scris o scrisoare de sprijin „disidentului" american (lucru care nu l-a împiedicat mai apoi pe acest disident să lanseze o serie de critici dure la adresa Uniunii Sovietice). În realitate, Hyder, desigur, nu făcea greva foamei, deși, din cauza obezității, medicii îi prescriseseră o dietă severă. Badzio, doar văzându-l la televizor, în programul de știri „Vremia", pe „disidentul" american, doctorul Hyder, a spus imediat că omul acesta nu face greva foamei, se vede pe fața lui că trăiește cu sucuri și vitamine.

Iuri Badzio a fost eliberat în 1988 și s-a mutat la Kiev, unde a început să pună bazele Partidul Democrat.

În primăvara anului 1990, a elaborat Manifestul Partidului Democrat din Ucraina. La 14 mai 1990, la Kiev a avut loc conferința de lansare a partidului, ocazie cu care, după anumite revizii, acest manifest a fost adoptat drept carta partidului. Iar la Convenția Partidului Democrat, care a avut loc în intervalul 15–16 decembrie 1990, Iuri Badzio a fost ales președinte.

În 1992, după ce a pus bazele Partidului Democrat ucrainean, cel de-al doilea partid din istoria țării sale, a ieșit din politică. Odată ce Ucraina și-a căpătat independența, Badzio a primit înapoi manuscrisul și, în cele din urmă, a reușit să termine lucrul cel mai important din viața sa, publicând în anul 1996 lucrarea la care a scris mai mulți ani, Dreptul de a trăi. Este una dintre cele mai serioase cărți din secolul al XX-lea, deja e tradusă în douăzeci de limbi. În anul 2005, președintele Ucrainei, Viktor Iușcenko, i-a înmânat lui Iuri Badzio o medalie de merit (e adevărat, numai de rangul trei).

În prezent, Iuri Badzio este cercetător la Institutul de Filosofie al Academiei Naționale de Științe din Ucraina. Probabil că majoritatea angajaților de acolo nu bănuiesc alături de ce om au onoarea să trăiască și să lucreze. Noi, simpli muritori, putem doar să ne imaginăm câte lucruri poate să realizeze, fără a se afișa, un om care a făcut pe ascuns greva foamei timp de șaizeci și trei de zile.

---

[75] Perioada de la începutul anilor 1950 și începutul anilor 1960, în care, odată cu moartea lui Stalin (1953), Hrușciov i-a înlăturat de la putere pe prostaliniști. Ca urmare, represiunea și cenzura din Uniunea Sovietică s-au relaxat, ocazie cu care milioane de deținuți politici au fost eliberați din lagărele de muncă ale Gulagului (n. red.).

[76] În traducere liberă. Cartea nu a fost tradusă în limba română, versiunea orginală din rusă fiind *Pravo zhyty* (n. red.).

[77] Abreviere pentru Societatea de Voluntari pentru Cooperare cu Armata, Aviația și Marina, organizație sportivă paramilitară în

Uniunea Sovietică înființată în anul 1927 (n. tr.).

12
RAZLAȚKI

Conducătorul lagărului politic din Barașevo, „cetățeanul comandant", maiorul Aleksei Șalin, venea în lagăr, de regulă, dimineața devreme, înainte de trezirea deținuților și încă înainte de ora șase dimineața, când începea să bubuie din difuzoare imnul sovietic – ceea ce-i făcea pe deținuți să sară de pe priciuri. Tradiția aceasta era încălcată rar, dar, dacă Șalin trebuia să treacă în timpul zilei prin curtea plină de deținuți, mergea cu capul plecat, ca să nu vadă pe nimeni, și, cu un pas grăbit, se îndrepta spre biroul său. Toți deținuții mai vechi din lagăr știau de ce se comporta așa.

Într-o instrucțiune a Ministerului Afacerilor Interne, se spunea că podoaba capilară vizibilă a deținutului nu trebuie să depășească doi milimetri, fie că e părul din cap, barbă sau mustață. Dacă se depășea limita de doi milimetri, urmau tot felul de pedepse – începând cu pierderea dreptului de a cumpăra de la magazinul lagărului și terminând cu interdicția de a-ți vedea familia sau chiar trimiterea la carceră.

În ciuda acestor amenințări, unul dintre deținuții din lagărul nostru, imitându-l pe Stalin, conducătorul său, părinte și învățător, își lăsase o mustață adevărată, mai lungă în mod clar de doi milimetri, dar Șalin în mod special nu-l observa. Dacă l-ar fi văzut, ar fi fost obligat să-l sancționeze imediat, dar toate pedepsele – ușoare și usturătoare – se epuizaseră de mult, nici măcar la carceră nu putea să-l mai bage. În mod clar, personajul

de care amintea deținutul acela prin mustățile sale lungi nu era un simplu muritor nici pentru maiorul Șalin.

Mustăciosul stalinist se numea Razlațki – Aleksei Borisovici Razlațki –, care locuise în al șaselea oraș ca mărime din Rusia, Samara (sau Kuibîșev în perioada 1935–1991) și reprezenta un exemplar rar în mișcarea disidentă din toată perioada postbelică. Ca stalinist și fondator al Partidului Dictatura Proletariatului, fusese condamnat conform Articolului 70 din Codul Penal al RSFSR, pentru agitație și propagandă antisovietică, care devenise aproape un mit între timp.

Această persoană extrem de periculoasă, cu poziții de extremă stângă, criticase, după cum spunea chiar el, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice din epoca lui Hrușciov și Brejnev, acuzându-l că era o organizație feudală. Pentru a-l înlătura de pe scena politică, KGB, printr-un tribunal sovietic, l-a condamnat la pedeapsa maximă: șapte ani de lagăr cu regim sever și cinci de deportare. În anii 1970, Razlațki a prezis crahul „socialismului dezvoltat" și inevitabila destrămare a Uniunii Sovietice.

Ca majoritatea deținuților cu ideologie strictă, și Razlațki era incredibil de rezistent, inflexibil și cu o credință de nezdruncinat, apărând în multiple ipostaze – de poet, disident, matematician și filosof.

În opinia mea, din asemenea calități – să fii cinstit, intelectual sau comunist –, numai două pot fi compatibile. Un om cinstit și intelectual nu poate fi comunist; un comunist intelectual nu poate fi cinstit, iar un comunist cinstit nu poate fi intelectual. Pentru mine acest lucru este incontestabil, dar, așa cum se întâmplă cu toate aceste generalizări forțate sau glume intelectuale, viața găsește un răspuns neașteptat. Aleksei Razlațki era unul din asemenea răspunsuri ale vieții: nimeni nu se îndoia de onoarea lui, intelectul lui

e confirmat în mod obiectiv de creaţia amplă ştiinţifică şi politică publicată în samizdat şi tamizdat[78], iar faptul că era un comunist convins a fost confirmat de către KGB şi duritatea sentinţei.

Razlaţki era aşa de convins de justeţea sa, în măsura în care un om poate fi convins de ceva. Nouă ne spunea „liberali incorigibili" şi „oportunişti", declarând cu zâmbetul pe buze că, atunci când o să vină la putere, o să ne distrugă pe toţi. Avea un fiu, Aleksei Alekseevici, la care ţinea tare mult şi despre care ne vorbea mereu. Razlaţki tot visa să se întâlnească cu el, îi scria scrisori, iar când primea răspuns era în al nouălea cer. Odată, Dato şi Jora i-au pus următoarea întrebare:

— Ce faci dacă fiul tău devine liberal? Totuşi, este sfârşitul secolului al XX-lea, orice se poate întâmpla. Ce faci dacă fiul tău îţi spune că Stalin a fost un tiran, care n-a făcut decât rău omenirii, Rusiei şi ţie personal?

Razlaţki s-a gândit, s-a gândit mult, că în jurul nostru începuseră să se adune oameni. Manilovici le explica pe scurt celor ce veneau esenţa întrebării puse. Razlaţki se cufundase aşa de adânc în meditaţie, că nici nu auzea comentariile ironice ale lui Manilovici şi nu băga în seamă pariul pe care îl făcuse Jora, nici rugămintea umanistului Poliakov:

— Fiţi oameni, lăsaţi-l în pace, e adevărat, e stalinist, dar şi el e om.

A trecut un timp şi, în cele din urmă, Razlaţki a ajuns la o concluzie. Era stană de piatră când a enunţat sentinţa:

— În cazul în care fiul meu, Aleksei Alekseevici Razlaţki, nu va înţelege cine a fost Stalin şi se va apuca să răspândească minciuni revizioniste, o să-l condamn la moarte şi cu mâna mea voi duce sentinţa la îndeplinire – îl voi împuşca ca pe un trădător.

Poliakov, dezamăgit, a dat din mână, Homizuri, bucuros, a câştigat pariul făcut cu Donskoi, Dato a

rămas blocat, în ochii lui Rafik Papaian au apărut lacrimi, iar Johnny, după câteva minute, a întrebat naiv:

— Stați așa. Ați auzit și voi cu toții ce-a zis?

Odată, în lagăr a apărut o chitară – cum și de unde, nu știa nimeni, dar a apărut. Era o chitară clasică cu șase corzi, deși, în funcție de cine o folosea, era acordată fie în terzo (e-b-g-d-a-e / mi-si-sol-re-la-mi), fie în manieră rusească (d-b-g-d-b-g-d / re-si-sol-si-sol-re). Interpreții se împărțeau în „spanioli" și „ruși". Eu și Manilovici eram „spanioli", iar Donskoi și Papaian – „ruși". Când vreun „spaniol" recupera chitara de la vreun „rus", nu atingea corzile a doua, a treia și a patra, pe prima o acorda pentru a doua, pe a șasea pentru prima, iar pe a cincea pentru a șasea. Era o procedură simplă dacă aveai ureche, te puteai descurca ușor cu ea. Dar, în cazul unei asemenea acordări-reacordări dese, corzile se dezacordau, așa că era greu de spus dacă prima și a șasea coardă într-adevăr corespundeau lui mi sau se cobora până la re sau în general suna ca do. Aveam nevoie de un diapazon, dar de unde să facem rost de așa ceva într-un lagăr politic?

Odată, discutam despre asta cu Rafik Papaian în fumoar. (Azi, când călătoresc prin lume și dau peste un spațiu pentru fumat din majoritatea aeroporturilor din lumea modernă, îmi amintesc mereu de fumoarul nostru, doar că în aceste spații te poți bucura de curățenie și confort.)

— Am o idee! a exclamat Papaian. Să ținem minte tonalitatea imnului Uniunii Sovietice care este difuzat în fiecare dimineață, apoi să-l transcriem ca să obținem partitura și să acordăm chitara după el.

— Chiar că voi, disidenții, sunteți niște oameni vicleni, s-a amestecat deodată în discuția noastră Razlațki care intrase în fumoar. Totuși, spre deosebire de mine, voi sunteți deținuți în mod legal, așa că de ce trebuie să vă chinuiți în halul ăsta?

— Poate propui ceva mai bun? l-a întrebat respectuos Rafik, făcându-mi cu ochiul ca și cum ar fi vrut să-mi zică: Ce ne poate spune folositor stalinistul și dinozaurul ăsta politic nouă, unor deținuți politici caucazieni și progresiști?

— În primul rând, nu aveți nevoie de notele imnului sovietic, eu sunt o partitură vie. Revizioniștii și pseudocomuniștii feudali au îndrăznit să schimbe cuvintele, dar muzica și tonalitatea au rămas aceleași. Prima silabă a cuvântului atât de urât pentru voi „Uniune" (soyuz) – so – este nota sol, adică a treia coardă la chitarele acordate în ambele feluri. Apoi vin do-sol-la-si-mi.

So-iuz ne ru-și-mîi res-pu-blik svo-bod-nîh...
[Uniune durabilă a republicilor libere...]
(Sol-do-sol-la-si-mi mi-la-sol fa-sol-do)...

Și Razlațki, cu o plăcere vizibilă, ne-a cântat versiunea completă a imnului Uniunii Sovietice în varianta din anul 1943. Când a ajuns la versul despre Stalin, vocea a început să-i tremure și ochii i s-au umplut de lacrimi. A făcut o pauză lungă, apoi a continuat cu toată forța:

Nas virastil Stalin – na vernost' narodu,
Na trud i na podvigi nas vdokhnovil.
[Ne-a crescut Stalin fideli să fim poporului
Ne-a învățat ce-i munca și eroismu-adevărat.]

— Totuși, a continuat Razlațki, entuziasmat de cântecul solemn, nu trebuie să faceți asta. Nu stricați imnul măreței Uniuni Sovietice pe chitara asta de doi lei. Eu sunt un diapazon în carne și oase, o să vă dau un la corect oricând vreți.

Când l-am întrebat cum de are o ureche muzicală așa de fină a spus că fiecare deținut politic are o a doua

profesie: în timp ce georgienii beau, aristocrații din Leningrad lucrau ca oameni de serviciu (se referea la Poliakov și Donskoi) și micii burghezi din Bund (Manilovici și Feldman) trudeau ca electricieni, el, proletar din Kuibîșev, acorda piane, fiind și președinte al juriului la competițiile pentru cantautori sau poeți barzi.

Și istoriile muzicale ale lui Razlațki nu s-au încheiat aici. La serile de muzică caucaziană, organizate la inițiativa Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud, Ruslan Ketenciev a interpretat un cântec complex al etnicilor balkari, Rafik s-a prezentat cu un cântec armean cunoscut, „Țițernak" („Rândunica"), în interpretarea lui Komitas, iar eu m-am apucat să interpretez „Suliko". Când am ajuns la partea cu „gulamoskvnili vtirodi" („plângea amar"), Razlațki a început să mă acompanieze într-o minunată georgiană cântată și până la sfârșit a fost vocea a doua, când toți spectatorii din fumoar au izbucnit în aplauze furtunoase și eu am primit un premiu de soi pentru locul întâi – o cutie cu ceai negru (Razlațki a refuzat să împartă cu mine acest premiu). Din păcate, după acest episod, Jora Homizuri a urât pentru totdeauna „Suliko", considerându-l un simbol al stalinismului. Nici măcar după ce am încercat să-i explic că versurile acestui cântec din 1895 au fost scrise de Akaki Țereteli și muzica de Varenka Țereteli, tot n-am reușit să-l facă să se răzgândească.

— În timpul lui Stalin numai asta se auzea la radio, „Suliko", s-a indignat Jora. Și atunci cum de dumneavoastră, președinte al juriului, ați putut să-i dați ceaiul lui Berdzenișvili pentru că a interpretat cântecul favorit al canibalului și asta mai ales în duet cu Razlațki?!

Președintele juriului, Vadim Iankov, nu a pus la inimă supărarea lui Jora și s-a rezumat să facă o

declarație oficială:

— Tatălui tuturor timpurilor și popoarelor, generalissimusului tovarăș Stalin îi plăcea și vinul. Și dacă voi fi eliberat cândva, fără să mă tem nici de tine, nici de Stalin, o să beau vin și poate o să cânt și „Suliko"!

Fiind un rus adevărat și un apărător al proletariatului, Razlațki, desigur, aprecia băutura. Odată, când a venit vorba despre salarii, prietenul nostru stalinist și-a apreciat avansarea în carieră și salariul la valoarea unei sticle de votcă de jumătate de litru, care, se părea, reprezenta mai adecvat impozitul pe venit decât rublele și copeicile vechi și noi. „Chiar de la început am avut un salariu foarte mic, numai cinci sticle. După ce am susținut teza de doctorat, mi-a crescut salariul și a ajuns la douăzeci de sticle. Când am devenit cercetător științific, salariul a atins idealul și era de cincizeci de sticle. Dacă scădem cheltuielile pentru mâncare și activități culturale, rămâneau treizeci de sticle. Spun ideal, pentru că zilnic îmi revenea câte o sticlă, și dacă deodată dispărea o zi... Uite, când am ajuns șef de laborator, aveam un salariu mare, de șaptezeci și două de sticle și vreo câteva de înghițituri."

Când Razlațki discuta despre votcă, devenea un adevărat poet. „Îl respect foarte mult pe Lenin, dar nu pot uita că susținea prostia inventată de către Nicolae al II-lea, interdicția de a se vinde votcă. A fost interzisă până în anul 1924 și, imediat ce a murit Lenin, Stalin a ridicat această interdicție. Cum de un georgian, care mai era și un poet desăvârșit, putea interzice băutura?"

Razlațki știa pe de rost câteva cuvântări ale lui Stalin, inclusiv cea de la Congresul al XIV-lea al Partidului, la care marele conducător a numit votca „o sursă a rezervei". Iată ce ar fi declarat tovarășul Stalin:

> Nu putem accepta condițiile înrobitoare pe care ni le oferă capitaliștii, așa că le-am respins. Un singur lucru rămâne de făcut: să căutăm surse în alte sfere. Este mult mai bine decât înrobirea. Aici trebuie să facem o alegere între robie și votcă, iar oamenii care cred că socialismul poate fi construit cu mănuși albe greșesc crunt.[79]

În 1951, în calitate de elev eminent, Razlațki a fost premiat cu o călătorie „pe urmele lui Stalin" în întreaga Uniune Sovietică. Erau câțiva copii și trei profesori; unul dintre ei, profesor de atelier, era, după cum se dovedise, fost combatant. Așa au vizitat împreună orașele Tbilisi, Gori și Batumi. Batumi și Tbilisi și le amintea mai greu, dar Gori îl știa mai bine decât mine, și nu numai decât mine, dar și decât Johnny Lașkarașvili, care crescuse în satul Doesi, din Gori. În ceea ce privește Muzeul Stalin, Razlațki îi cunoștea pe toți angajații de acolo după prenume și patronimic, pentru că fusese de cel puțin douăzeci de ori la Gori și, desigur, de fi-ecare dată vizitase muzeul. (Bineînțeles, el nu venea ca alții la Gori ca să viziteze biserica Ateni din Sioni!) Razlațki cunoștea tot felul de detalii fantastice legate de monumentul lui Stalin, știa chiar și de celebrele chiftele din Gori și de cafenelele locale unde se servea un *lobio* excelent. Odată, când a asistat la o discuție aprinsă între mine și Rafik referitoare la biserica din Sioni, a intervenit: „Nu am fost la biserica Ateni, am auzit pur și simplu de ea, dar, uite, vinul din Ateni îl știu bine, am băut și trebuie să spun că este într-adevăr un lucru cu care să se mândrească georgienii!"

Aleksei Borisovici era un interlocutor interesant – îi plăcea să asculte, dar, mai mult decât atât, să pună întrebări. Când vorbea, se simțea accentul georgian care-i plăcea atât de mult. Accentul lui era diferit de cel pe care îl foloseau comedianții ruși pe scenă – un

accent regional, care, în realitate, era un amestec de georgiană, armeană, azeră și cecenă. Nu, el avea un accent georgian sută la sută autentic. Razlațki, nu doar că citise toate operele lui Stalin, dar îi ascultase și toate discursurile. Scrisese cel mai important manuscris antisovietic din viața lui, împreună cu un tovarăș, motiv pentru care fusese condamnat la închisoare, iar acest document fusese numit, în manieră revoluționară clasică, Cine ar trebui să răspundă?. Titlurile de capitol fuseseră alese după același principiu: „Pe cine să întrebăm?", „De unde vin întrebările?", „Unde găsim răspunsurile?", „Cine pune întrebările?". Potrivit actului de acuzare, documentul era o calomnie la adresa regimului de stat și a ordinii sociale, la adresa PCUS și a activității guvernului sovietic, conținând un program pentru combaterea puterii sovietice. Ofițerii KGB din Kuibîșev erau convinși că opera lui Razlațki reprezenta un ecou al obiectivelor organizației poloneze contrarevoluționare Solidaritatea.

Aleksei Razlațki obișnuia să spună că are doi prieteni care se deosebesc mult unul de altul, Socrate și Stalin. La care Manilovici glumea: Fiți atenți, numele amândurora încep cu S și niciunul dintre ei nu a scris nimic. Primul, pentru că acesta era principiul lui, iar al doilea pentru că era analfabet. Conform teoriei lui Boria, volumele lui Stalin au fost realizate noaptea de mii de angajați ai Institutului Marx-Lenin, când conducătorul nu dormea – sau dormea. Trebuie să admit că lui Razlațki, ca și lui Socrate, îi plăcea să pună mereu întrebări. Aș spune că Razlațki avea ceva precomunist, chiar comunist, pre-marxist, platonic – ceva din comunismul clasic. Nu știu ce părere avea despre principiile comuniste, dar, la fel ca Platon, nu credea în ideea de proprietate privată și era unul dintre puținii, alături de georgieni, care-i ofereau lui Arkadi Dudkin niște mahorcă din rezerva lor.

De asemenea, am găsit o temă de discuție care ne interesa pe amândoi: judecata lui Socrate. Se știe prea bine că acest filosof a fost judecat în anul 339 î.e.n., iar procesul s-a desfășurat cu respectarea formalităților democratice (au fost reprezentate ambele părți, acuzarea și apărarea, au fost două voturi, nimeni nu se îndoia de numărătoarea voturilor și așa mai departe), fiind condamnat la moarte. Razlatki îl considera pe Socrate primul comunist și îi găsea vinovați pe „protorevizioniști" (acesta era termenul lui) pentru condamnarea acestuia.

— Procesul lui Socrate a arătat nu numai slăbiciunea așa-numitei democrații occidentale, dar și incapacitatea ei totală de a vedea avantajele noii doctrine a comunismului. Condamnându-l la moarte pe primul comunist, democrația antică s-a îngropat singură, a spus Razlatki și, dând cuvintelor sale un sens cu totul neașteptat, a adăugat în georgiană: „Tavi dai-SAMARA" („Democrația s-a îngropat singură"), cum ar fi spus Stalin.

— Deci tu crezi că Socrate a fost un protocomunist și că limba georgiană e o limbă protocomunistă? l-am întrebat eu cu falsă inocență.

— Socrate a fost comunist în adevăratul sens al cuvântului, nu doar un protocomunist. Respingea proprietatea privată, susținea clasa muncitoare de atunci, sclavii, îi învăța; îi plăcea muzica, a motivat Razlatki, fără a explica totuși ce legătură exista între muzică și comunism. Fără îndoială, și limba georgiană a avut mereu un potențial comunist, a continuat poetul și disidentul din Samara. Nu Rustaveli a spus: „Dați-le muncitorilor mijloace de muncă și veți elibera proletariatul"?

— Conform teoriei tale, zici că Rustaveli a fost marxist, nu? a intervenit repede Jora Homizuri vădit

supărat, căci era un anticomunist și un adept al lui Rustaveli.

— Nu doar un marxist, ci un adevărat stalinist, i-a răspuns Boria Manilovici. Ce, nu știi că versul „Dușman este cel care nu-și caută prieteni" face referire la Prima Internațională Comunistă?

— „Împarte bogăția celor săraci, dă-le robilor libertate", iată ce a spus Rustaveli. Iar în Viteazul în piele de *tigru* nu există și nu au cum să fie muncitori și niciun fel de proletariat! m-am amestecat eu repede.

— Levan, tu încă pari un om cumsecade, deși ești democrat, mi-a tăiat-o Razlațki.

— Dar în realitate îți dai și tu seama că nu ai dreptate, și dacă Razlațki nu te împușcă, e numai pentru că înainte de georgieni trebuie să-i împuște pe alții, a continuat Manilovici, ca și cum ar fi expus ceea ce gândea Razlațki.

— De exemplu, pe cosmopoliții de toate soiurile nu s-a lăsat Razlațki, făcându-l să amuțească pentru puțin timp pe Boris, care se luminase la față. Pe scurt, Levan, deocamdată nu ai pierdut în totalitate șansa de a instaura adevărul despre lupta de clasă.

— Să spunem că e așa, am acceptat eu, deși niciodată nu reacționam prea bine la cuvântul „clasă".

— Atunci trebuie să-mi dai dreptate că Rustaveli are o opinie extrem de proastă despre burghezie, fie că e vorba de mica burghezie sau de marea burghezie. Și aici mă refer la Viteazul în piele de tigru când Avtandil acuză clasa negustorilor de crime de război.

— Avtandil spune pur și simplu că negustorii nu știu să lupte, l-am apărat eu pe Rustaveli de teoria luptei de clasă, care, așa cum presimțeam, în curând trebuia să aibă parte de aceeași soartă ca și „Suliko". Pentru că Rustaveli, îndrăgit de Stalin și Razlațki, ar fi fost respins definitiv și nu s-ar mai fi putut compara niciodată cu vardapetul Grigor Narekați, care scrisese

Cartea plângerilor[80] și printre ai cărui adepți se numărau Vadim Iankov, Serghei Averințev și Rafael Papaian.

— Dar oare negustorii lui Rustaveli nu sunt burghezi? s-a întrebat nedumerit Razlațki. Oare georgienii nu au până în ziua de azi o atitudine antiburgheză și oare nu majoritatea sunt muncitori sau țărani? Oare este un secret că georgienii consideră comerțul o muncă rușinoasă și se dezic de compatrioții lor care fac la Moscova comerț cu flori, pentru că-i consideră mici burghezi?!

— Și de unde atâta grijă din partea comuniștilor față de țărani? a întrebat Boria Manilovici, trezindu-se acuzat de cosmopolitism.

— E greșit să ni-i imaginăm pe comuniști numai ca apărători ai intereselor muncitorilor. Țărănimea și clasa muncitoare, secera și ciocanul, asta înseamnă poporul. Democrații, burghezia și inteligheția nu sunt poporul, sunt deșeuri de producție.

— Și pentru cine acești subiecți sunt deșeuri de producție? am întrebat. Pentru Dumnezeu, Tatăl Atotștiutor?

— Levan, nu ești cumva ateu? Sau poate politeist ca grecii tăi preferați, care-i aceeași treabă! Despre ce dumnezeu vorbim? Nu există Dumnezeu!

— Cât costă opiul pentru popor? a intervenit alt ateu, Jora Homizuri.

— Azi nu vreau să vorbesc despre preoți, i-a tăiat-o repede Razlațki.

— Probabil pentru că un anumit copil a frecventat un seminar teologic, unul pe nume Stalin, i-a zis Manilovici, propunând o explicație pentru toleranța religioasă a lui Razlațki.

— Nu, pentru că în realitate religia nu e dușmanul nostru, adevăratul nostru dușman este burghezia, i-a respins repede teoria Razlațki.

— De aceea în timpul războiului tovarășul Stalin a apelat la ajutorul Bisericii și al sfinților ei? i-a aruncat-o Homizuri.

— În sinea lor, toți sfinții erau comuniști, i-a întors-o Razlațki.

— Dar Hitler spunea că Hristos era comunist, iar Petru și Pavel au fost primii bolșevici, s-a băgat repede Manilovici, întărind teoria lui Rosenberg, deși avusese de suferit de pe urma unor astfel de idei.

— Nu înțelegeți nimic, nu discut cu dumneata, i-a tăiat-o Razlațki, care începuse deja să se supere. Lăsați-mă să vorbesc cu georgianul meu, omul ăsta mă înțelege.

— Să vedem dacă am înțeles bine. Deci, în opinia ta, toți oamenii buni, începând cu Socrate, continuând cu sfinții și terminând cu Rustaveli, au fost comuniști? am rezumat eu.

— Este o reprezentare simplificată, a declarat el, dar, ca ipoteză de lucru, merge.

— Dacă nu există Dumnezeu, înseamnă că sfinții chiar au fost comuniști, asta e logic, a concluzionat Homizuri.

— Prin urmare, textul despre viața lui Francesco d'Assisi,*Fioretti* di San Francesco, reprezintă în realitate un ma-nifest al partidului comunist, a intervenit Manilovici care n-a putut să-și ascundă entuziasmul.

El avea niște socoteli neîncheiate cu catolicismul și vorbea adesea despre colaborarea secretă a Vaticanului cu Hitler.

— Știi tu, Levan, că Aleksei Borisovici a început o lucrare specială care se numește Al doilea manifest comunist? m-a întrebat Jora.

— Cum să nu știu, am citit actul de acuzare al lui Aleksei Borisovici. După mine, Razlațki este Marx, iar tovarășul lui de idei, Isaev, e Engels.

— Aleksei Borisovici Marx, Grigori Zinovievici Engels, Șota Vissarionovici Rustaveli, Francesco d'Assisi Plehanov, Piotr Pavlovici Lenin și Iisus Iosifovici Stalin, s-a apucat să enumere Manilovici.

— Sunteți cu toții niște maimuțe, o să vă pun la zid și o să vă împușc! s-a enervat, în cele din urmă, Razlațki.

După mine, cel mai mult l-a indignat adăugarea fără rost în această listă a revizionistului Plehanov.

Toți au început să râdă.

— Nici pe tine nu te ajută cu nimic că ești gruzin, mi-a zis Razlațki, trecându-mă pe lista lui neagră. Națiа voastră a dat deja lumii mai mult decât suficient, așa că de voi, ceilalți, nici nu mai este nevoie.

— Aceasta este ultima bătălie, cea decisivă, a adăugat Manilovici, încercând să fredoneze Internaționala.

*

Perestroika i-a adus libertatea lui Aleksei Razlațki. În februarie 1987, când au fost eliberați toți deținuții din închisorile politice, a fost grațiat și Razlațki. (Uneori, fenomenul acesta este numit „amnistia lui Gorbaciov", deși nu a fost vorba de nicio amnistie: fiecare deținut, într-o cerere formală, care conținea o singură propoziție, solicita grațierea și Sovietul Suprem al URSS o aproba). Revenit la Kuibîșev, Razlațki a continuat să scrie versuri și fuma pe zi câte patru pachete de țigări – glumea că, uite, o să trăiesc cât o să fie produse țigările mele preferate, Sever. Timp de șase luni, nu și-a putut găsi un loc de muncă. Apoi, Razlațki, care era economist, a primit un birou în cadrul Institutului Ghiprovostoknefti, în care să-și fumeze țigările și să lucreze după bunul său plac. S-a implicat puternic în viața publică: a scris articole, a luat cuvântul la adunările gălăgioase ale Frontului Național și la mitingurile de mii de persoane care pe atunci

deveniseră populare în Kuibîșev. I se părea că se apropie renașterea comunismului, că, în cele din urmă, avea să vină și vremea lui...

Dar comunistul Aleksei Razlațki s-a stins brusc la 6 noiembrie 1989. Am primit vestea aceasta cu mare mâhnire de la niște anticomuniști militanți, fiecare la vremea lui – Jora Homizuri și Vadim Iankov. M-am întristat foarte tare. La drept vorbind, credeam că, dacă Razlațki era eliberat, chiar ne-ar fi pus la zid și ne-ar fi împușcat, dar totuși m-am întristat tare. Se pare că omul nu e o ființă așa de simplă, cum și-l reprezintă mintea orbită de lupta de clasă. La scurt timp, la 25 ianuarie 1991, Kuibîșev a fost redenumit, i s-a restituit vechiul nume, Samara, iar la 26 decembrie același an, pe neașteptate pentru mulți, Uniunea Sovietică s-a destrămat. S-a întrerupt producția de țigări Sever, deși locul lor a fost luat de țigările cu filtru cu același nume, iar fiul lui Razlațki, Aleksei Alekseevici Razlațki,s-a bucurat la rândul lui de faimă; fiind cantautor și chitarist, a devenit cunoscut pentru că a scris imnul echipei de fotbal din Samara, Krîlia Sovetov (Aripile Sovietelor) – denumit „Nași krîlia" („Aripile noastre"). Se spune că Aleksei Razlațki Jr. nu are nicio problemă că în echipă sunt jucători de diferite naționalități și rase, pentru că, spre deosebire de tatăl său, are o orientare liberală. Și, în plus, nici nu poartă mustață.

---

[78] Spre deosebire de samizdat care se referă la materiale antisovietice interzise difuzate în Uniunea Sovietică, termenul de tamizdat se aplică operelor interzise publicate în străinătate (cu sau fără acordul autorului) (n. red.).

[79] În traducere liberă. J.V. Stalin, „Political Report of the Central Committee", *The Fourteen Congress of the CPSU(B)*, Foreign Languages Publishing House, Moscova, 1954, Marxist Internet Archive (n. red.).

[80] În traducere liberă, lucrare scrisă în armeană în secolul al XII-lea, sub titlul *Matean voghbergut'yan* (n. red.).

13
BUTOV

Perla Mării Negre, remarcabila Odesa, a fost întemeiată la sfârșitul secolului al XIV-lea de către Marele Cneaz al Lituaniei, Vitold cel Mare. În scurt timp orașul a fost cucerit de otomani (și redenumit Hadjibei) și inclus în provincia Edisan. În secolul al XVIII-lea turcii au reconstruit fortăreața de la Hadjibei, dându-i numele de Ieni-Dunia (Lumea Nouă). Hadjibei a devenit sanjak – centru administrativ – al provinciei Silistra. Prin eforturile Ecaterinei a II-a și a conducătorilor ei de oști, Rusia a anexat aceste teritorii, iar Odesa a devenit cel mai mare port al Noii Rusii timp de un secol, al patrulea ca mărime în Imperiul Rus – după Sankt Petersburg, Moscova și Varșovia.

Alături de alte tradiții, Odesa era renumită și pentru grupurile de infractori (prezentați într-o manieră romanțată de Isaak Babel), comunitatea evreiască, anecdotele politice din toate epocile, fronda orășenilor, atracția vizibilă spre libertate și, prin urmare, pentru numeroșii disidenți de acolo. În lagărul nostru acest oraș glorios era reprezentat cu demnitate de fizicianul Piotr Butov. A fost arestat la 10 februarie 1982 și Tribunalul Regional din Odesa l-a condamnat la cinci ani de lagăr și doi ani de deportare.

Contribuția pe care a avut-o Piotr Butov față de mișcarea de disidență este uriașă: el a primit de la Viaceslav Igrunov o bibliotecă impresionantă de literatură antisovietică pe care a îmbogățit-o și a

transformat-o într-una publică, astfel încât să aibă acces cât mai mulți oameni la ea, câștigându-și astfel pe merit un loc în analele istoriei. Această bibliotecă, un adevărat miracol al literaturii interzise de sovietici, adăpostea publicații de tip samizdat și tamizdat. Ce nu era în această bibliotecă?! Soljeniţîn, Saharov, Bulgakov, Platonov, Zamiatin, Pasternak; publicații periodice – precum *Hronika tekușcih sobîtii* („Cronica evenimentelor actuale") sau *LKB kronika* („Cronica Bisericii Catolice lituaniene"); o vastă colecție de cărți, de la 1984 a lui Orwell la *Will the Soviet Union survive until 1984?* a lui Andrei Amalrik; publicații de tip tamizdat – începând cu revista lui Vladimir Maksimov, *Kontinent*, și terminând cu revista Uniunii Populare a Muncii a socialiștilor ruși, celebra *Posev*.

În decursul istoriei sovietice, au existat trei asemenea biblioteci: la Moscova, Sankt Petersburg și Odesa. Potrivit opiniei generale, cea mai mare a fost chiar cea din urmă, care număra aproape treizeci de mii de ediții tipărite (cărți, reviste, ziare, afișe etc.), dintre care peste douăzeci de mii de cărți de referință și douăzeci de mii de microfilme. Biblioteca avea aparatura proprie de multiplicare, un laborator de pregătire a microfilmelor și chiar finanțare proprie. Se folosea sistemul de clasificare decimală universală (UDC). Accesul era permis în baza unui abonament anual care costa o rublă; mai mult, pentru un anume preț, biblioteca realiza copii, de asemenea, publica materiale proprii, de exemplu, almanahul *Deribasovskaia* cu apariție anuală.

După căderea Uniunii Sovietice, toată lumea a aflat despre această bibliotecă – din cartea Ludmilei Alekseeva, Istoria disidenților din URSS[81] publicată în 1992, în Vilnius. În același an, am fost invitat să țin un discurs despre biblioteca antisovietică din Odesa în fața unei adunări formate din directori ai bibliotecilor

naționale din toată lumea, eveniment care s-a ținut la Biblioteca Congresului SUA. Reprezentanții din America de Sud au fost interesați în mod special de acest subiect – prelegerea mea a fost tradusă în portugheză și spaniolă și, din câte știu, a contribuit la instituirea în Cuba a unei biblioteci „ilegale" analoge. (Mai bine zis, a unei mediateci, pentru că, în afară de materialele tipărite, exista și o colecție serioasă de filme interzise.)

Așa cum a remarcat Ludmila Alekseeva, mândria disidenței ruse și adevărata regină a mișcării de eliberare, secretul calității înalte a publicațiilor de tip samizdat consta în slaba lor bază tehnică. Puteai să tipărești orice, mai ales dacă aveai cunoștințe și bani, dar, dacă voiai să redactezi ceva la mașina de scris, atunci trebuia să fie ceva care chiar te interesa, ceva pentru care erai gata să-ți pierzi timpul și să-ți asumi anumite riscuri ca să-l difuzezi. Tocmai de aceea samizdatul a fost o reflecție literară, politică și socială a vremurilor de aici.

Butov s-a ocupat de această bibliotecă aproape zece ani, deservind mii de oameni, fără vreo amenințare la existența sa. Era un director excelent, un manager și administrator strălucit: cât a fost în libertate, biblioteca s-a dezvoltat și a înflorit. În jurul bibliotecii din Odesa s-au creat o mulțime de legende, demonstrând faptul că oamenii devotați unei cauze sunt capabili de orice, chiar și într-un imperiu al răului. Din păcate, legendara bibliotecă din Odesa a fost distrusă de un incendiu – ca și teatrul de vară din acest oraș minunat. După arestarea lui Butov și distrugerea bibliotecii din Odesa, cekiștii și-au mai pus o stea pe epoleți. Butov glumea deseori că ceilalți directori dinaintea lui distruseseră oameni, în timp ce el reușise să sacrifice doar cărțile. Îmi și imaginez ce fericiți au fost cekiștii când, în centrul Odesei, din subsolul secret

al casei prietenei lui Butov au fost scoase pachetele de literatură antisovietică și, în cadrul unui *autodafé* organizat pe fugă în curtea casei, au fost arse timp de o săptămână. De fapt, acest proces rușinos de distrugere a „literaturii antisovietice", adică a cărților bune, a fost menționat și de presa sovietică, și a ajuns chiar și în paginile ziarului nostru georgian *Komunisti*.

Butov a organizat traseele de pătrundere a cărților antisovietice din Europa și America în portul Odesa (în cele din urmă, mi-a spus că avea încredere numai în marinari de rang mic, nu în cei care aveau funcții de partid). A transformat în microfilme aproape toată literatura antisovietică,iar originalele – cărțile – le-a inclus în fondul intangibil.Tocmai de aceea, până la distrugerea bibliotecii nu a fost nicio pierdere serioasă. Se tipărea rar, dar, dacă se apucau să facă asta, foloseau hârtie de țigară, care suporta și șapte copii. La vremea sa, am apelat și noi la această metodă simplă ca să tipărim ziarul partidului nostru, *Samreklo*, ceea ce m-a apropiat și mai mult de Butov, cu care stabilisem, astfel, mai presus de toate, o „camaraderie tehnologică". Când cekiștii au descoperit biblioteca, au distrus numai fondul intangibil, dar microfilmele au rămas. Și uite așa biblioteca lui Butov s-a păstrat până în zilele noastre.

În 1983, Butov era deja închis și transferat într-un lagăr politic, când a avut loc tragedia aviatică coreeană. A fost atât de afectat de asta, că se gândea mereu la acest subiect și se apucase să lucreze la caz, sperând că avea să-l rezolve. Îi întreba pe toți cei care ajungeau în lagăr despre cele întâmplate, se interesa de cele mai mici detalii legate de timp, statistică, istoria avionului respectiv, de pasageri, reacția Biroului Politic, poziția programului de știri „Vremia", reacția Occidentului, pe scurt, despre tot.

Tragedia cursei 007 s-a transformat pentru Butov nu numai într-un act de vandalism realizat de Uniunea Sovietică, dar și într-un fel de nenorocire personală. La 1 septembrie 1983, în vestul insulei Sahalin, în „zona interzisă" de deasupra Mării Japoniei, un distrugător sovietic a lovit un avion civil al companiei coreene, Boeing 747, care efectua cursa New York – Seul (cu o oprire la Anchorage, Alaska). La bordul aeronavei se aflau 269 de persoane (246 de pasageri și 23 de membri ai echipajului). Au murit toți, inclusiv cei 12 copii sub 12 ani.

Inițial, Uniunea Sovietică a negat orice implicare în acest incident, dar mai târziu a recunoscut că a doborât avionul, susținând că era, de fapt, un avion spion. Biroul Politic a declarat că era o provocare intenționată a Statelor Unite cu scopul de a verifica gradul de pregătire de luptă al Uniunii Sovietice, precum și posibilitatea de a declanșa chiar un război. SUA au acuzat URSS că aceasta a împiedicat până și operațiunile de salvare și căutare. Abia peste zece ani de la eveniment, sub presiunea Organizației Internaționale a Aviației Civile, Rusia va face publice datele tragediei.

Acest incident a fost unul dintre cele mai tensionate momente din timpul Războiului Rece, care a intensificat resentimentele antisovietice din toată lumea, mai ales din Statele Unite. În urma acestui eveniment, SUA a schimbat sistemul de monitorizare a curselor care zburau din Alaska, iar sistemul de localizare globală (GPS) a devenit accesibil și pentru cursele civile, pentru a evita în viitor asemenea tragedii.

Imediat după prăbușirea avionului coreean, Ronald Reagan a început să declare că URSS era un imperiu al răului. Iată ce a spus președintele Statelor Unite atunci: „Uniunea Sovietică propovăduiește superioritatea

statului, declarând că statul e mai presus de individ și, în cele din urmă, mai presus de orice popor, fiind astfel centrul răului din lumea de azi".

Peste o treime din pasagerii avionului Boeing 747 erau coreeni, aproape un sfert americani (printre ei congresmenul din statul Georgia, Larry McDonald), ceilalți erau japonezi, chinezi, filipinezi, canadieni, thailandezi, englezi. La un interval de cincisprezece minute a plecat un al doilea avion, cu aceeași rută, care a ajuns cu bine la Seul.

La o întâlnire secretă care a adunat nu mai mult de zece deținuți și care a avut loc în mica încăpere a bibliotecii din lagărul nostru, Butov ne-a citit raportul pe care îl întocmise despre avionul coreean, care se încheia astfel:

„Nu știu dacă secretarul general al PCUS, «poetul» Iuri Andropov cel slab la suflet și la trup (care nu mai trăiește), ministrul Apărării, generalul Dmitri Ustinov, un prostănac, și șeful KGB-ului, Viktor Cebrikov (care mai e printre noi, dar cine se încumetă să-l lichideze), au intuit că avionul acela care a decolat de pe aeroportul JKF din New York la 30 august și care a fost doborât deasupra Mării Japoniei de o rachetă sovietică avea să fie simbolul viitoarei decăderi a Uniunii Sovietice. Nu e departe ziua în care Uniunea va înceta să mai existe, iar membrii Biroului Politic vor trebui să răspundă, împreună cu mulți alții, la întrebarea asta: «Ce gust are sângele copiilor?»"

În perioada petrecută de Butov în lagăr, există un episod de care ne amintim cu toții. Odată, Butov l-a interpretat pe Sherlock Holmes, descoperind infractori și participând la stabilirea pedepsei.

Povestea începe brusc. Din senin, deținuții încep să observe că le dispar tot felul de mărunțișuri. Nu se mai întâmplase așa ceva de mulți ani, dar acum e la ordinea zilei. Iar luându-te după lista de obiecte dispărute, e

practic imposibil să stabileşti vreo legătură între toate. Şi să fim serioşi, ce legătură ar putea să existe între nucile şi cutia de lapte condensat ale lui Levan Berdzenişvili, o căpăţână de usturoi a lui Rafik Papaian, cele 20 de grame de unt, obţinute cu mare greutate, de Johnny Laşkaraşvili, aflat la regim, 50 de grame de praf de ouă ale lui Jora Homizuri, 100 de grame de făină ale lui Mişa Poliakov şi tot aşa mai departe?

Aşa că am decis să-i prezint această chestiune lui Piotr Butov, figură de seamă a Odesei, fizician şi incomparabil discipol al lui Sherlock Holmes (de fapt, interesul pe care îl manifesta faţă de pistoale şi vioară îl lega şi mai mult de eroul lui Conan Doyle).

— Ce întrebări ciudate îmi puneţi, cetăţene georgian! a zis Butov, acceptând cu bucurie provocarea. Ca şi marele lui predecesor, Butov se plângea adesea de lipsa infracţiunilor din primii ani ai perestroikăi. Într-adevăr, ce pot avea în comun o căpăţână de usturoi şi nişte unt? Acum plecaţi, domnule georgian, şi reveniţi peste o oră, o să vă dau un răspuns.

M-am întors peste o oră, acompaniat de data asta de Jora Homizuri şi de Boria Manilovici. Nu întâmplător i-am luat cu mine pe cei doi: în primul rând, când venea vorba de furturi dintr-astea mici, toţi deţinuţii, începând cu Pavelsons şi terminând cu Bobkov, îl acuzau, în cele din urmă, pe Boria, căci era, în mod evident, evreu. În plus, Manilovici era sceptic în privinţa abilităţilor de detectiv ale lui Butov, suspectându-l de un oarecare antisemitism. Dar Boria întindea şi el coarda, când spunea că Butov nu trebuie să reprezinte Odesa, pentru că trebuia să aibă un nume cu rezonanţă evreiască – cel puţin Butovici, ba chiar, mai bine, Butkevici.

— Sperăm, domnule fizician Butov, mândria Odesei, mare bibliotecar și om, că veți cerceta ușor și fără ocolișuri acest caz, că îl veți găsi pe vinovat și veți face dreptate. Dupăcum bine știți, printre victime există un număr covârșitor de reprezentanți ai popoarelor din Caucazul de Sud, a zis Jora Homizuri, exprimând dorința generală, în calitate de președinte al Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud.

— Ați ales pe cine trebuie ca să se ocupe de acest caz, domnule geolog Jora. Deja am făcut primul pas pe calea soluționării infracțiunilor – am descoperit o legătură semnificativă între obiectele dispărute.

— Nu cumva faptul că untul și usturoiul sunt comestibile? s-a interesat Boria, luându-și un ton reverențios.

— Untul a fost furat de la Laşkaraşvili, nu-i așa?

— Da, așa e. Are probleme cu plămânii și medicul i-a prescris cinci grame de unt pe zi. În patru zile a adunat cele 20 de grame cuvenite și un nemernic i le-a furat! a spus indignat Jora.

— Răbufnirile n-o să ne-ajute cu nimic. Să ținem minte că untul s-a furat de la un om bolnav, căruia nici nu i-a trecut prin minte să-l ascundă. Iar usturoiul a fost furat de la Rafik Papaian, care îl păstra în „seiful" secret?

— Și de unde să aibă el un seif în lagăr? s-a minunat Homizuri.

— Bine, atunci nu-i vom spune „seif", a acceptat Butov, dar nu e nicio îndoială că usturoiul a fost bine ascuns. Și uite primul indiciu: pentru hoț nu are importanță dacă proprietarul își ascunde sau nu bunul, el fură totul de-a valma, găsește chiar și usturoiul ascuns al lui Papaian. De fapt, uite, sunt deja trei luni de când nimeni din lagăr n-a mai văzut nici măcar un cățel de usturoi! Hoțul nu se rușinează deloc să fure de la un bolnav, nu-l oprește niciun fel de considerent

moral, nicio prejudecată legată de naționalitatea victimei.

— Ce vreți să spuneți cu asta, domnule Holmes? am întrebat.

— Că hoțul nostru cunoaște foarte bine psihologia umană.

— Și cum puteți să vă dați seama de asta?

— Prin faptul că, deși e acuzat de furtul usturoiului, nimeni nu i-ar lua apărarea lui Papaian care a lăsat usturoiul să se usuce, un lucru atât de valoros. Iar Laşkaraşvili, care în loc să mănânce untul, îl adună, apare ridicol în ochii hoțului. Ridiculizarea victimei, iată arma psihologică a hoțului nostru.

— Deci, dacă fură unt, e un mâncău, iar dacă fură usturoi, e un psiholog versat? am întrebat eu, simțind cum îmi crește tensiunea.

— Se întâmplă cumva ceva și eu n-am fost anunțat? a întrebat Vadim Iankov, făcându-și apariția în încăpere. Fizicienii și filologii discută, iar pentru niște amărâți de matematicieni nu există aici niciun loc? Usturoiul lui Papaian e una, dar oare borcanul meu de unt topit merită mai puțină atenție?

— Și tu ai fost prădat? am întrebat eu, neputând să-mi ascund uimirea, pentru că Iankov nu păstra niciodată nimic, imediat mânca tot ce primea în pachet.

— Din observațiile mele, deocamdată Iuri Badzio e singurul de la care nu s-a furat nimic, pentru că el poartă totul asupra sa – Omnia sua secum portat, nu-i așa, dragul meu Socrate?

(Badzio purtau mereu la el ceasul de masă, singurul lui bun de valoare.)

— De unde să știm că aveați unt topit? l-a întrebat Butov viclean.

— De ce trebuia să știi dumneata? Știam eu, nu-i suficient? a strigat exasperat Vadim, care nici nu se

gândea să cedeze.

— Hoțul vrea să vă facă de rușine pentru că ați mâncat pe ascuns unt topit.

— Păi ce, trebuia să-l mănânc de față cu toată lumea, clefăind ca să mă audă toți?

— Nu, trebuia să-i lași să guste, a zis Jora Homizuri, vădit cătrănit.

— Ei bine, ajutați-mă să-l găsim și o să vă dau tuturor să gustați. Câte o lingură. Și când zic lingură, mă gândesc la o linguriță de ceai. E unt franțuzesc.

— Văd că hoțul nu pierde deloc vremea, acționează oricând poate, a concluzionat Butov. Deci e clar că e profesionist.

— Dar ce să caute un hoț de meserie într-un lagăr politic? Oare „troica" dragă nu e alături? Sunt numai hoți, criminali și violatori acolo.

— Ei bine, aici e închis și un negustor profesionist, care a vândut Arhipelagul Gulag al lui Soljenițîn cu zece ruble, le-a zis Butov. Și de fapt, din câte îmi amintesc, în lagăr a avut loc o polemică nesfârșită dacă Melnikov trebuie să fie numit disident – deși făcea comerț cu literatură antisovietică, el nu împărtășea totuși ideologia promovată în cărți și nu se considera disident. Hoțul e tânăr și e condamnat conform Articolului 70.

— De unde știi? am întrebat noi toți uimiți.

— Papaian mi-a arătat ascunzătoarea sa. Ca să ajungi acolo, trebuie să fii tânăr și într-o formă fizică bună.

Și folosind această metodă deductivă, am stabilit repede patru suspecți: Șabonas, Barkans, Mironov și Udacin.

— Șabonas trebuie exclus, a zis Butov.

— Pe ce bază? a întrebat Iankov.

— Vorbește prea mult, nu se înscrie în profilul hoțului, a concluzionat Butov.

— Înseamnă că au mai rămas trei: Barkans, Mironov și Udacin, am spus.

— Cu adevărat aveți o logică surprinzătoare voi, georgienii, m-a aprobat Butov. Și Barkans trebuie exclus.

— Și de ce, sir? a întrebat surprins Manilovici. Abia dacă-l auzi vorbind și nici nu se plânge de sănătate.

— Nu are prieteni. Hoțul e obraznic, îi place să aibă audiență, sigur are măcar un prieten apropiat: doar trebuie să se laude în fața cuiva cât de talentat și abil este!

— Barkans nu are prieteni?

— Nu, precum un poet romantic, tot timpul e singur.

— Și noaptea doarme tun, a adăugat și Iankov, vecin de baracă cu Barkans.

— Deci au rămas doi: Mironov și Udacin, am concluzionat eu.

— Amândoi sunt tineri, amândoi sunt într-o formă fizică bună, sunt capabili. Mironov e atras de tehnica de calcul, Udacin – de SF. Mironov e prieten cu Levan, iar Udacin cu Anderson, ne-a informat Homizuri.

— Și acum, dragi prieteni, permiteți-mi să vi-l prezint pe Udacin, hoțul de casă din lagărul politic JH-385/ 3-5, a declarat Butov, luându-și un aer solemn. În dimineața aceasta am observat că avea o mică iritație pe față – se pare că a mâncat nucile lui Berdzenișvili.

— Am găsit vinovatul! Și acum ce facem cu el? a întrebat Jora.

— Ce facem? Trebuie să mergem la bibliotecă, la prietenul lui, Anderson, și să discutăm.

Zis și făcut. Butov l-a pus la curent cu investigația noastră și cu ceea ce descoperisem până atunci. Dintr-un motiv anume, Anderson s-a lăsat ușor convins și a propus următoarea soluție:

1. Udacin își va recunoaște public vinovăția.

2. Va înapoia tot ce-a furat.

3. Se va face vinovat de ceva în mod intenționat și va sta la izolator, drept pedeapsă.

Propunerea a fost acceptată. Oamenii s-au risipit. Lângă bibliotecă, am rămas numai noi trei: eu, Butov și Anderson. Știam că Anderson administrase un depozit de cărți destul de modest, dar cu un conținut ideologic acceptat, însă el habar nu avea că în fața lui se afla omul care crease o bibliotecă ilegală legendară de literatură antisovietică, așa de vastă și, lucrul cel mai important, atât de diferită din punct de vedere ideologic – cu un conținut ideologic interzis de stat – că timp de câțiva ani le-a dat mari bătăi de cap tuturor organelor de securitate din URSS. E adevărat, nici eu nu bănuiam pe atunci că peste mulți ani voi fi numit director al Bibliotecii Naționale din Georgia, cea de-a treia ca mărime din toată Uniunea Sovietică.

Udacin, care nu s-a tulburat deloc, și-a recunoscut vinovăția. Seara, șase dintre noi („anchetatorii" plus Papaian, victimă, cu usturoiul lui – Anderson a refuzat să-și împartă mâncarea cu noi) mâncam satsvi cu nuci, în timp ce controlorul de serviciu din lagăr, Suraikin, îl conducea pe Udacin la carceră pentru cincisprezece zile, acuzat fiind de nerespectarea ordinelor, oferindu-i-se prilejul de a medita acolo la sensul vieții.

După eliberare, Butov a emigrat din URSS, iar în prezent locuiește în Germania, unde lucrează în domeniu, e fizician. Colegul lui, Viaceslav Igrunov, este implicat în politica rusă, e vicepreședintele Partidului Iabloko, deși partidul trece printr-o criză serioasă. Iar avioanele coreene nici măcar nu se mai apropie azi de granițele Rusiei.

---

[81] Cartea a apărut inițial în limba engleză, sub titlul *Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious, and Human Rights*, Wesleyan University Press, 1985 (n. red.).

14
LISMANIS

Lagărele politice, asemeni oricărei alte închisori sovietice, aveau propriii aristocrați: bucătarii, magazionerii, bibliotecarii, fochiștii, băieșii[82], frizerii, oamenii de serviciu din barăci, operatorii de filme, curierii și alții. Soljeniţîn, Ginzburg, Șalamov și alți autori care au trecut prin Gulag au scris despre aceste aspecte. Dacă în trecut, înainte de epoca Brejnev, când mai mult de jumătate din populația lagărelor o constituiau cei condamnaţi conform Articolului 58, în aceste „funcții aristocratice" ajungeau numai infractorii de rând – criminali, hoți –, oameni „apropiați din punct de vedere social" de putere dacă este să folosim terminologia marxist-leninistă.

Însă vremurile noi au adus schimbări în lagăre. Sub presiunea mondială a lumii democrate, sovieticii au fost nevoiţi să recunoască, măcar parțial, că aveau deținuți politici și să construiască astfel lagăre speciale pentru ei. În întreaga Uniune Sovietică, existau patru astfel de închisori: trei în Perm și una în Mordovia, celebrul lagăr Dubravlag. În aceste noi lagăre, aristocrația o constituiau spionii, criminalii de război și trădătorii de patrie. Cu alte cuvinte, dacă ai fost condamnat conform noului Articol 70 – care era derivat din Articolul 58 din Codul Penal –, nu puteai fi frizer sau bibliotecar în lagăr, nici dacă ai fi fost cel mai bun frizer din URSS sau directorul vreunei mari biblioteci.

Evident, existau și „aristocrați” în lagărul nostru precum Anderson – bibliotecar, Maksimovici și Petrov senior – bucătari, Kuhariuk – frizer, Saar și Muzikiavicius – fochiști, Lismanis – băieș și operator de film (în regim de normă parțială), Leikus – magazioner, Krainik – om de serviciu în baracă și alții. Înainte, acești „aristocrați” erau numiți, fără respect, „ticăloși”, iar Jora Homizuri continua să le spună așa și acum.

Dainis Lismanis, naționalist și social-democrat leton, a fost arestat în noiembrie 1980 și condamnat, în ședința închisă a Curții Supreme a Letoniei, la doisprezece ani pentru „trădare de patrie” (patria fiind, bineînțeles, URSS). Deși fusese acuzat de trădarea acelei patrii în care nu se născuse, pe care o considera abuzivă, nu s-a gândit să se lupte cu arma în mână împotriva ei. După ocuparea Letoniei, a devenit membru al Partidului Social-Democrat, al cărui birou central se afla în Republica Federativă Germană.

Am făcut cunoștință cu Dainis Lismanis în niște împrejurări destul de ciudate. De îndată ce am ajuns în lagăr, eu și Dato am fost încântați de două lucruri – masa și baia.De îndată ce terminam de mâncat eram trimis la banya. „Baia” din lagăr s-a dovedit a fi un loc destul de interesant. Primul lucru pe care l-am văzut a fost săpun „gratis”. Trebuie să precizez că în lagăr igiena personală e o parte indispensabilă a libertății noastre, așa cum este fumatul. Și dacă ar fi să continuăm analogia, când ești într-o banya, nu mai simți că ești prizonier, că ispășești o pedeapsă.Ei bine, după ce am văzut săpunul, l-am înșfăcat și m-am frecat bine pe cap, ca să descopăr că nu mai curgea apă la robinet. Nu mai era nimeni prin preajmă ca să mă ajute. De regulă, ziua de baie era sâmbăta, dar noi sosiserăm joi, era căldură mare și nu era nevoie de apă caldă, dar în baie totuși nu te poți descurca fără apă!

Fără să găsesc altă soluție, m-am înfășurat cu o bucată de pânză, am ieșit în curte să cer ajutor și l-am oprit pe primul om pe care l-am văzut. Mi-a explicat că la robinet nu curge apă, n-a fost niciodată, că apa este turnată într-un butoi mare care se află în așa-numitul antreu și că trebuie să iau de acolo destulă apă într-un lighean și apoi, cu un căuș mic din lemn, numit shaika, să-mi torn cu o mână pe cap, iar cu cealaltă să fac celelalte operațiuni. (Nu era prea comod, totuși senzația de curățenie, așa de râvnită, era mult mai importantă). Cât timp căutam eu butoiul mare cu apă, omul care mă ajutase, a apucat, cu un accent leton puternic, lungind vocalele și punând un accent dur când pe prima, când pe a doua moră (partea scurtă a unei silabe lungi), să-mi povestească o anecdotă foarte hazlie despre banya. Omul acesta era Dainis Lismanis, trădător de patrie, social-democrat, operator de film. Un tip nordic, arian adevărat și familist remarcabil – cum își încheiase el caracterizarea, asemeni naratorului dintr-un renumit serial TV *Șaptesprezece momente de primăvară*[83], al cărui scenariu este scris de celebrul cekist Iulian Semionov.

Dainis Lismanis era mereu binedispus. Nimeni nu înțelegea cum putea să fie așa într-un lagăr politic, dar cert este că-i reușea: nimeni nu-l văzuse posac sau prost dispus vreodată. Veselia lui era molipsitoare. Jora bănuia că era așa doar de fațadă, Rafik îl considera superficial (spunea în glumă despre el: „Dacă nu ar fi avut o înfățișare clar europeană, aș fi crezut că e un Lismanișvili, Lismanidze sau Lismanauri!"), Johnny îl considera dus cu pluta, Henrich – un tip cu apucături deviante, „fericit față de toți", Boria Manilovici susținea că dădea dovadă, ca toți balticii, de un ușor antisemitism înnăscut, iar opusul total al lui Dainis, Mișa Poliakov, care „nu râdea niciodată", spunea de multe ori că ar fi interesant să bea cu el câteva pahare.

Erau și alte opinii: Iankov îl privea pe Lismanis ca pe un om care respinsese lupta unională pentru democrație și îl trata cu suspiciune, dar asta nu-l împiedica să discute destul de des cu el despre Faust – Goethe era zeul lui Lismanis. Desigur, știa fluent germana și cita fragmente destul de mari din Faust. Îi plăcea să spună în glumă că Goethe e Dumnezeul Tatăl, Schiller e Sfântul Duh, iar Thomas Mann – Fiul. Ucrainenii se țineau departe de Lismanis, căci zâmbetul lui permanent li se părea ironic, iar în disprețul deschis al lui Lismanis față de ruși vedeau o ieșire antislavă. În opinia lor generală, de privilegiul de a-i urî pe „muscali" – un termen defăimător la adresa rușilor – se bucurau doar ucrainenii adevărați, moștenitorii legitimi ai Rusiei kievene.

Spre deosebire de evreii din lagăr, care sâmbăta evitau activitățile de orice tip – Grișa Feldman, de exemplu, își rula țigările cu mahorcă în timpul săptămânii, iar sâmbătă, cu țigara în gură și cu chibriturile într-o mână, alerga după toți și-i ruga să i-o aprindă – pentru Lismanis era ziua cea mare.

Sâmbătă se instituia dubla sa dominație asupra celor două insule de libertate – baia și sala de adunare, unde Dainis punea un film „nou". Filmele care ajungeau în lagăr nu erau noi aproape niciodată. Rolul lor era doar de a ne schimba orientarea politică neconformă și de a ne reeduca. De aceea, aceste filme erau profund ideologizate și, de regulă, erau închinate fie tovarășului Lenin, fie tovarășului Stalin, fie ambilor tovarăși la un loc sau altor tovarăși credincioși ai acestor tovarăși, de exemplu, lui Feliks de Fier, „intelectualului" Frunze sau starostelui unional Kalinin.

Nu știu de ce, dar am avut norocul să întâlnesc sau să fiu în relații apropiate cu oameni de film. Unul dintre cei mai dragi prieteni ai mei este critic de film. În Tbilisi, pe strada Kutaisi, m-am întâlnit pe

neașteptate cu Robert Redford (încă mă întreb ce căuta în cartierul acela – poate piese pentru mașină?). În orașul Angers din Franța, la o masă mare a bibliotecarilor, am făcut cunoștință cu Annie Girardot, căreia i-am ținut o prelegere scurtă, dar consistentă despre haciapuri. (Îmi amintesc că, odată, la o emisiune TV sovietică, când actrița franceză a vorbit de haciapuri, moderatorul, din cine știe ce motiv, a fost deranjat de această intervenție.) În Moscova, pe coridorul hotelului Rossia, m-am întâlnit cu regizorul italian Ettore Scola și Gina Lollobrigida, care era deja în vârstă, dar, cu toate acestea, spectatorii încremeneau în continuare la vederea ei, ca și cum ar fi fost chiar Meduza Gorgona. În timpul unei curse aeriene de la Moscova la Tbilisi, m-am întâlnit cu Lidia Fedoseeva-Șukșina, ocazie cu care am discutat tot drumul despre particularitățile prozei lui Șukșin. În timpul unei călătorii cu trenul pe ruta Taşkent – Moscova, am jucat în vagonul internațional „popa prostu" cu Viaceslav Tihonov care devenise cunoscut, între timp, ca Stierliz[84]. În Santa Monica, în lift, m-am întâlnit cu Sharon Stone, nemachiată și obosită, o adevărată „focoasă" care putea să doboare întreaga Olandă cu frumusețea ei răpitoare (așa răspunsese primul și ultimul președinte al URSS, Mihail Gorbaciov, când un jurnalist olandez îl întrebase câte focoase nucleare mai rămăseseră în Uniunea Sovietică – „suficiente cât să doboare Olanda"). La intrarea în studioul Warner Brothers, am fumat o țigară cu Antonio Banderas, iar când Catherine Zeta-Jones a trecut pe lângă noi, mi-am permis să-i fac un compliment neobrăzat din cauza căruia aș fi putut să fiu ușor acuzat de hărțuire sexuală. Țin minte că atunci a trebuit să-i explic lui Banderas că eram din Caucaz, că un caucazian e un caucazian, și că atunci când îi faci un compliment unei femei frumoase este ca și cum ai saluta-o.

Dintre toate aceste întâlniri cu care mă laud acum, am povestit doar despre două în perioada în care am stat în la-găr: despre cea cu Gina Lollobrigida și cu Viaceslav Tihonov; restul au avut loc după eliberare. Lui Lismanis i-am povestit, desigur, despre Gina, din moment ce, într-o conversație cu un leton naționalist, n-ar fi fost de bun augur să mă laud că îl cunoscusem pe spionul sovietic Isaev-Stierlitz. Pe atunci nu exista termenul de cinefil care l-ar fi putut descrie perfect pe Lismanis – îi plăceau teribil filmele, mai ales cele italiene. Cum am menționat numele Ginei Lollobrigida, a început să se entuziasmeze brusc.

— Știi tu, prietenul meu georgian, că Lollobrigida este cea mai americană actriță italiană, chiar mai mult decât Sophia Loren? Lollobrigida era cea mai mare actriță din cinematografia italiană în anii 1950 și până la începutul anilor 1960, și nu numai din cinematografia italiană, ci mondială! Și știi ce perioadă era asta pentru cinematografia italiană? Știi că ea a jucat alături de nume mari ca Burt Lancaster,Yul Brynner, Frank Sinatra și Sir Alec Guinness?

— Știu numai că niciodată n-am văzut în viața mea o femeie de o asemenea frumusețe, i-am spus eu și am început să povestesc pentru a mia oară cum m-am întâlnit cu zgomotoasa delegație a italienilor pe holul hotelului Rossia din Moscova, în anul 1975, când Gina Lollobrigida avea cam 50 de ani.

— Știi tu oare, Levan (el pronunța Leevan, cu accent pe primul „e"), că în anul 1947 Gina a participat la concursul de frumusețe „Miss Italia"?

— Nu, nu știam asta, dar îmi imaginez că a câștigat detașat, doar atunci trebuia să fi avut vreo 20 de ani, nu?

— Nu, n-a câștigat concursul! A câștigat alta – Lucia Bosè (care a jucat în *Nu e pace sub măslini* a lui Giuseppe de Santis și în *Moartea unui biciclist* a lui Juan

Antonio Bardem), iar pe locul doi a fost Gianna Maria Canale (care fusese comparată cu Ava Gardner). Lollobrigida a ieșit pe locul trei! Na, să mai ai încredere în concursurile de frumusețe! Noi doi am fi recunoscut și frumusețea Luciei Bosè, dar a Ginei?!

Lismanis se uita la filme din cabina de proiectare, uneori făcea cu voce tare comentarii neașteptate, ceea ce-i enerva pe unii deținuți, alții însă râdeau nevoie mare. De exemplu, în timpul proiecției capodoperei sovietice de propagandă *Să mă aștepți*, cu soția lui Konstantin Simonov, Valentina Serova, în rolul principal, la prima apariție a actriței, Lismanis a oprit proiecția filmului și a spus:

— În fața voastră se află Marilyn Monroe a Uniunii Sovietice, frumoasa blondă Valentina Vasilievna Serova, sex-simbol al cinematografiei sovietice în anii 1930–1940. Era actrița pe care o îndrăgea cel mai mult Stalin, iar la banchete conducătorul popoarelor lumii și marele cinefil îi păstra un loc lângă el, alături de soția lui Cikalov, pentru că Valentina era văduva pilotului Anatoli Serov, un erou al Războiul Civil Spaniol. Mai târziu, s-a recăsătorit cu nemernicul de Konstantin Simonov (Papaian, nu te supăra, te rog), lucru care, totuși, n-a împiedicat-o să aibă o aventură cu un general, viitorul mareșal al Uniunii Sovietice, Konstantin Konstantinovici Rokossovski. Această poveste de dragoste a căpătat o asemenea amploare, că, se spune, la o recepție, tovarășul Stalin l-a întrebat pe tovarășul Rokossovski: „Nu știi oare, tovarășe Rokossovski, a cui soție e actrița Serova?" Rokossovski s-a bâlbâit, luat prin surprindere, și i-a răspuns, în cele din urmă, că era soția poetului Simonov. La care Stalin ar fi spus: „Așa mi se pare și mie". După aceasta, viitorul mareșal a încetat să se mai vadă cu ea. Actrița și-a înecat amarul în băutură, murind, în cele din urmă, singură în 1975. Când a aflat vestea morții soției sale,

Simonov nu s-a obosit să-și întrerupă concediul din Kislovodsk, așa că i-a trimis doar o coroană de trandafiri. Pe ultimul drum, legenda cinematografului sovietic a fost condusă de trei oameni, printre care fiica ei, Maria Simonova. Și acum să continuăm proiecția filmului, vă mulțumesc pentru atenție, prieteni.

Lismanis, de regulă, făcea comentarii îngrozitoare când prezenta capodopere sovietice nemuritoare precum *Omul cu arma*, *Lenin în octombrie*, *Lenin în anul 1918*, care deveniseră opere clasice ale leninismului. Dar toate aceste comentarii erau făcute în letonă, așa că Lismanis mereu putea să spună că vorbise despre măiestria actorilor care interpretau rolul lui Lenin. Uneori, la glumele lui Lismanis răspundeau și georgienii și îi auzeai zicând în georgiană numai cuvinte pline de laudă precum „ticălos", „nemernic", „scârbă", „idiot" și altele. Nu rămâneau mai prejos nici armenii, care strigau câteva cuvinte frumoase în limba nemuritorului Grigol Narekați. Așa că demonstrația făcută de Lismanis la mărețele capodopere ale propagandei sovietice sub forma unor filme artistice se desfășura extrem de vesel.

Odată, s-a întâmplat ceva inimaginabil: la o proiecție de sâmbătă s-a difuzat un film adevărat, *Sonată de toamnă* de Ingmar Bergman, cu Ingrid Bergman și Liv Ullmann în rolurile principale. Tind să cred că, înainte de asta, filmul fusese proiectat în cinematografe, pentru spectatori „liberi", cărora în mod clar nu le-a plăcut și, ca pedeapsă, a fost trimis la noi în lagăr – cică, na, uite cum este iubitul vostru Occident și capodopera lui neînțeleasă. Filmul care vorbea de relația complicată între o mamă și fiică, fiind destul de complex și filmat într-un spațiu închis, nu prea le-a plăcut deținuților, dar Lismanis oprea des vizionarea, atrăgând atenția asupra măiestriei operatorului Sven

Nykvist, același la cele douăzeci de filme ale lui Ingmar Bergman. Lismanis era un adevărat artist, el remarca detalii așa de mărunte, încât celebrul Nykvist l-ar fi luat cu plăcere ca asistent al lui.

Altădată, am fost răsplătiți așa de mult, că, în afară de filmul artistic, ni s-a pus și un jurnal de actualități. Lismanis ne avertizase dinainte că nu este film, ci un jurnal de actualități, după care va urma filmul. Jurnalul de actualități era un film de scurt metraj care ne prezenta (să nu uităm că toate acestea se întâmplau în epoca perestroikăi și a glasnostului, în perioada de vârf a transparenței) cadre unice, ascunse de decenii de toată lumea, atât de comuniștii sovietici, cât și de democrații occidentali. În documentarul respectiv se arăta că englezii, imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, au predat Uniunii Sovietice prizonierii care ajunseseră în zona lor de ocupație. Lismanis, după ce și-a dat seama repede de situație, a spus că cei cu nervii slabi trebuie să părăsească sala, că urmează scene dure. Evident, când au auzit așa ceva, au rămas înțepeniți în scaune chiar și cei care se pregăteau să sară peste jurnal ca să iasă la o țigară.

Pe ecran a apărut un pod înalt, înălțându-se cam la o sută de metri deasupra unui râu. Se filmase de la mare distanță și nu puteai distinge imediat tot, dar, de îndată ce camera s-a apropiat, au apărut niște puncte care zburau de pe pod. Când cadrul s-a mărit, era clar că aceste puncte sunt oameni care, din proprie voință, săreau în râu, preferând să moară. Pe ecranul din sala de adunare a lagărului JH-385/ 3 -5 care văzuse multe la viața lui, săreau în defileul adânc prizonieri sovietici, numai să nu ajungă în mâinile „alor lor" – printre ei erau și femei și copii. Cei mai mulți oameni au încercat să se întoarcă, dar englezii deschideau focul asupra lor și-i omorau pe loc. Pe pod avea loc o tragedie îngrozitoare – și asta doar la câteva luni de la

încheierea celui mai crud război din istoria omenirii! Prizonierilor sovietici care nimeriseră în zona de ocupație britanică, pe care îi așteptau Gulagul și moartea, le era tăiat drumul înapoi de gloanțele aliaților, iar jos, în defileul adânc, îi aștepta moartea instantanee. Deodată, pe ecran a apărut un om mic cu mâinile ridicate, care fugea înspre ruși. Camera l-a surprins în prim-plan: era un omuleț bucuros, care dădea ciudat din mâini și, strigând ceva, alerga spre ai lui.

Deodată, sala de adunare a fost zguduită de un urlet neomenesc:

— Lismanis, oprește filmul! Nuuu! Nuuu! Lismanis, oprește-l!

Lismanis, nedumerit, a oprit filmul, iar Timin, un deținut mic de statură, un omuleț neobservat, care până atunci nu scosese niciun cuvânt, i s-a adresat imaginii încremenite pe ecran:

— Unde gonești așa, prostule?! Ăsta sunt eu, băieți! Eu fug acasă, ca să mă chinui aici în Gulag patruzeci de ani!

De pe ecran ne privea Timin, tânăr, zâmbea și nu-și dădea seama ce voia Timin din viitor, cel care-și petrecuse patruzeci de ani din viață în Gulag. Lismanis a stins proiectorul. Între timp se răspândise zvonul că îl văzuseră pe Timin pe ecran și tot lagărul a dat buzna în sala de adunare, printre ei fiind și comandantul închisorii, maiorul Șalin, adjunctul – Suraikin, responsabilul de muncile educative – locotenentul Arapov, gardienii Trifonov, Kiseliov și Trimazkin și toți deținuții, fără nicio excepție, până și Arkadi Dudkin, care nu venea la proiecție decât dacă filmul era despre luarea Berlinului sau ridicarea steagului deasupra Reichstagului.

— Lismanis, arată-ni-l pe Timin! a ordonat Șalin.

Lismanis a pornit din nou filmul exact din momentul în care, din mulțimea oprită pe pod, se contura un punct mic, care mai apoi creștea din ce în ce mai mult și se transforma într-un Timin adevărat. Timin, bucuros, alerga spre patria sa pe care abia aștepta să o vadă; alerga, de fapt, spre sentința de douăzeci și cinci de ani, la care, în Gulag, s-au mai adăugat alți douăzeci de ani; alerga, pentru că-și spunea că, în sfârșit, i se va ierta faptul că luptase în armata lui Vlasov sau cel puțin o să vorbească cu el în rusă.

Cei din conducerea închisorii l-au recunoscut de îndată pe Timin și toți, începând cu Șalin și terminând cu Trifonov, au început să râdă în hohote, apoi li s-au alăturat alți câțiva deținuți. O scenă remarcabilă. Sala noastră de adunare se transformase brusc într-o sală de cinema, în care jumătate din spectatori abia se abțineau să nu izbucnească în plâns, cu inimile sfâșiate de durere, iar cealaltă jumătate se prăpădea efectiv de râs. La început, sărmanul Timin a încercat să râdă și el, cu ceilalți, dar nu reușea deloc. Apoi deodată a leșinat, iar noi, georgienii și armenii, membrii Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud, l-am scos la aer, unde Arnold Anderson, Esculap al nostru, l-a readus în simțiri cu tinctura lui renumită care conținea printre altele pătlagină și mentă. Restul ingredientelor n-au fost niciodată dezvăluite de inventatorul multivitaminelor sovietice.

— Iată-l și pe mărețul vostru Winston Churchill! a exclamat Jora Homizuri. A scris despre el și Soljenițîn, dar eu am crezut că exagerează.

— Winston Leonard Spencer Churchill, l-a corectat atotcunoscătorul Vadim Iankov. Și apropo, a fost laureat al Premiului Nobel în 1953 chiar la secțiunea Literatură.

— Sir Winston Leonard Spencer Churchill este cel mai mare democrat al secolului al XX-lea, cel mai mare

politician din toate timpurile, a intervenit Mișa Poliakov, completând scurta prezentare a lui Churchill. (Fiindcă veni vorba, conform unui sondaj de opinie realizat de BBC în 2002, britanicii îl vor considera chiar și cel mai reprezentativ și mai important englez, acordându-i o importanță mai mare chiar și decât cea a lui Shakespeare și Newton.)

— Nu, Churchill nu era pe atunci premier, era Clement Richard Attlee. Amintiți-vă că doar laburiștii s-au bucurat de victoria aceea fenomenală la alegerile din anul 1945, a adăugat Boria Manilovici, încercând să salveze legenda mondială.

— Da, așa este, dragul meu Boria, decizia de a trimite Rusiei prizonierii sovietici din zona britanică a fost luată tocmai când era prim-ministru Churchill, în februarie 1945, la Conferința de la Ialta, i-a amintit compatriotului său Mișa Poliakov tristul adevăr. Așa că pentru tragedia celor aproape două milioane de oameni care au ajuns ca Timin, împreună cu unchiu' Joe[85], un măgar analfabet și nemilos, răspunderea cade și pe umerii grăsuți ai laureatului la Premiul Nobel, bonomul unchi Churchill. Dar la fel de răspunzător este și unchiul Sam – simpaticul Franklin Delano Roosevelt – împreună cu tot Occidentul nobil, democrat și plin de compasiune.

— Când o să fie închiși cu toții, o să priceapă, a zis Jora, amintind Occidentului naiv previziunea lui Soljenițîn.

— Când deasupra Parisului va fi ridicat steagul roșu, a adăugat Boria, fără pic de milă față de capitala mondială.

— Le ajunge culoarea roșie din steagul lor, doar tare le mai cântă în strună comuniștilor, a zis Iankov, care nu accepta atitudinea tolerantă a francezilor față de comuniști.

— Ce să facă, dacă în timpul războiului s-au comportat omenește numai Biserica Catolică și comuniștii? am sărit eu în apărarea francezilor, pe care îi iubeam din copilărie.

— Atunci ar trebui să aleagă biserica, a cerut Iankov.

Deodată, din sala de adunare a ieșit Lismanis.

— Domnul Poliakov sugerează că din cauza haosului general din Rusia a ajuns acest jurnal de actualități într-un lagăr politic, ne-a zis el, dar eu sunt convins că, de fapt, comuniștii sovietici mai au doar trei-patru ani. Nu pricep de ce râd idioții ăștia – Șalin și compania? În curând, la Barașevo vor ajunge să se păzească unii pe alții. Mai întâi, se va prăbuși Uniunea Sovietică, apoi toată mișcarea comunistă mondială – toate partidele comuniste din lume care sunt întreținute de către Kremlin.

— Ce tablou apocaliptic, a zis Iankov încântat, neputând să-și ascundă satisfacția față de viitoarea tragedie a comuniștilor din toată lumea. Toate cele trei partide comuniste din India vor fi abolite!

— China, Coreea de Nord și Cuba nu sunt amenințate de nimic, o să intre în următorul mileniu tot guvernate de comunism, a prezis Jora. Dar partidele comuniste din Franța și mai ales Italia sunt amenințate cu dispariția, în curând nu vor mai apărea *L'Humanité* și *Unita*.

— Să nu uităm de *Morning Star*, dragă Jora, al treilea cel mai important ziar comunist din lume, după *Pravda* și *Rénmín Rìbào*, a adăugat Vadim Iankov, luându-se de tovarășii comuniști englezi din respect pentru Timin.

Din păcate, nu știu care a fost în continuare soarta lui Dainis Lismanis, nu știu ce s-a întâmplat cu eroul principal al acestei întâmplări, dar episodul în care „s-au întâlnit" pe neașteptate Timin cel tânăr de pe ecran cu Timin-deținutul politic, cu ajutorul lui Lismanis, a pus Occidentul într-o lumină ciudată, neobișnuită

pentru noi. Occidentul, care până atunci ni se părea ireal și ideal, pentru mine a deve-nit real, adevărat și am văzut că și acolo se ascund multe alte probleme.

---

[82] Cei care se ocupau de *banya*, care pregăteau baia și se ocupau de toaletele publice (n. red.).

[83] În rusă, *Semnadtsat' mgnovenii vesnî* – un serial foarte apreciat în Uniunea Sovietică, produs în 1973, fiind format din douăsprezece episoade. La baza scenariului a stat o serie de cărți foarte populare scrise în anii 1960 de Iulian Semionov. Serialul îl are în centru pe Maxim Isaev, un spion sovietic care se infiltrează în Germania nazistă sub numele de Max Otto von Stierlitz (n. red).

[84] Max Otto von Stierlitz este personajul principal din serialul *Șaptesprezece momente de primăvară*, fiind interpretat de Viaceslav Tihonov. Stierlitz a devenit stereotipul spionului în cultura sovietică și postsovietică, fiind similar lui James Bond în cultura vestică (n. red.).

[85] Uncle Joe – așa era numit de presa occidentală Stalin, prescurtare de la prenumele său în formă englezească, Joseph; de fapt, numele său complet este Iosif Vissarionovici Stalin (n. red.).

15
DATO

E ora șase dimineața, 23 iunie 1983. Suntem acasă, în Tbilisi, pe strada Vedzini, numărul 17: eu, soția mea, Inga, și fratele meu, Dato. Dormim cu toții. Casa are două scări: una urcă spre platforma comună cu a vecinilor noștri, familia Iașvili, iar a doua spre platforma familiei Kocioradze. Spre această scară dă fereastra noastră, sub care se simte oarece mișcare și acest zgomot mă trezește. De la fereastră se vede scara familiei Kocioradze și atunci zăresc acolo siluetele unor bărbați cu înfățișare serioasă. Mă îmbrac repede și o trezesc pe soția mea. Între timp, se aude un ciocănit prudent în ușa noastră.

Încerc să-l trezesc pe Dato, dar nu-i un lucru deloc ușor. Noaptea trecută a venit târziu, doarme tun și, în general, nu-i prea place să se trezească dimineața devreme. Deschide ochii când îi zic: „Dato, scoală-te!", dar n-are nicio reacție. Așa că adaug cuvintele magice: „Au venit" și brusc înțelege tot. Deschid ușa și în apartamentul nostru dau buzna vreo șase oameni, în timp ce alți șase acoperă scara. Din momentul în care m-am trezit și până au intrat în casa mea au trecut cam douăzeci de secunde. Caracterul fulgerător și prozaic, maniera de execuție profesionistă a celor ce urmează dau o dimensiune ireală întregii scene. Ceea ce ne așteptam să se întâmple în toți acești ani s-a adeverit – ca și cum venise moartea după noi. Și ceea ce a urmat avea să fie viața de după moarte. Serviciile secrete georgiene au tras o linie, ne-au împărțit viața în două –

înainte și după ora șase, în dimineața zilei de 23 iunie 1983.

Musafirii nepoftiți sunt conduși de colonelul Ghersamia, pe care îl știam deja, mă mai interogase odată. În istoria universală există mai mulți frați celebri: Gaius și Tiberius Gracchus, Jacob și Wilhelm Grimm, Auguste Marie Louis Nicolas și Louis Jean Lumière, George și Andria Balanchivadze, frații Kennedy..., dar în Georgia modernă sunt cunoscuți doar frații Ghersamia.

În Georgia sovietică, acești frați aveau o mică afacere de familie: unul dintre ei lucra la KGB, celălalt era judecător. Unul îi aresta pe infractori, celălalt le dădea sentințele – era mare susținător al pedepsei capitale prin executare. Nu exista niciun conflict de interese. Până în ultimele clipe ale vieții, s-au lăudat în public cu realizările lor, cu faptul că împreună, braț la braț, au arestat și au executat o mulțime de oameni și că, dacă ar mai fi avut posibilitatea, ar fi arestat și executat în continuare. După ce și-au îndeplinit datoria, ei, tot braț la braț, au plecat mândri pe lumea cealaltă. Iar activitatea lor glorioasă a atins apogeul în anii 1980.

Iată, un asemenea personaj a intrat în casa noastră în dimineața zilei de 23 iunie 1983, arătându-ne mandatul de percheziție și prezentându-ne doi martori – care fac subiectul unei discuții separate. Aceștia doi, care locuiau în cartierul Saburtalo, un cartier complet îndepărtat, au ieșit întâmplător din casă, independent unul de altul, la ora șase dimineața, făcându-și drum în zona Mtaţminda, când grupul operativ al KGB „i-a rugat" să fie prezenți la percheziție.

Ne așteptam la arestare, ca la propria moarte, fără să ne gândim că va mai exista vreo viață de apoi. Dar, când musafirii nepoftiți au dat buzna în casa noastră și au început să ne percheziționeze, faptul că încă eram în

viață ne-a surprins în asemenea hal, încât am izbucnit în râs. Șocul și spaima au dispărut, treptat ne-am redobândit curajul și demnitatea, uitându-ne la oamenii aceia care își îndeplineau sarcinile fără scrupule, și asta pentru că domeniul lor de activitate era atât de degradant.

La un moment dat, în timpul percheziției, l-au luat pe Dato deoparte. După ce au scormonit vreo două ore printre cărți, acești ofițeri responsabili și competenți n-au descoperit nimic – dacă noi ne așteptam să fim arestați, de ce am fi păstrat totuși acasă materiale compromițătoare? La finalul percheziției însă au dat peste două cărți „suspecte": Pielea de șarpe[86] a lui Grigol Robakidze și o carte a lui Irakli Abașidze care descrie călătoria lui Hrușciov în India, care i se păruseră antisovietice stalinistului Ghersamia. Am izbucnit imediat în râs, ceea ce l-a înfuriat pe colonel.

— De ce râzi așa? De râs vă arde vouă, fraților?

Probabil că ne comparau, pe noi, niște scursuri ale societății, cu frații Ghersamia cel mult stimați.

— Și ce, nu am voie să râd? Oare am ajuns să cer permisiunea unui om căruia cartea lui Irakli Abașidze i se pare antisovietică? i-am zis eu, continuând să râd.

— Ia hai, îmbracă-te și vino cu noi, a zis colonelul, afișând o expresie care nu era deloc greu de descifrat – o versiune modernă a ultimei replici din fabula lui Jean-Pierre Claris de Florian: „Râde mai bine cine este arestat ultimul".

Dato a fost ținut până seara în biroul șefului secției de anchetă a KGB, Aleksandr Marianașvili, alături de care s-au mai aflat și anchetatorul Ghia Țințadze și un cekist rus din Perm. La ora opt seara, fratele meu a fost dus jos, într-o celulă unde erau două persoane. Una dintre ele era un tânăr arestat în „Cazul evreilor", care atunci făcuse mare vâlvă în Uniunea Sovietică. În primăvara anului 1983, în URSS au fost arestați mai

mulți oameni de afaceri israelieni despre care au fost lansate tot felul de zvonuri nerealiste, printre care și că ar fi exportat tot aurul din Uniunea Sovietică, îmbogățind astfel imaginarul public cu noi perle de folclor cekist antisemit. Celălalt coleg de celulă al lui Dato se dovedise a fi un recidivist care fusese deja închis șapte ani și spunea că nu el, ci complicele lui îi tăiase capul celui de-al treilea „tovarăș" al lor. Într-un final, acesta din urmă a ajuns în aceeași celulă cu Johnny Lașkarașvili. Prezența unui astfel de deținut în izolatorul de anchetă al KGB ridica, în mod cert, anumite semne de întrebare, dar Dato, în ciuda faptului că era tânăr, l-a „ghicit" imediat. Cât a stat în celulă, Dato s-a apucat de o activitate georgiană tradițională – educarea: a început să țină o serie de prelegeri despre istoria Georgiei (în circumstanțe similare, eu aș fi ținut un curs de latină și mitologie greacă).

A început o serie de interogatorii zilnice, dar rezultatele au fost foarte dezamăgitoare. Timp de șase luni, o întreagă cohortă de anchetatori nu a reușit să primească niciun răspuns la nicio întrebare din dosarul lui David Berdzenișvili. Cu insistență, Dato a cerut să i se acorde dreptul la tăcere – un drept pe care statul îl va garanta cetățenilor săi abia după douăzeci de ani. Dar fratele meu nu s-a lăudat niciodată cu asta. Nimeni nu l-a auzit zicând vreodată ce curajos este, pentru că în șase luni KGB n-a scos niciun cuvânt de la el!

S-a prezentat la toate interogatoriile, dar, de fiecare dată, răspundea doar la două întrebări:

— Intenționați să dați depoziții?

— Nu.

— Puteți explica de ce nu intenționați să dați depoziții?

— Nu.

Odată, când anchetatorul se pregătea deja să renunțe, l-a întrebat totuși de dragul protocolului dacă are ceva nou de zis, iar Dato i-a răspuns că da. Anchetatorul s-a luminat deodată la față, i-a dat o țigară, și-a aranjat biroul și a pus mâna pe pix, gata să consemneze „noutatea", adică depoziția. Ca Dato să-i spună, în cele din urmă, că... îl doare o măsea. Și abia în acel moment, anchetatorul, care era mereu politicos și „amabil", și-a arătat adevărata față.

Ca să-și verifice bănuielile legate de colegul său de celulă recidivist, Dato a folosit o tehnică simplă: i-a spus niște lucruri inventate și când la interogatoriu anchetatorul le-a adus în discuție, suspiciunile i-au fost confirmate. Securiștii s-au văzut nevoiți să-și ia informatorul din celulă. Înainte de asta nici el, nici Dato nu au dormit zece zile. Iată cât de dur se purta KGB-ul și cu deținuții, și cu oamenii săi, când se întâmpla ca aceștia să fie descoperiți de un deținut ager la minte și neînfricat.

Când a venit vremea să fim transferați la locul de detenție, am fost trimiși în lagărul Roștov toți patru împreună, membrii fondatori ai Partidului Republican georgian – Vahtang Dzabiradze, Vahtang Șonia, Levan și David Berdzenișvili. După Rostov ne-am despărțit: cei doi Vahtang au fost trimiși la Perm, iar noi la Dubravlag, în Mordovia. Când am ajuns la Barașevo, mi-am luat rolul de frate mai mare, a cărui responsabilitate era să aibă grijă de cel mai mic. Prin urmare, scopul meu principal a fost să-l țin departe pe Dato, un tip rebel, de incidente periculoase, dar n-am avut prea mare succes în acest sens.

Deținuții începeau să lucreze în atelierul de cusut la ora șapte dimineața și terminau la patru după-amiaza. Calculam timpul în funcție de masa de prânz, care era la ora unu, și încercam ca, până în acest moment, să ne îndeplinim norma zilnică. Acest lucru ne dădea

posibilitatea de a petrece restul timpului de după prânz pentru a ne pregăti de așa-numita libertate a noastră: să scriem scrisori, să citim, să ne bucurăm de iluzia intimității și să medităm. Pentru unii deținuți atelierul era un adevărat iad, pentru că meseria de croitor cere anumite deprinderi, iar pentru oamenii pe care Dumnezeu nu i-a înzestrat cu un asemenea talent era un lucru extrem de greu să te descurci cu mașina de cusut. În închisoarea noastră, din această cauză suferea în mod deosebit Jora Homizuri, care ura și mașina de cusut, și atelierul, și procesul muncii colective. În opinia lui, coaserea mănușilor, cruzimea aceasta nemaiauzită, groaza aceasta autentică, a fost introdusă de cekiștii malefici ca răzbunare pentru anii pe care disidenții îi petrecuseră la mașina de scris.

„E simplu", zicea Jora. „Mașină de scris, mașină de cusut, ochi pentru ochi, mașină pentru mașină – iată care-i planul lor malefic. Probabil ideea asta sumbră s-a născut în capul lui Beria. Nici Stalin nu putea inventa așa ceva!", continua Jora, fără să-și cruțe compatrioții.

Chiar de la început, atelierul și cusutul nu i-au fost deloc pe plac lui Dato și mi-a spus că nu va putea să învețe asta, așa că „va trebui ca tu să termini și norma mea,altfel toată pedeapsa mi-o voi petrece numai la carceră". Dar apoi s-a uitat mai atent la croitorii cu experiență, a învățat de la Poliakov cum să se concentreze, de la Papaian vicleșugurile cusătoriei, de la Anadenko deprinderi organizatorice, de la Butov secretul coaserii degetului mare de palmă, și uite așa a devenit un excelent croitor.

Ba chiar ajunsese să coasă foarte repede. Așii noștri (Butov, Anadenko, Papaian) apucau să coasă până la 100 de perechi de mănuși până la prânz. Uneori, mă aflam și eu printre ei, dar Dato bătea toate recordurile și preda norma la ora unsprezece. Așa cum explica el însuși, mănușile lui nu erau de calitate exemplară („Am

cusut la limita rebutului", spunea el), dar corespundeau standardului. Odată, când Dato s-a întrecut pe sine, după ce și-a îmbunătățit semnificativ recordul și la 10.15 dimineața a terminat munca din atelier, fostul deținător al recordului la cusut, Piotr Butov, a făcut reclamație la administrația lagărului, acuzând că Berdzenișvili cel mic făcea produse neconforme și de proastă calitate. Butov era un adevărat disident sovietic: el cunoștea legile sovietice și îl interesa dacă un deținut lucra de mântuială sau făceau eforturi pentru binele țării. Trebuie să spun că în lagărul politic de femei de lângă noi – JH-385/ 3-4 – deținutele făceau același lucru și, așa cum scrie cunoscuta poetă și disidentă Irina Ratușinskaia în cartea *Grey is the color of hope*, calitatea producției le neliniștea și pe ele, pentru că mănușile cusute de noi erau folosite nu de cekiști, ci de constructori obișnuiți.

Ca orice deținut care se respectă pe sine și pe ceilalți deținuți, Piotr Butov i-a înmânat lui Dato o copie a reclamației sale – în felul acesta acționa deschis și, cum considera el, cinstit. Această faptă neașteptată a lui Butov i-a tulburat pe toți deținuții din Barașevo. „Democrații" s-au împărțit în două. O parte, condusă de Anadenko, aproba acțiunea lui Butov; cealaltă o interpreta ca un denunț împotriva altui deținut și considera că era amorală și inadmisibilă. Al doilea grup, care jurase să protejeze codul moral al deținutului, era condus de președintele Federației Creștine a Popoarelor din Caucazul de Sud, Jora Homizuri, care adoptase o poziție dură. În discursul său, l-a menționat chiar și pe Nekrasov, citând bine-cunoscutele sale versuri: „Poet poți să nu fii, dar cetățean ești obligat să fii". Însă pentru a-și face de rușine oponenții, a modificat aceste versuri astfel: „Cekist poți să nu fii, dar turnător ești obligat să fii".

Butov a considerat discursul lui Homizuri o jignire îngrozitoare la adresa sa și s-a supărat pentru mult timp pe noi. În limba georgiană vorbită în lagărul din Barașevo, acest eveniment și-a găsit exprimarea lingvistică perfectă: Johnny Laşkaraşvili, un mare susţinător al experimentelor lingvistice, a propus neologismul georgian „a se butoviza", care s-a bucurat în scurt timp de o mare popularitate.

Disidentul din Odesa, administratorul celei mai mari biblioteci antisovietice, Piotr Butov, nici nu bănuia ce consecințe aveau să determine acțiunile sale – căci sămânța distructivă a declarației sale căzuse pe un teren cât se poate de fertil. Chiar și înainte de acest episod, conducerea lagărului oricum nu prea îl înghițea pe Dato – am simțit asta imediat ce-am ajuns acolo. Administrația era puternic influențată de serviciile secrete georgiene, care nu i-au putut ierta lui Dato faptul că în izolatorul de anchetă, timp de șase luni, și-a bătut joc de anchetatori și nu a dat nicio depoziție. În plus, reprezentanți ai serviciilor secrete georgiene ne-au făcut o vizită și în lagărul din Barașevo, „ne-au întâmpinat cu căldură" și, ca să nu ne facem vreo iluzie, ne-au amenințat deschis că, de fapt, cazul nostru nu este închis încă: „Gorbaciov și Șevarnadze vin și pleacă, dar KGB va rămâne mereu", ne-au prevenit ei. Securiștii veneau extrem de rar în zonă, o asemenea onoare o aveau numai foarte puțini și de aceea „capitalul nostru politic" în lagărul politic a crescut imediat. (Mai târziu, și Mișa Poliakov avea să primească o astfel de vizită din partea KGB.) Cekiștii i-au explicat conducătorului lagărului, maiorul Șalin, că, în ciuda pedepsei destul de modeste, fondatorii Partidului Republican din Georgia, mai ales fratele mic dintre cei doi Berdzenișvili, sunt oameni extrem de periculoși și merită o supraveghere suplimentară strictă. De aceea, administrația închisorii

a reacționat imediat la plângerea lui Butov, fiind desemnat un anume Flor Vasilievici să se ocupe de caz.

Flor Vasilievici era un om liber. Cu toate acestea, de ani în șir, stătea în lagăr, lucrând cot la cot cu deținuții în atelierul de croitorie. Dar avea și un privilegiu, un drept incontestabil, care, cu timpul, s-a transformat într-o datorie: în fiecare seară părăsea lagărul, cumpăra o sticlă de samogon, se ducea într-o cămăruță întunecată care se afla într-o clădire situată vizavi de poarta lagărului nostru, bea singur o jumătate de sticlă de samogon, mânca o jumătate de castravete murat. Apoi începea să-și pună întrebări despre sensul vieții, încercând în zadar să găsească un răspuns. Iar astfel de întrebări îl storceau de energie, așa că adormea acolo, cu capul pe masă, ca a doua zi, dis-de-dimineață, să se trezească în bubuiturile difuzoarelor din care răsuna imnul sovietic. Imnul, lansat în 1943, apăruse ca urmare a unei colaborări între compozitorul Aleksander Aleksandrov și poeții Serghei Mihalkov și Gabriel El-Registan. Mai târziu, în 1977, versurile imnului au fost revizuite de Mihalkov (tatăl a doi regizori de film renumiți, Nikita Mihalkov și Andrei Koncealovski), modificări care au constat în eliminarea completă a numelui lui Stalin.

Flor Vasilievici se trezea de îndată în bubuiturile imnului, mânca jumătatea de castravete murat rămasă și o pornea drept spre închisoare, ca să se spele în lavoarul comun alături de deținuți. Apoi, la șase jumătate, tot împreună cu deținuții, bea ceaiul servit de stat – ceaiul „comisariatului poporului" –, adică o apă caldă ușor colorată cu infuzie, fără să rateze masa de dimineață gratuită. Flor Vasilievici lua micul dejun, prânzul și cina împreună cu noi, purta hainele care ni se cuveneau nouă, aceleași ghete și obiecte, și făcea astfel economii „serioase", din care își cumpăra obiecte de primă necesitate: mahorcă, chibrituri și votcă. Fără

îndoială, Flor Vasilievici era un om fericit: își organizase atât de bine viața, că nu ducea lipsă nici de mâncare, nici de băutură, nici de discuții cu oameni interesanți, nici de libertate și nici de meditații chinuitoare despre sensul existenței.

În lagărul JH 385/ 3-5, Flor Vasilievici era șeful secției de control tehnic. Noi, deținuții, coseam mănuși pentru lucrătorii din construcții, iar Flor Vasilievici le verifica apoi calitatea. În acest sens, se uita să vadă dacă pasul acului mașinii de cusut se afla la o distanță nepermisă de margini (cu cât era mai lung acest pas, cu atât mai repede se cosea mănușa), dacă e respectată distanța dintre cele două cusături paralele în normele admise, dacă e cusută cum trebuie căptușeala de cauciuc din palmă și cum e cusut degetul mare. Flor Vasilievici alegea din teanc trei-patru perechi, măsura cu linia parametrii care trebuiau verificați, nu găsea niciun defect, punea ștampila și trecea la teancul următor. Dacă descoperea vreun defect, tot teancul era respins. În asta consta activitatea lui.

În a treia zi de la reclamația lui Butov, Flor Vasilievici a studiat cu atenție teancul lui Dato din ziua respectivă și l-a respins. Mașina mea de cusut era poziționată strategic în atelier – îl vedeam și pe Dato, și pe meșterul de la mașina de netezit, Dmitro Mazur, și atelierul de șabloane, și, cel mai important, pe Flor Vasilievici. Așa că, de îndată ce a respins producția lui Dato, aruncând pe jos teancul de mănuși, m-am dus degrabă la secția de control tehnic, temându-mă ca Dato, căruia îi sărea repede țandăra, să nu-l ia la bătaie.

— Ce s-a întâmplat, Flor Vasilievici? l-am întrebat eu, încercând să rămân cât mai liniștit și politicos.

— Mă bucur că mă întrebați dumneavoastră, și nu fratele dumneavoastră, a răspuns entuziasmat Flor Vasilievici, dându-și seama că, în schimb, cu Dato n-ar fi avut un dialog deloc ușor.

— Ce vrea? a întrebat Dato, făcându-și dintr-odată apariția.

În jurul nostru au și început să se adune câțiva deținuți.

— Nu te băga, Dato, l-am avertizat. O să rezolv eu treaba în liniște și cu calm.

— Calitatea mănușilor cusute de condamnatul Berdzenișvili nu corespunde normelor tehnice, a spus Flor, o frază pe care, se vede, se chinuise să o rețină toată noaptea. De aceea, nu primesc această producție.

Socoteala administrației era simplă: Flor nu accepta mănușile cusute de Dato nici azi, nici mâine, niciodată. Pentru neîndeplinirea normei, Dato ar fi pierdut dreptul de a cumpăra de la magazinul închisorii, apoi dreptul de a primi vizite de la rude, ar fi fost trimis la carceră și, în cele din urmă, ar fi primit o pedeapsă suplimentară. Vedeam clar tot acest plan numai uitându-mă în ochii lui Flor.

— De ce faceți asta, Flor Vasilievici? Fratele meu e tânăr încă, oare dumneavoastră nu aveți copii? l-am întrebat eu, ridicând vocea.

— Calitatea mănușilor cusute de condamnatul Berdzenișvili nu corespunde normelor tehnice, a repetat Flor cu o voce sonoră.

— Ba eu vă spun că producția fratelui meu corespunde normelor, am zis cu un puternic accent caucazian.

— Atunci, priviți, mi-a spus Flor, dându-mi o mănușă cusută de Dato, ale cărei două linii nu mergeau deloc paralel.

— Care este distanța permisă dintre aceste linii? am întrebat.

— De la doi la cinci milimetri, a raportat Flor pe un ton victorios.

— Ia dați puțin linia, Flor Vasilievici.

— Vă rog, a zis el, bucurându-se că discuția sensibilă despre copii și moralitate a trecut la detalii tehnice, iar aici se simțea ca peștele în apă.

A adus linia, a măsurat. Apoi a luat altă mănușă. A măsurat din nou. A luat-o pe a treia. Și a măsurat vreo jumătate de oră, tot căutând un defect clar. Sub ochii noștri se realizase un lucru de neimaginat: toate mănușile făcute de Dato, din care, la prima vedere, niciuna nu părea cusută corect, se încadrau în normele admise.

Mi s-a luat o piatră de pe inimă: nu vor putea să-i crească pedeapsa lui Dato, KGB n-aveau ce să facă! Cred că atunci ni se împlinise urarea pe care ne-o făcuse tatăl nostru la tribunal și care stârnise astfel indignarea judecătorului: „Aveți grijă să nu vă fie crescută pedeapsa!" Uite, chiar ne-am străduit!

Situația s-a rezolvat. Și, când toți considerau deja că incidentul s-a încheiat, am adunat toate mănușile lui Dato, așa cum se văzuse, cusute corect, am făcut un ghem mare, greu, și i l-am aruncat în cap lui Flor Vasilievici, la propriu, fără nicio metaforă.

M-au scos din atelier Poliakov și Homizuri. Flor Vasilievici a dat fuga la administrație și acolo s-a plâns că: „Berdzenișvili cel mare a amenințat că-mi va omorî copiii și m-a lovit în cap cu producția realizată de fratele mai mic".

Acestea au fost urmările acestui incident:

1. Am pierdut dreptul de a cumpăra de la magazinul închisorii.
2. Eu și Dato am pierdut, până la ispășirea pedepsei, dreptul de a cere produse de papetărie (câte două ruble pe lună, cu care se putea cumpăra un timbru, un plic, un caiet, un pix, un creion sau o gumă).
3. Lui Flor Vasilievici i s-a explicat că nu i-au fost amenințați cu nimic copiii lui, mai ales că nu-i

avusese niciodată.

4. Piotr Butov mi-a dat o sticlă de ulei de floarea soarelui, cică, dacă tot ai pierdut dreptul de a cumpăra de la magazinul închisorii, ia de la mine această contribuție modestă. Nu și-a cerut scuze vreodată de la Dato.

5. După lungi consultări, Homizuri și Anadenko au ajuns la un compromis: în viitor reclamația făcută de un deținut la adresa altui deținut trebuie să fie văzută mai întâi de comitetul secret al deținuților.

6. Dato a început să se laude întruna ce bine știe să coasă mănuși, convingere pe care încă și-o păstrează.

Fratele mele a fost dintotdeauna un tip rebel. La propunerea lui am început să militäm pentru dreptul de a scrie scrisori în limba maternă, drept pe care l-am câștigat după o luptă îndelungată și uite așa am putut să trimitem scrisori în georgiană acasă. În mod evident, oricine se putea folosi de acest drept, prin urmare deținuții au început să corespondeze în limbile lor materne.

Într-un lagăr cu regim sever, numărul întâlnirilor era strict reglementat: o singură întâlnire privată pe an (de la una la trei zile) și două întâlniri de două ore la masă, în prezența gardianului. Soția mea a venit să ne vadă și i s-a permis o întrevedere de două ore cu amândoi. La inițiativa lui Dato, am început să solicităm ca întâlnirea de două ore să se transforme într-una de patru ore, pentru că eram doi și fiecare avea dreptul la două ore. A mers până într-acolo încât a amenințat că, dacă i se respingea solicitarea și nu ne erau respectate drepturile, avea să refuze vizitele. Am câștigat și lupta aceasta, deși trebuie să admit că mă temusem să nu ne pierdem de tot dreptul la o vizită personală, iar Inga să plece de la Barașevo fără să ne vadă, așa cum s-a întâmplat cu soția lui Jora Homizuri, Nina Melkumova.

Soția mea nu a ratat nicio ocazie de a ne vedea pe mine și pe Dato. Venea să ne viziteze și mama, fratele nostru mai mare, cumnatul meu, și cumnata mea (sora soției mele). De regulă, fratele meu mai mare Fridon (Mamuka sau Fore) îi aducea pe toți la Barașevo.

Tot la inițiativa lui Dato, ne-am câștigat dreptul de a nu pune mâna pe mătură și de a nu face curat prin lagăr, deși administrația avea dreptul de a cere deținuților acest lucru. Chiar și în ultima zi petrecută în lagăr, Dato a avut ceva de revendicat. Când gardienii l-au scos pe ascuns din atelier și se pregăteau să-l trimită în secret la Tbilisi, a cerut cu înverșunare dreptul de a-și lua rămas-bun de la mine și a câștigat.

Anul pe care fratele meu l-a petrecut la Barașevo a fost o perioadă de lupte și revendicări. După ce a consemnat în evaluarea lui fraza clasică: „Nu a pornit pe calea îndreptării", administrația lagărului a cerut să fie supravegheat de miliție. După ce și-a ispășit pedeapsa, a pierdut dreptul de a locui la Tbilisi și astfel, cu bunăvoința KGB, „a fost binecuvântat" să se ocupe de alte lupte. Tocmai în urma acestor lupte a început să se ocupe de politică – un om care, singur, în numele micului Partid Republican al Georgiei, a candidat într-o circumscripție majoritară din orașul Batumi, a câștigat și a devenit membru al Parlamentului georgian.Semnătura lui, alături de cea a altor aleși ai poporului, apare în Actul de Independență a Georgiei.

Din lagăr, Dato a fost transferat în Saransk, capitala Mordoviei, apoi, escortat de trei ofițeri, a fost trimis cu avionul la Moscova. Odată ajuns la închisoarea din Lefortovo, a fost aruncat într-o celulă uriașă, în care a stat singur. Apoi a mai stat în izolatorul KGB, cu sediul în Tbilisi, și abia după aceea a fost eliberat în cele din urmă. În acel moment, cântărea 59 de kg. Era așa de slab, că o prietenă a noastră care venise în vizită nici

nu l-a recunoscut și a întrebat-o pe soția mea, de față cu Dato, când urma să fie eliberat.

Chiar în ziua în care a fost eliberat în Tbilisi, în ciuda faptului că nu știam acest lucru, am presimțit că s-a întâmplat – mi-am făcut un ceai tare într-un termos de un litru, folosindu-mi toate rezervele de ceai, am pregătit niște sand-viciuri delicioase cu pastă de pește Volna și am invitat oamenii la masa de sărbătoare. Sufletul petrecerii a fost Jora Homizuri. Au fost prezenți Mișa Poliakov, Helii Donskoi, Boria Manilovici, Johnny Lașkarașvili, Rafik Papaian și Vadim Iankov. Piotr Butov a venit fără să fi fost invitat și și-a cerut scuze. Pentru mine ziua aceea de 21 iunie 1985 a avut și altă semnificație aparte – într-un anumit sens, și eu „mă eliberasem", nu mai eram responsabil pentru fratele meu, deși am mai stat în lagăr încă un an și jumătate.

---

[86] În traducere liberă. Lucrarea nu a fost tradusă în română, fiind publicată în georgiană sub titlul *Gvelis p'erangi* (n. red.).

Epilog
CÂTEVA CUVINTE DESPRE MINE

Odată, când eram mic, mama m-a luat într-o excursie. Mama preda limba și literatura georgiană la o școală generală din Batumi, desigur, nu acolo unde învățam eu și frații mei, în alta, dar tot în micul nostru oraș de la marginea mării. Citise în ziarul *Komunisti* că, undeva în Rusia, în Caucazul de Nord, lângă orașul Mozdok, se află un sat georgian, Novo-Ivanovka, și a făcut acolo o excursie de trei zile. Trebuie să spun că elevii mamei mele au călătorit aproape în toată Georgia, au fost în colțurile cele mai îndepărtate, iar acum itinerarul era „dincolo de granițele patriei noastre", adică aproape în străinătate!

Când am urcat în autobuz, mulți copii au vrut să stau lângă ei și mi-au solicitat extrem de zgomotos acest lucru. Desigur, nu depindea de mine, eram un băiețel mic și grăsuț, căruia, așa cum spuneau unii oameni răi, „nu-i mai tace gura", dar, din punctul de vedere al familiei mele, pur și simplu știam să vorbesc bine, lucru care, în cele din urmă, m-a și dus spre cariera de profesor, cea de jurnalist și chiar spre cea de politician. Toții elevii mamei voiau să stea lângă mine pentru că eram copilul profesoarei lor preferate, așa că, fără să spun un cuvânt, m-am dus în spatele autobuzului și m-am așezat singur. Autobuzul a plecat, dar, când s-a oprit pentru a mai lua de pe drum alți elevi, a urcat în el o femeie frumoasă cu o fată. Și mama era frumoasă (apoi, când am povestit asta, toți m-au corectat: „Exagerezi! Nu era vorba de nicio frumusețe acolo!"),

dar fata era cea mai frumoasă din lume. Și ea a venit în spatele autobuzului, s-a așezat alături de mine, lângă fereastră. (De fapt, soția mea preferă ca pe drum să stea la fereastră, așa că indiferent cu ce am călători, mereu luăm locurile așa.) Se spune că nu se poate așa ceva, că e imposibil ca la o vârstă atât de fragedă să-ți găsești perechea, dar iată că asta s-a întâmplat. Am vorbit foarte puțin în timpul celor trei zile, pentru că știam deja că sunt îndrăgostit și că asta este pentru totdeauna.

Când ne întorceam spre casă, din vârful Muntelui Țihisdziri am văzut orașul nostru care cobora în Marea Neagră, iar inima mi s-a oprit, deja nu-mi mai puteam imagina cum o să pot trăi fără ea, fără Inga mea.

La sfârșitul lui august 1978, imediat după nuntă, am adus-o pe Inga la Tbilisi, unde lucram la biblioteca greco-latină, având un salariu lunar de 47 de ruble și 50 de copeici. Când Inga a intrat în apartamentul pe care îl închiriasem la etajul cinci al unei clădiri din cartierul Vake cu vedere spre râul Vere, și-a dat imediat seama că acolo se afla și biroul central al unui partid ilegal, precum și echipamente tipografice. Nu am ascuns niciodată nimic de soția mea.Încă de la prima noastră întâlnire eram sigur că nu-mi va spune niciodată: „Dragul meu, iartă-mă, am găsit pe altcineva". De unde vine o asemenea convingere, nu știu. Prima mașină de scris marca Ukraina-2 am cumpărat-o de lângă stația de metrou Lenin, dintr-un magazin universal, unde mi s-a cerut buletinul, au fost tastate toate literele (KGB era vigilent, te supraveghea chiar și în magazine) și mașina de scris a fost înregistrată pe numele meu. La rubrica „scopul achiziției" am scris: „pentru muncă științifică". Apoi am dus această mașină de scris extrem de grea (care cântărea cel puțin cât cinci laptop-uri) în piața Kolkhoznik, unde niște meșteri surdo-muți au înlocuit

literele chirilice cu cele georgiene. Tot acolo am făcut rost și de a doua mașină de scris, marca Remington, care avea deja literele georgiene, ambele fiind tot arsenalul tehnic pentru realizarea de materiale ilegale, în special pentru difuzarea ziarului nostru de partid, *Samreklo*. (Inga a fost prima și multă vreme singura femeie, membră a Partidului Republican din Georgia – care funcționa în ilegalitate.)

Totuși, înainte de a mă înarma cu mașinile de scris, la 21 mai în același an, 1978, am pus bazele primului partid ilegal din Georgia – Partidul Republican – împreună cu Vahtang Dzabiradze, Vahtang Șonia și fratele meu Dato. De fapt, oricum i s-ar fi spus, simpla existență a sa era considerată un act antisovietic, pentru că în URSS exista un sistem politic monopartid, iar orice partid în afară de cel comunist era considerat ilegal. Dar în ziua aceea am tot discutat și ne-am certat până la ora patru dimineața, încercând să găsim un nume potrivit. „Un nume, dau un partid pentru un nume!" – voiam ca el să exprime visul nostru comun: independența și libertatea patriei noastre, a Republicii Georgia. Pe atunci, Dato avea 17 ani și, pentru a-i da posibilitatea de a deveni membru al partidului la a cărui fondare participa activ, am făcut un amendament special în carta pe care tocmai o redactasem, în urma căruia Dato a fost primit în rândul membrilor de partid fără drept de vot (până la majorat).

Primul număr al ziarului nostru de partid cuprindea șase articole, unele dintre ele fuseseră scrise colectiv (ca, de exemplu, „Mesajul Partidului Republican al Georgiei către poporul georgian", care începea astfel: „Frați, surori, părinți și copii!"), altele însă aveau un singur autor – noi pe atunci eram patru, plus unul fără drept de vot. Odată cu implicarea soției mele, Inga Șirava, partidul a căpătat un redactor adevărat, stilist, corector și o mamă grijulie.

Peste patru ani, într-o dimineață de iarnă, am ieșit din casă cu un dosar la subsuoară – duceam la dactilografă teza de doctorat despre Aristofan –, când am văzut o cunoștință coborând dintr-o mașină și îndreptându-se spre mine. Știam că lucrează pentru KGB.

— Unde te duci? m-a întrebat.

— Nu vezi? Îmi duc teza de doctorat la dactilografă! i-am răspuns și am încercat să-mi continui drumul.

— Nu te grăbi! m-a oprit el. Dacă te grăbești foarte tare, te ducem noi!

— N-are rost să mă duceți, am spus, este aici, aproape...

— Și noi mergem aproape, a insistat el cu o voce de fier. Urcă!

Așa am fost arestat și în următoarele șase luni chiar că am trăit aproape de casa mea, la o sută de metri distanță, iar următorii trei ani foarte, foarte departe de ea.

„Acuzații au creat o grupare infracțională numită Partidul Republican și, în consens, au luat decizia de a scoate o fițuică tipărită ilegal a așa-numitului partid indicat mai sus, pentru a publica materiale antisovietice, ziarul *Samreklo*. Conform hotărârii Curții Supreme a Republice Socialiste Sovietice Georgiene..."

Din Barașevo, din JH 385/ 3-5, i-am scris Ingăi o dată pe lună – nu ni se permitea mai des, dar de fiecare dată erau scrisori lungi, pline de iubire. Ea îmi scria și mai des și eu citeam și reciteam fiecare cuvânt. Părinții mei, frații, familiile lor, părinții Ingăi, prietenii – toți acești oameni au fost cu mine în lagărul de la Barașevo, vinovați fără vină, condamnați la așteptare, și cea mai nevinovată dintre ei – o fetiță al cărei nume nu pot să-l rostesc fără lacrimi în ochi, fiica mea, Tamuna. Am reușit să plec cu toate aceste scrisori – cele pe care le-am primit și cele care nu mi-au fost acceptate – când

am ieșit din închisoare, scrisori care compuneau o epopee epistolară despre o iubire interzisă. Dar toate aceste scrisori s-au pierdut la un moment dat și, deși m-am întristat foarte tare când am descoperit, am reușit, în cele din urmă, să mă împac cu acest gând. Tot ce-a rămas sunt amintirile, puternice și înălțătoare, asemeni unei scrisori scurte: „Dragul meu, te-am găsit și, de acum încolo, o să-ți fiu mereu alături".

GRUPUL EDITORIAL CORINT

Departamentul de Vânzări

Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, Bucureşti, cod poştal 010517

Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20

Depozit

Str. Gării nr. 11, Mogoșoaia, jud. Ilfov

Tel.: 0758.053.416

E-mail: vanzari@edituracorint.ro

Magazin virtual: www.edituracorint.ro